

זכרונות

ר' שניאור זלמן בוטמן

זכרונות

ר' שניאור זלמן בוטמן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

זכרונות ר' שניאור זלמן בוטמן

ה'תשפ"א - 2020

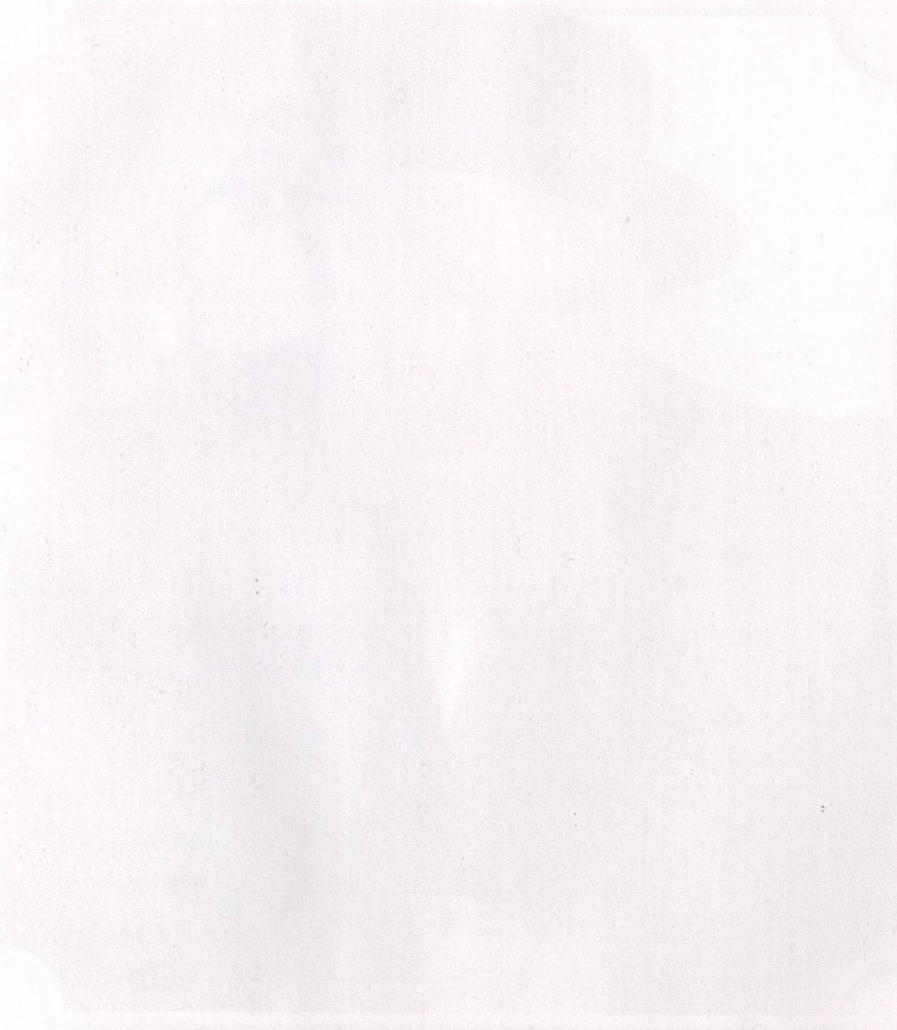
הוצאה לאור:

טל: 8502771 (0)8 972+
www.chazak.co.il
office@chazak.co.il

כל הזכויות שמורות © All rights Reserved
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור
בהחלט. אין להעתיק, לצלם, לתרגם או לאחסן במאגר מידע
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

תוכן העניינים

תוכן העניינים 5

פרק ראשון
עיני הרבי צופות למרחוק 17

פרק שני
"מניין" ו"קידושים" 20

פרק שלישי
אני מכריז על "גאלאדאווקע" – "שביתת רעב" 24

פרק רביעי
הפרידה ממשפחתי 27

פרק חמישי
בדרך לקיראוו 30

פרק שישי
השבת בקיראוו 33

פרק שביעי
בעיירה מוראשי 38

פרק שמיני
ברוך ה' המשפחה מתאחדת 41

פרק תשיעי
עלילת "התרנגולות והנוצות" 44

פרק עשירי
אבא מבקר 46

תוכן העניינים

פרק אחד-עשר
התוועדות בלתי נשכחת 47

פרק שנים-עשר
בעזרת השי"ת קבלתי "שחרור" 50

פרק שלושה-עשר
עוזבים את הגלות, ואני נוסע שוב למוסקבה 54

פרק ארבעה-עשר
מציעים "ווישנע וואלאצ'אק" 57

פרק שישה-עשר
פגישה עם "קנטוניסט" 62

פרק חמשה-עשר
טוב בית צר משלו, מבית רחב של חברו 64

פרק ששה-עשר
איחוד המשפחות! 66

פרק שבעה-עשר
יד ההשגחה שהביאה שידוך 69

פרק שמונה עשר
אחותי וגיסי חוזרים מלנינגרד 71

פרק תשעה-עשר
מכתב מרגש מהגאון המקובל ר' לוי יצחק נ"ע 75

פרק עשרים
צילומים חשאיים 80

פרק עשרים ואחד
אנחנו מוכרים "תרנגולי סוכר" 82

פרק עשרים ושנים
תמימות של יהודי 86

פרק עשרים ושלושה
גורלו של ר' שמואל מסירוטינה 88

פרק עשרים וארבעה
גדולתו של ר' שמואל 91

פרק עשרים וחמשה
"וואיינא" – "מלחמה" 93

פרק עשרים וששה
אנחנו נהפכים ל"בעז'ניצעס" ("פליטים") 95

פרק עשרים ושבעה
ההכנות למסע 98

פרק עשרים ושמונה
הטלטולים מקלינין, לגורקי, לקויבישוב, לאי קטן 100

פרק עשרים וששה
"א שטיקל ברויט" ("פרוסת לחם קטנה") מחיה נפשות 104

פרק עשרים ותשעה
מה קרה למטען שלנו? 106

פרק שלושים
אנחנו בפרונזה 108

פרק שלושים ואחד
ניגון חסידי בעגלת גויים 111

פרק שלושים ושניים
השי"ת הזמין לנו דירה מרווחת בפרונזה 113

פרק שלושים ושלושה
התגברות על קשיי החיים 116

פרק שלושים וארבעה
גילינו את ר' יואל 119

פרק שלושים וחמשה
המוהל עושה "קוליעס" ("גלגולים") בפרונזה 121

פרק ארבעים וששה
ר' ישראל מרדכי 123

פרק ארבעים ושבעה
כאבים מסתוריים 125

פרק ארבעים ושמונה
הניתוח 127

תוכן העניינים

פרק ארבעים ותשעה
ראה ה' מה היה לנו 129

פרק חמישים
בית-כנסת לתפארת 131

פרק חמישים ואחד
"בירי טאק" ("קח את הבית בחינם") 133

פרק חמישים ושניים
שיפוץ בית הכנסת 135

פרק חמישים ושלושה
ניסים גלויים 137

פרק חמישים וארבעה
הטבילה הראשונה 139

פרק חמישים וחמשה
מסיימים את בניית בית הכנסת 141

פרק חמישים ושישה
הוא"ו של "כולכם" חסר 142

פרק חמישים ושבעה
ר' יואל הלוי לוין, אביו של גיסי ר' אבא, מגיע לפרונזה 143

פרק חמישים ושמונה
איש נקוו"ד ליד חנותי 145

פרק חמישים ותשע
"מסירות-נפש למען ילדי ישראל!" 149

פרק שישים
ישועה בלתי-צפויה 152

פרק שישים ואחד
הבקשה של ר' ניסן 156

פרק שישים ושניים
ר' ניסן עוזב את סמרקנד 159

פרק שישים ושלושה
אנחנו מגיעים ללמברג 164

פרק שישים וארבעה
"הסוכה" בלמברג 170

פרק שישים וחמישה
ר' יחיאל יוסף ריבקין ומשפחתו 173

פרק שישים ושישה
פתח של תקווה "פספורט" בשביל זוגתי וילדיי 178

פרק שישים ושבעה
ההכנות לנסיעה 182

פרק שישים ושמונה
היציאה לחירות 185

פרק שישים ותשעה
יוצאים אל עבר הגבול 189

פרק שבעים
אנחנו מגיעים לפאריז 198

פרק שבעים ואחד
כ"ק אדמו"ר שליט"א בראש ה"סדרים" והסעודות בפאריז 206

פרק שבעים ושניים
כ"ק אדמו"ר שליט"א מבקר במוסדות של הרז"ש 210

פרק שבעים ושלושה
חג השבועות תש"ז 215

פרק שבעים וארבעה
ישיבה-חיידר בבית הכנסת "25" 216

פרק שבעים וחמישה
הרבי מתוועד ב-"25" 218

פרק שבעים ושישה
ההתוועדות בהוטל "פרימה" הרבי מדבר על "מעמד" 222

פרק שבעים ושבעה
ה"צאתכם לשלום" וההתפעלות העצומה של אנ"ש 225

פרק שבעים ושמונה
כולם רוצים "זעהען זיך מיטן רבי'ן" –"להתראות עם הרבי" 230

תוכן העניינים

פרק שבעים ותשעה

שלוחי כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ 232

פרק שמונים

ההלם – הסתלקות כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ 235

פרק שמונים ואחת

"כתב התקשרות" לכ"ק אדמו"ר שליט"א 238

פרק שמונים ושתיים

הברחה לחיים יהודיים 240

פרק שמונים ושלושה

זכיתי! 245

הקדמה

לפני כמה שנים בקשני אחי הרב החסיד התמים ר' שלום דובער שיחי' משפיע אנ"ש דתל אביב, לכתוב הקדמה לספר זה. כתבתי ההקדמה (ברובה) ושלחתי אותה לאחייני, בן אחי, הרב החסיד התמים ר' ישראל ברוך ז"ל.

ישראליק ז"ל ענה לי: "איך וואלט געוואלט אז מיינע קינדער זאלן לייענען די הקדמה" --"הייתי רוצה שהילדים שלי יקראו את ההקדמה הזאת".

אבא ז"ל הכיר יהודי בשם ר' פישל האסס ז"ל. יהודי ממוצא הונגרי שהיה גר בקראון הייטס ברחוב קערול. אבא היה מקרב אותו מאד. כשר' פישל האסס נכנס ל"יחידות" לרבי, סיפר לרבי על הקירוב של אבא. הרבי ענה לו: "ר' זלמן בוטמאן, א איש טוב וחסד".

כדברים האלה סיפר לי הרה"ג הרה"ח ר' יצחק מאיר הערץ שיחי' ראש ישיבת תומכי תמימים בלונדון. שאביו הגאון החסיד ר' גדלי' הערץ ז"ל ראש ישיבת "שפת אמת" בתל אביב, נסע בשנת תשי"ב לאנטוורפן לטובת הישיבה. אחרי זה נסע לנו יורק. כשהיה בנו יורק נכנס ל"יחידות" לרבי. הרבי שאל אותו מי עזר לו באנטוורפן. הוא ענה לרבי שאבא ז"ל, שהיה אז באנטוורפן לרגלי עסקיו, עזר לו מאד. והרבי ענה לו "ר' זלמן בוטמאן, א איש טוב וחסד". ממש אותם הדברים דלעיל.

סיפר לי הרה"ח התמים ר' שמואל פלאטקין שיחי' שאביו הרב הגאון החסיד ר' אברהם אליהו פלאטקין ז"ל, שהיה מגדולי רבני חב"ד והיה נודע בפיקחותו, אמר לו שאם הוא רוצה לדבר "מיט א קלוגן אידן" ("עם יהודי פיקח") הוא מדבר עם אבא. מאמר העולם שפיקחות וטוב לב לא הולכים תמיד שלובי זרוע. אצל אבינו התמזגו פיקחותו וטוב ליבו, היו לאחדים בידו, והיוו את אישיותו המיוחדת. הרה"ח התמים ר' מנחם מענדל שם טוב ז"ל סיפר לי שאחרי שאביו הרב החסיד

התמים ר' בן ציון שם טוב ז"ל נפגע בתאונת דרכים והיה מאושפז בבית הרפואה בארץ הקודש, הוא נסע מארצות הברית לבקרו. בכניסה לביתן של בית הרפואה בו היה אביו מאושפז היה מקום חניה למכוניות, והנה הוא רואה שיושב יהודי ברכב שלו על יד הביתן ובוכה. הוא היה סקרן לדעת מי הוא היהודי הזה שבוכה ליד הביתן בו מאושפז אבא שלו. ראה שזה היה אבא. לאבא היה כל כך איכפת על מצבו של ר' בן ציון שם טוב שישב במכונית שלו על יד הביתן ובכה.

טוב לב היה אבא והצטער על מצבו של יהודי צער גדול, ושמח בשמחתו שמחה גדולה. סיפר לי הכתב והעורך הרה"ח התמים ר' גרשון דובער יעקובסון ז"ל, מה ששמע מאביו הרב החסיד התמים ר' סימון יעקובסון ז"ל, שאחרי נשואיו של ר' סימון לא היו להם ילדים במשך שבע שנים. כשר' גרשון בער נולד היתה השמחה גדולה מאד. בסעודת ההכנסה בבריתו של אברהם אבינו (במוסקבה בשנת תרצ"ד) "לקח" אבא ז"ל הרבה משקה ורקד בשמחה רבה. ר' גרשון בער סיפר לי את הסיפור הזה, ששמע מאביו, כמה וכמה פעמים ברגש רב.

כשהגענו לגור בנו יורק נכנסנו לדירה שהיתה שייכת קודם להחסיד התמים ר' דובער חסקינד ז"ל. לפני שנכנסנו לדירה, בתחילת שנת תשי"ט, היינו צריכים לנסוע למשרד של חברת "קון עדיסון" ברחוב פיטקין בברוקלין לסדר את העברת החשבון עבור החשמל.

אבא בקשני לנסוע אתו. אחת השאלות שהם שואלים היא למה עזב הדייר הקודם את הדירה. שאלה טכנית, לכאורה. כששמע אבא את השאלה הוא ענה "הוא נפטר" והתייפח בבכי נורא.

אבא נקרא במשך השנים ליישר חלוקי דעות בין איש לרעהו ובין שותף לשותף. מרגלא בפומיה דאבא שהעיקר הוא לא רק "לפסוק דין תורה". העיקר הוא "דורכפירן א דין תורה" – ("לקיים דין תורה") היינו, המלאכה העצומה היא ששני הצדדים יקיימו את ה"דין תורה".

אבא השתדל כל פעם בפיקחותו לוודא מה "באמת" מעיק לשני הצדדים ולמצוא את הדרך הנכונה, ואיך לדבר לליבם של שני הצדדים, (ביחד ובנפרד, ובנפרד וביחד) ולהביאם, קמעא קמעא, (בהשקעת הרבה זמן, הרבה טורח והרבה כחות נפש) לעמק השווה, ולהשכין השלום באופן שיהיה לו המשך.

זכה אבא ובצעירותו התוועד הרבה עם חסידים מהדור הישן. אבא היה "מתחלק" בסיפורים אלה, ביד רחבה, עם הדור הצעיר שהיו אוהבים לשמוע את דבריו.

אותה שעה היה אבא ב"עולם אחר", בעולם שכולו רוחניות, והיה מתאר, ברגש עילאי, איך שיישב בנעוול עם הרב החסיד ר' מאיר שמחה חן ז"ל, ובמוסקבה עם הרב החסיד ר' אלחנן דוב מרזב ז"ל והמתיקו סוד בשיח חסידים עד אור הבוקר...

לפני חג הפסח תש"ח פגש אבא ברחוב בפאריז את הרב החסיד התמים ר' משה אהרן גייסינסקי ז"ל. אבא שואל אותו "משה אהרן, דו האסט וואו צו זיין פסח?" ("משה אהרן, יש לך איפה להיות בפסח?"). ר' משה אהרן ענה שעדיין לא החליט. אומר לו אבא "נו, וועסטו זיין בא מיר" ("נו, אז תהיה אצלי"). אמר לו ר' משה אהרן שיש לו אישה ובן קטן ושאשתו עומדת ללדת. ענה לו אבא שהכל בסדר "תהיו אצלנו".

אמר שוב ר' משה אהרן "האינכם צריכים לשאול את בעלת הבית?" ענה אבא "אישה כמו שיש לי לא צריכים לשאול היא בטח תשמח".

ר' משה אהרן וזוגתו מרת רבקה דינה גייסינסקי זכרונם לברכה, נהיו, אחרי שנים רבות, לחמי וחמותי. והם סיפרו לי את הסיפור הזה, הרבה פעמים, וכל פעם בדחילו ורחימו מיוחדים.

אבינו היה איש שמח, איש נלבב, טוב עין, ואיש שיחה נעים. ואם כי חייו לא היו קלים, שיכל ר"ל שלושה ילדים, סבל נדודים, ועבר את השואה האיומה ר"ל, הרי שהיה תמיד איש שמח, ולא רק שמח אלא היה גם משמח אחרים. וכשראה מישהו שהיה צריך "שמחה" היה מוצא מיד איזו מילה טובה או איזו אימרה מתאימה לחזקו ולעודדו, והיה עושה זאת "תוך כדי דיבור" מבלי שירגיש בכך.

אבא היה מיודד מאד, במשך שהותנו במאנטרעאל, עם הרב החסיד התמים "מיין מקובל" ("המקובל שלי") בלשון הרבי, ר' מנחם זאב הלוי גרינגלאס זכרונו לברכה. הרמ"ז ראה באבא זן חסידי מיוחד משרידי הדור הישן והיתה ביניהם אהבת חסידים אמיתית.

במאנטרעאל דאז גר "דער פרימישליאנער רבי" שכל ימות החול התפלל בבית הכנסת בישיבת תומכי תמימים ב5265 פארק עוועניו, ובשבתות היה לו מניין בביתו ברחוב פערמאונט פינת הוטשיסון.

פעם הוא תלה "מודעה" בבית הכנסת של ישיבת תומכי תמימים שאצלו אפשר לקנות חומשים, ש"ס וכו'. מודעה בין מודעות.

רק שהעיין החדה של אבא הבחינה שאין "בן טובים" זה נעשה פתאום "מוכר ספרים". "דאס פארקויפט ער זיינע ספרים פון שטוב" – ("הוא מוכר את הספרים של הבית שלו") לצורך פרנסתו, אמר בדאגה.

מיד הלך אבא ביחד עם הרמ"ז, ואספו יחדיו סכום נכבד עבורו. ואפילו דאגו איך ליתן לו את הסכום באופן הכי נוח בשבילו.

אם כי בגופו היה אבא "אן אינוואליד" ("נוכה") והלך בסיוע של שתי מקלות. הרי שבאופי שלו לא היה אדם "בעל מגבלות", והיה חרוץ ופעיל כמו אדם בריא לחלוטין, וביתר שאת.

בכל מקום שהיה דאג אבא לצרכי הכלל. כשהיה בפרונזה בנה מקווה ובית כנסת. כשהיה בוועגשייד אירגן ישיבה בשטייער (הסמוכה לוועגשייד איפה שהיה קיבוץ יותר גדול של אנ"ש) ולקח אחריות על קיומה. כשהיה בפאריז ניהל את בית הכנסת ב10 ריע דייע, ועסק בענייני הכלל, כשהיה במאנטרעאל היה ממייסדי מוסד "בית רבקה" והיה מנהלה הראשון. כשהיה גר ב"קראון הייטס" פתח כל בוקר בשעה 5:30 את דלתי "בית חיינו" 770 איסטערן פארקווי, (במשך עשר שנה!) ועזר הרבה בענייני בית הכנסת.

ההרחבה הראשונה של בית הכנסת "בבית חיינו" 770 היתה בשנת תש"כ. אבא ז"ל היה פעיל מאד בהרחבתו של בית הכנסת. הרבי אז אמר: "וועז ניט בוטמאן און ריווקין וואלטן מיר ביז היינט ניט געהאט די שול" – "אם לא בוטמאו וריווקין [הרה"ח ר' מרדכי הכהן ז"ל] לא היה לנו הבית הכנסת עד היום".

בערוב ימיו, בשנת תש"ל, כשנסע לארץ הקודש, הזמן שרוב בני אדם "פאהרן שוין צוריק פון יריד" ("נוסעים כבר חזרה מהיריד") ורוצים לחיות את "שארית שנותיהם" באופן של "שקט ומנוחה" וכו' וכו' -- פעל אבא במלוא המרץ. הקים בית כנסת, קודם מתחת לדירה שלו, ואחרי זה מעבר לרחוב, "בית נחום יצחק" שמתנוסס לתפארה עם בית כנסת גדול, בית המדרש ומקווה טהרה עבור אנ"ש שיחיו שגרים באזור.

אבינו גם הקים גמ"ח "לוי יצחק" בכפר חב"ד, פעל בו מאד מאד, גידל ופיתח אותו במרץ עלומים, וממרום שנותיו עסק בזה, במסירה ונתינה, כל יום.

אבא גם פעל ב"מבצעים" של הרבי וכל יום שישי היה רכבו הצנוע נהפך ל"טנק מבצעים" והסיע את "הטנקיסטים" למוקד פעולותיהם.

סיפר יהודי מכפר חב"ד שבהיותו ילד הלך ברחוב בכפר חב"ד ביום קיץ אחד יחד עם חבירו. לידם הלך גם אדם מבוגר. אבא ראה אותם ועצר את הרכב שלו והציע להם "טרמפ" לאיפה שהם צריכים. שני הילדים היו אמורים לשבת במושב האחורי של הרכב, והאדם המבוגר בצד הקדמי של הרכב.

כדי להגיע למושב האחורי של הרכב היו צריכים ליכנס דרך הדלת של הצד הימני, שכן לרכב היו רק שתי דלתות. ולכן ירד אבא,על שתי מקלותיו, מהרכב ופתח בעצמו את הדלת מצד ימין של הרכב, בשביל הילדים כדי שיוכלו ליכנס למושב האחורי.

אחרי כל כך הרבה שנים, היהודי הזה מספר ברגש על השמחה ועל ה"געשמאק" שראה על פניו של אבא כשהוא עזר לשני הילדים, לו ולחבירו, ליכנס לרכבו. "זה השאיר עלי הוראה של 'אהבת ישראל' לכל החיים".

בברוקלין היה גר יהודי שהיה "איש פשוט" עם כל המעלות שבזה, מסוגם של "האנשים הפשוטים" של פעם. הוא היה בא הרבה פעמים לקראון הייטס לצורך עבודתו. הוא סיפר לי שכשהיה בן 17 עזב את בית הוריו, שגרו סביבות מוסקבה, ורצה "לברוח" למקום רחוק שלא מכירים אותו. והעיר שהוא בחר היתה מוראשי. הוא הגיע למוראשי הנדחת וחשב שהשיג את מבוקשו, שם, במוראשי, אף אחד לא יכיר אותו. כך הוא חשב. רק שמסובב הסיבות חשב אחרת.

אבא, שהוגלה למוראשי לשלוש שנים של גלות, פגש אותו והבין מיד מה שעליו לעשות. אבא קירב אותו, הזמינו לביתו לשבתות, דיבר אל ליבו ואל נפשו עד שהעמידו על דרך הישר והוא נסע חזרה לבית הוריו.

כשהיה רואה אותי בקראון הייטס היה צועק לעברי "ק-ו-ם א-ה-ע-ר" – "בוא הנה" והיה מספר לי את הסיפור על אבא והיה מסיים: "איבער דיין טאטן בין איך היינט א איד" – "בגלל אבא שלך אני היום יהודי" והיה מתייפח בבכי.

הייתי מבקר בארץ הקודש מדי פעם. כל פעם לפני שנפרדתי מאבא ז"ל הייתי מבקש מה' בקשה אחת שזו לא תהיה הפעם האחרונה שאני רואה אותו ושאזכה לראותו שוב.

במשך החורף של שנת תשמ"ג לא היה אבא בקו הבריאות. אחרי חג הפסח המצב התדרדר. כמה ימים לפני שבעה עשר בתמוז נהיה המצב חמור ביותר.

הגעתי לארץ הקודש ביום ראשון כ"ב תמוז. המצב היה קריטי. במשך הלילה, אור ליום שני כ"ג תמוז, היה אבא שואל אותי, בשארית כוחותיו, כל כמה דקות, אם כבר האיר היום, והיה חוזר ושואל, וחוזר ושואל אותה שאלה, אם כבר האיר היום, במשך כל הלילה. כשסוף סוף אמרתי לו שכבר האיר היום ביקש להניח אתו תפילין מיד. זה היה היום האחרון שלו, וזו היתה הפעם האחרונה בחיים חיותו בעלמא דין שהיה יכול להניח תפילין. וכל הלילה הוא חיכה לרגע שבו

יוכל להניח תפילין עוד הפעם. בלילה שלאחרי זה, יום שני אור ליום שלישי כ"ד תמוז, השיב את נשמתו ליוצרה.

אבינו ז"ל היה מפליג בשבח אמנו מרת יהודית בת הרב ר' מנחם מענדל, עליה השלום, והיה מרבה לדבר על אופיה המיוחד, על אצילות רוחה, על מסירות נפשה, על ישרותה, על טוב ליבה, על נועם דרכיה ועל טוהר מדותיה. אבא היה מתאר בפרטים רבים איך שהייתה שותפתו בחיים ועזרה לו בכל המצבים.

יהיו ימי חייהם של זוג תפארת זה, שחיו יחדיו, צחקו יחדיו, ובכו יחדיו ומסרו את נפשם יחדיו על קיום גחלת היהדות בימים טרופים, והקימו יחדיו בית נאמן בישראל -- הוראה והדרכה לבנים, לבני בנים, לנינים ולבני נינים ולבני דורותיהם. ואם יבואו אלה ויתבוננו בדרכם, ויתחממו לאורם והיה זה שכרם של אבא ואמא זכרונם לברכה, בעולם שכולו טוב ובעולם שכולו ארוך.

ויקיצו וירננו שוכני עפר, והם, אבא ואמא היקרים, הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, בתוכם, בגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש.

שמואל מ"מ ב"ר שניאור זלמן ז"ל

פרק ראשון

עיני הרבי צופות למרחוק

אתחיל מ"יחידות" אצל כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ בתחילת קיץ תרפ"ז בלנינגראד.

חמישה שותפים היינו: שני אחיי (האחד מבוגר ממני, נשוי, והשני צעיר ממני, עדיין רווק) ושני ידידים שלנו שהיו אחים, ואני. קיימנו את השותפות הזו כמה שנים, ובשנה האחרונה צירפנו עוד שותף לעסק.

היינו קונים מהאיכרים בעיירות הקטנות את כל מה שהם היו מוכרים: עורות, פשתן, בהמות, עגלים וכבשים. את הסחורה היינו שולחים בקרנות עמוסים לערים גדולות, כלנינגרד וכיוצא בה.

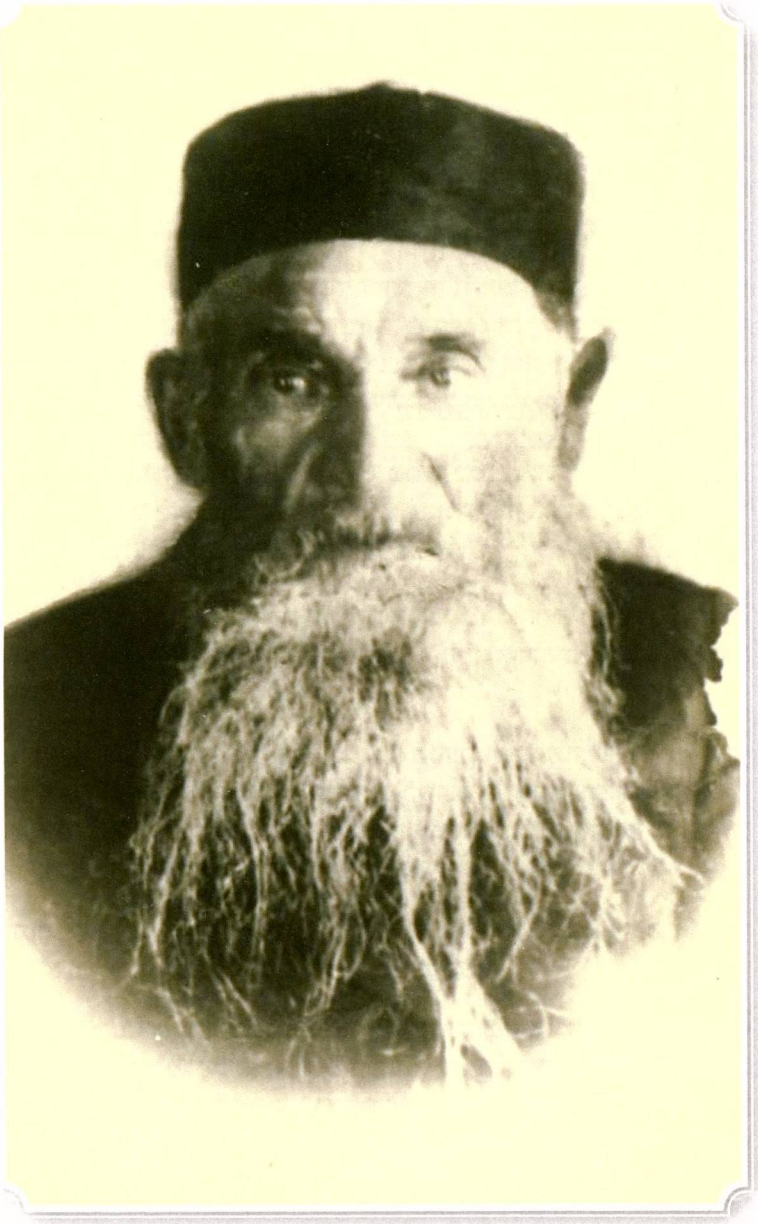
בקיץ האחרון, שנת תרפ"ז, החלה מגמה מטעם הממשלה לדחוק את רגלי הסוחרים, ובעיקר את הסוחרים הגדולים השולחים קרונות וכדומה. בעקבות זאת עלה רעיון שאולי יותר טוב לפרק את השותפות ולהישאר רק אחד אחד, ואז הממשלה לא תשגיח עלינו כל כך, כי לא יהיה עסק אחד גדול.

נכנסתי לקודש פנימה ל"יחידות", ושאלתי בעצתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ אם לבצע את פירוק השותפות, כנ"ל.

כ"ק אדמו"ר נבג"מ ענה לי בלשונו הקדוש: "א געשעפט מאכט מען גרעסער, ניט קלענער". ("עסק מגדילים, לא מקטינים"). לאחר מכן עצם את עיניו הקדושות לזמן מה, ואחרי כן פקח את עיניו הקדושות, הביט בי ואמר: "יזדמן שיצטרכו לנסוע לאיזה שהוא מקום – "זאלסטו פארן" ("שתיסע אתה"). והוסיף: "דאס איז נוגע צו א שידוך" ("הדבר נוגע לגבי שידוך").

בבואי הביתה, סיפרתי לשותפיי את הדברים בדבר השותפות (אך לא את הדברים הנוגעים לי אישית).

ר' ישראל ברוך ב"ר שלום בוטמאן מנעוול,
אביו של המחבר

לקחנו מעט "משקה" וכשהייתי קצת בגילופין, אמרתי לשותפיי כי שמור עמדי סוד מה"יחידות" ולא אספר להם. הם השקו אותי בהרבה "משקה" כדי לדעת את סודי, אבל מחשבתם לא עלתה בידם.

כעבור ימים ספורים, בא אדם מבית-מסחר גדול בלנינגרד וחיפש סוחרים כדי להעסיקם בענייני בית-המסחר. הוא קיבל את כולנו, כל השותפים. המשרות היו בעירנו סאקאלניקי, נעוול והערים הסמוכות, מלבד משרה אחת בעיר רחוקה קצת.

איש מהשותפים לא הסכים לנסוע לשם, אך אני שמרתי בלבי את דברי כ"ק אדמו"ר נבג"ם, וקיבלתי את המשרה הזאת. נשלחתי, איפוא, לעיר בשם סירוטינה.

שהיתי שם כשנה לערך, והייתי סבור שבעיר זו יתקיימו דברי כ"ק אדמו"ר נבג"מ, אך משם נשלחתי לעיר קטנה אחרת בשם "נאסווע".

סמוך לה שכנה העיר לאקניע, ורבה היה הרה"ג הרה"ח ר' שניאור זלמן ז"ל שניאורסאהן, והתיידדנו מאוד.

לאחר שנה וחצי עזבתי, עקב סיבות שונות, את משרתי ועברתי למוסקבה. גם ר' שניאור זלמן הנ"ל נאלץ לעזוב את רבנותו, כי המצב בעיירות הקטנות נעשה קשה ביותר, ואף הוא עבר למוסקבה.

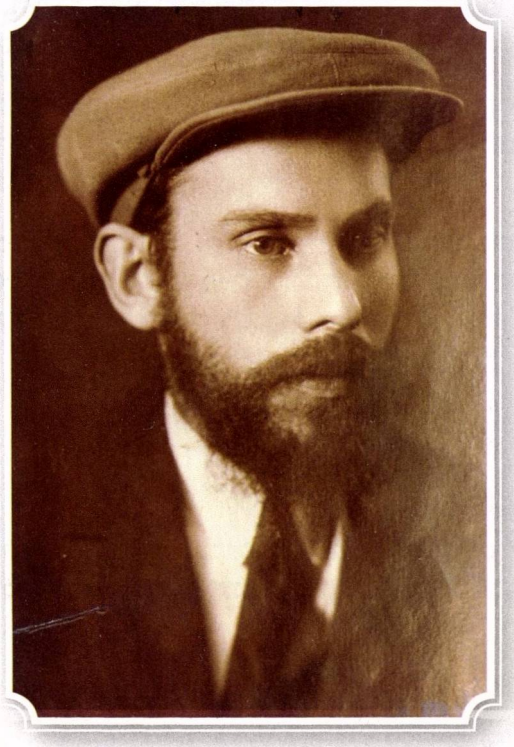
כיוון שהיינו ידידים, הייתי נוהג לבקר אצלו מזמן לזמן, עד אשר השתדכתי עם אחותו יהודית עליה-השלום. זו הייתה "דער ווייטער קוק" ("ראייתו הרחוקה") של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ.

פרק שני

"מניין" ו"קידושים"

חתונתנו נערכה בשנת תרצ"ב במוסקבה. לאחר החתונה, התגוררנו בדירת חדר קטנה ובה נולדו לנו שני ילדינו הגדולים: ליבא-לאה תחי' ושלום-דובער שי'. בימי הקיץ, שכרנו דירה בנאות-דשא.

המחבר בצעירותו במדינה "ההיא".
מסירות נפש על גידול זקן.

בשנת תרצ"ה, לפני חג-הפסח, עלה גיסי הרה"ג הרש"ז ז"ל לארה"ק ת"ו, וזוגתי ואני קנינו את דירתו. דירתו היתה בשכונת "איזמיילעווע" במוסקבה. זו הייתה דירה מרווחת בעלת שני חדרים גדולים ומטבח.

כיוון שבביתו היה מתקיים "מניין" בימי שבת-קודש, המשיכה התפילה להיערך בביתנו גם לאחר נסיעתו, ולאחר התפילה היינו עורכים "קידוש".

בי"ב תמוז בא למוסקבה אורח נכבד, הלא הוא

הרה"ח ר' אלחנן מרוזוב ז"ל, וכיוון שי"ב תמוז חל אותה שנה בשבת, התקיימה ההתוועדות בביתי. אמנם ביתי שכן בקצה העיר, אך באו אנשים שגרו במרכז העיר והלכו מספר שעות עד שהגיעו אלינו. הייתה זו התוועדות גדולה. "יע, געווען צייטן..." ("כן, היו ימים...").

אבל לדאבוננו לא זכינו ליהנות הרבה מהדירה הנוחה. בערב ר"ח מנחם-אב תרצ"ה הופיע במוסקבה מלשין. כאשר ראיתי אותו נפל לבי בקרבי, אך לא העליתי בדעתי שכל-כך מהר יקרה משהו.

מאסר בחצות הלילה

ברם, בחצות הלילה, ערב ר"ח מנ"א תרצ"ה, באו לביתי אנשי הנ.ק.וו.ד. ואסרו אותי. הם האשימו אותי במילוי מקומו של גיסי הרש"ז בניהול ישיבת 'תומכי תמימים' במחתרת, בעמידה בקשרי מכתבים עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, ושאני, כביכול, "שר האוצר" של כל הוצאות חב"ד ברוסיה ועוד כיוצא בזה.

ובנוסף טענו שאני הוא היו"ר של הפעולות, והרב שמריהו יהודה לייב מאדליע והרב שמואל לויטין (שהיה אז במוסקבה) ור' ב"צ שם טוב ור' אברהם דרייזין הם עוזריי...

הם דרשו ממני להודות באשמות שייחסו לי ולחתום על כך, אבל השי"ת נסך בי כוחות ועמדתי בתוקף. הכחשתי הכול.

אחת הייתה תפילתי – שלא יענו אותי, וטענתי: "אני נחלש מיום ליום!"

החוקר ענה לי בכעס: "ראשית, איני רואה שנחלשת, אדרבה, בעיני אתה בריא וחזק. ושנית, תשכח מכך שתחזור עוד לביתך – "יא טוואייך דזעטצייי ווובוטירסקייו סטציענו זאמאז'ו!" ("אני את בניך בקיר של בוטירקי אמריח"). עפרא לפומיה.

פרצתי בבכי כששמעתי מפיו מילים איומות אלה והחלטתי לצום בימים, כדי שאראה חולה וחלש. התחלתי לצום בר"ח אלול, אבל כעבור מספר ימים נוכחתי שהדבר אינו משפיע כלל, כי הארוחה מלחם ותה שהייתי אוכל בערב הייתה מבטלת את כל השפעת הצום, והרגשתי הייתה טובה. התחלתי, איפוא, לאכול בערב רק כזית או כביצה עם קצת מים, ומזה נחלשתי מאוד.

החקירה וה"עד" נגדי

שבועיים לפני ראש-השנה זימנו אותי לחקירה, והעמידו מולי איש אחד שהכרתי שנאסר בעיירה קטנה. הוא אמר עלי "כל דבר אסור". הוא "האשים" אותי שתמכתי בו במשך ארבע שנים בכספים, וכן שהייתי מספק כספים לישיבה ועוד ועוד.

אך אני לא כעסתי עליו כלל, אפילו בשעת מעשה, כי ידעתי שהוא אדם חלש ולא היה יכול לעמוד בלחצים שהפעילו עליו אנשי ה.נ.ק.וו.ד. ימ"ש.

כשסיים האיש את "עדותו", פנה אלי החוקר ואמר: "נו, שטא טי טציעפער סקאזעש?" ("נו, מה תגיד עכשיו?") אבל השי"ת חיזק אותי והשבתי לחוקר שאדם זה אינו מוכר לי כלל, וכנראה אמר מה שאמר כי כך משתלם לו יותר, או זה מה שאתם אמרתם לו לומר, אך אני חוזר שוב על גירסתי שאינני מכירו ושלא הייתה לי יד בפעולות הללו.

המחבר בהיותו בפאריז

כששמע החוקר את דברי, אמר לחבירו החוקר השני: "יא טצעבע סקאזאל שטא עטא טציפ" ("הרי אמרתי לך שזה טיפוס מוזר"). אך כשראה שדבריו אינם עושים עלי שום רושם, שלח אותי בחזרה לחדרי.

חתונת ה"חוזר" הרב יואל כהן והרבנית ליבא לאה כהן בת המחבר.
הרבי מסדר קידושין, המחבר, הרב ישראל יעקבסאהן, החתן, הרב יואל כהן,
מרת יהודית בוטמאן, אם הכלה, זוגתו של המחבר.

פרק שלישי

אני מכריז על "גאלאדאווקע" – "שביתת רעב"

חמישה ימים לפני ראש-השנה כתבתי לחוקר בקשה שיביאו לי שופר ומחזור. כתבתי לו שבוודאי הוא יודע כיצד להשיג זאת, ואם אינו יודע ישלחו מישהו לביתי, וזוגתי תמסור להם. בסוף הבקשה הוספתי, שאם לא ימלאו את בקשתי עד ראש-השנה, אפתח ב"גאלאדאווקע" ("שביתת-רעב").

כשהגיע ראש-השנה ובקשתי לא נתמלאה – סירבתי לקבל את הלחם הניתן

חתונת ה"חוזר" הרב יואל כהן. מימין, הרב שלום דובער שניאורסאהן, בן הרב שניאור זלמן שניאורסאהן, המחבר, החתן הרב יואל כהן, הרב שניאור זלמן שניאורסאהן, הרב ישראל יעקבסאהן, הרב אליהו חיים קרלבך.

לאסירים בבוקר, והכרזתי על "גאלאדאווקע".

החוק שם אומר שבמקרה כזה על האסיר לנקוש על דלת התא. אז בא הסוהר ועל האסיר למסור ליד הסוהר את כל דברי המזון שברשותו, ולהודיע רשמית שהוא שובת-רעב. ואז הם "בודקים" את התא להיות בטוח שאין שם "בחורים ובסדקים" שום אוכל. וכך עשיתי "איך האב זאייאוועט א גאלאדאווקע" ("הכרזתי על שביתת-רעב"). הסוהר בא ובדק את התא, וה"גאלאדאווקע" –"שביתת הרעב" התחילה.

כעבור עשר דקות, הגיע סוהר וציווה עלי לבוא עמו אל החוקר. כשהגעתי אליו אמר לי: "מה, בוטמאן, אתה רוצה למות ברעב?!" והמשיך, "החומר נגדך אינו חמור עד כדי כך. דע לך שהחקירה תמה, ובעוד מספר שבועות יוחלט על גזר דינך, וכנראה יהיה גזר-הדין גירוש לכמה שנים, ואולי אפילו שחרור מוחלט. בכל מקרה, אין שום טעם להתאבד במיתת רעב".

בסיום דבריו, ביקש ממני שאבטל את האיום של ה"גאלאדאווקע" –"שביתת-הרעב".

שמחתי, ראשית כל, על הבשורה הטובה שבישר לי שהחקירה נגדי נגמרה, ואו שיגזרו עלי גלות לכמה שנים או שאולי אצא לחפשי! הודיתי לה' על הבשורות הטובות. ועל בקשתו עניתי: "ראה, בתחילה לא התייחסת אלי כלל, ולא מצאת לנכון אפילו להשיב על בקשתי, אבל כעת הואיל ודיברת אלי בצורה יפה, אמלא את בקשתך..."

לא חתמתי ב"ראש השנה"

החוקר כתב שני טפסים. בראשון כתב כי הודיע לי על סיום החקירה. בטופס השני כתב שביטלתי את כוונתי לקיים את ה"גאלאדאווקע" –"שביתת הרעב". את שני הטפסים הללו הגיש לי לחתימה. אמרתי לו בתוקף שהיום הוא ראש-השנה ולא אוכל לחתום! הוא שאל אותי: "מתי תוכל לחתום?" עניתי: "מחר בלילה". הוא קיבל את דברי בלי מענה! והוחזרתי לחדרי.

נתתי שבח והודיה לה' שלמרות שהייתי "בידיים שלהם", נתן לי השי"ת הכוח והעוז לעמוד נגדם ולא לחתום בשום אופן בראש-השנה, והוצרכו להמתין, בעל-כרחם, כמעט יומיים!

במוצאי ראש-השנה כשכבר היה לילה, כמו שאמרתי, שלח החוקר את אחד הסוהרים להביאני אליו. כשבאתי, ביקש אותי לחתום על שני הטפסים, וחתמתי.

הועברתי מ"לובייאנקע" ל"בוטירקע"

לאחר מכן, בחצות הלילה, הועברתי לבית סוהר אחר, לא קשה ומפחיד כמו "לובייאנקע" שבו שהיתי עד כה. "לובייאנקא" שייך לנ.ק.וו.ד. ושם עצורים אנשים שהואשמו בחתרנות תחת המשטר, שזה אצלם הדבר הכי גרוע וזה בא בעונשים חמורים, ואילו בית הסוהר שאליו הועברתי, "בוטירקע" שמו, הוא אמנם הגדול במוסקבה, אבל בו עצורים בעיקר פושעים פליליים וכיו"ב, שזה אצלם עוון הרבה יותר קטן, והפחד אינו גדול כל-כך).

בערב יום-הכיפורים ראיתי דרך החלון את חברי-ידידי ר' יצחק גאלדין. לא ידעתי כלל שאף הוא נאסר, והדבר גרם לי כאב לב גדול: הנה, עוד קרבן. אותתי לו והוא הבחין בי. וכשעבר ליד חלוני, הודיע לי שגם גיסי ר' אבא לוין נאסר. ידיעה זו שברה את רוחי לגמרי. אך אין עצה ואין תבונה. מען מוז ליידן און שווייגן... ("חייבים לסבול ולשתוק...).

זמן מה הייתי מבולבל לגמרי, שכן בהיאסר גיסי ר' אבא לוין נשארו הנשים, זוגתי יהודית עליה-השלום, ואחותי סטערע עליה-השלום, והילדים הרכים - לבד, והשי"ת יודע כיצד כל זאת ייגמר.

למחרת יום-הכיפורים הודיעו לי את גזר הדין: גירוש לשלוש שנים לחבל קיראוו. נדרשתי לחתום שקיבלתי את ההודעה וכך עשיתי, ולשמחתי אין קץ, והודיתי להשי"ת על הניסים כי בהחלט היה יכול להיות גרוע הרבה יותר...וד"ל.

פרק רביעי

הפרידה ממשפחתי

בבוקר יום ב' של חג הסוכות, נכנס לחדרי סוהר, והורה לי לארוז את חפציי וללכת אחריו. לאן? – זאת לא מגלים שם. הבנתי שבוודאי יובילו אותי למקום ריכוז שממנו נשלחים האנשים לרצות את עונשם.

כך היה. באולם גדול רוכזו מאות אנשים כשרובם מיועדים לשילוח למחנות עבודת פרך ביערות, ורק מעטים נשלחים למקומות גירוש. הודותי להשי"ת שברחמיו אני מן המעטים שנשלחים לגלות. לי הודיעו שאני נשלח ל"קיראווסקי אבלאסט" ("חבל קיראוו") ובעיר הבירה קיראוו, עלי להימצא תחת השגחת הנ.ק.וו.ד.

כאן הייתה לי הזדמנות לנסות להיוודע על מצבו של גיסי ר' אבא לוין. התחלתי לשאול את האנשים מי עוד ישב בחדרו. לא הייתה לי דרך לתאר את דמותו אלא בכך שהוא מעוטר בזקן... בסופו של דבר מצאתי אדם מחדרו של גיסי, והוא מסר לי על מצבו. אבל, על-פי ה"סימן" שמסרתי, נודע לי, לגודל צערי, כי עוד הרבה מאנ"ש נאסרו.

לדוגמא, כששאלתי את אחד האנשים על "האיש עם הזקן" שאל: "מאסקאליק?" ומכך הבנתי שר' יעקב מאסקאליק (המכונה ר' "יעקב ז'ורביצ'ר") אסור. כמו כן נודע לי שר' אלעזר ובנו ר' מנחם מענדל גרליק, ר' מאיר אבצן וכן ר' יצחק גאלדין, המוזכר לעיל, נאסרו, וכל אלה נאסרו לאחר שאני נאסרתי. בנקל אפשר לשער איזה רושם כבד השאירו ידיעות אלה עלי, בייחוד כשהבאתי בחשבון כי מסתבר שנאסרו עוד מאנ"ש אם רק בדרך-אגב נודע לי מהאסירים הנ"ל.

זוגתי ו- תלחט"א - בתי באו להיפגש איתי

אחרי הצהריים, קראו בשמות אנשים כדי להיפגש עם בני ביתם, בטרם הם נשלחים מכאן. בשמי לא קראו כי לא בא איש להיפגש עמי, והייתי סבור

שכנראה לא הודיעו לבני-ביתי שאני עומד להישלח. לי לא הייתה, כמובן, שום דרך להודיעם על-כך.

מהלך הפגישה נערך כך: האסיר עומד ליד קיר המגיע עד לחזהו. במרחק מטר לערך עומדים בני משפחתו מאחורי קיר דומה, ובתווך מהלכים סוהרים מזוויינים. מובן מאליו שהרעש שם הוא עצום.

לאחר שכל האנשים כבר נפגשו עם בני-ביתם והמקום שקט, שמעתי לפתע

המחבר בשנת תשכ"ב בברוקלין

שקוראים את שמי. רצתי מיד לשם וראיתי את זוגתי עומדת ובוכה נואשות. בתי לאה'ינקה (שהייתה בת שנתיים ושלושה חודשים) בזרועותיה, ואילו שלום-בער (שהיה בן שנה וחודש לערך) איננו. שיניי החלו לנקוש מרוב פחד, וכמעט נפלתי על עמדי. שאלתי בבכי: "היכן שלום-בער?" – זוגתי, בבכי אף היא, ענתה שהוא נשאר בחוץ (עם רבקה עבער) כי איפשרו להכניס רק ילד אחד. אך אני לא האמנתי לה, ולא יכולתי להוציא הגה מפי. היא ממשיכה לבכות ונשבעת בשבועות חמורות שהוא בריא ושלם – ואכן תודה לא-ל כך היה – אבל משום מה לא יכולתי להאמין. בין כה וכה, תמו עשרים הדקות שהוקצבו לפגישה ולא הספיקנו כמעט לדבר דבר...

אני לא חותם ביום-טוב

לעת ערב בערך בזמן מנחה, החלה ההתארגנות ליציאה. כיוונו אותנו למכוניות שהמתינו בחוץ שהן אמורות להביא אותנו אל הרכבת.

כשכבר עמדנו לצאת לדרך, בא סוהר ובידו חבילה קטנה שהכילה את החפצים שנלקחו ממני בבית-הסוהר. היו שם כמה ספרים: תהלים, תניא ו"שערי תשובה" מכ"ק אדמו"ר האמצעי נבג"מ, וכן השעון שלי שאף אותו לקחו ממני. הסוהר החזיר לי את החפצים וביקש ממני לחתום על ההחזרה. אמרתי לו שהיום יום חג ולא אוכל לחתום. הוא השיב שהוא יודע כי חג לי, אבל כבר ערב והחג יצא. השבתי לו שעד צאת-הכוכבים עדיין לא יצא החג.

הסוהר החל לצעוק עלי, שאני צריך לשמוע מה שהם אומרים. עניתי לו: "מה אתה צועק? לא דרשתי ממך שום דבר". אך הסוהר אמר שאני חייב לקחת את החפצים ולחתום. אני עמדתי על דעתי בתוקף שלא אחתום ביום-טוב. וב"ה לא חתמתי. לא הייתה להם ברירה, הם עיכבו את היציאה של מאות אנשים עד שנעשה לילה והתפללתי תפילת ערבית. אחרי שהתפללתי תפילת ערבית, קיבלתי את החפצים וחתמתי. נתתי שבח והודאה להשי"ת שנתן לי כח לעמוד נגדם, ואפילו כשהייתי "אצלם" ואפילו בזמנים קשים אלו.

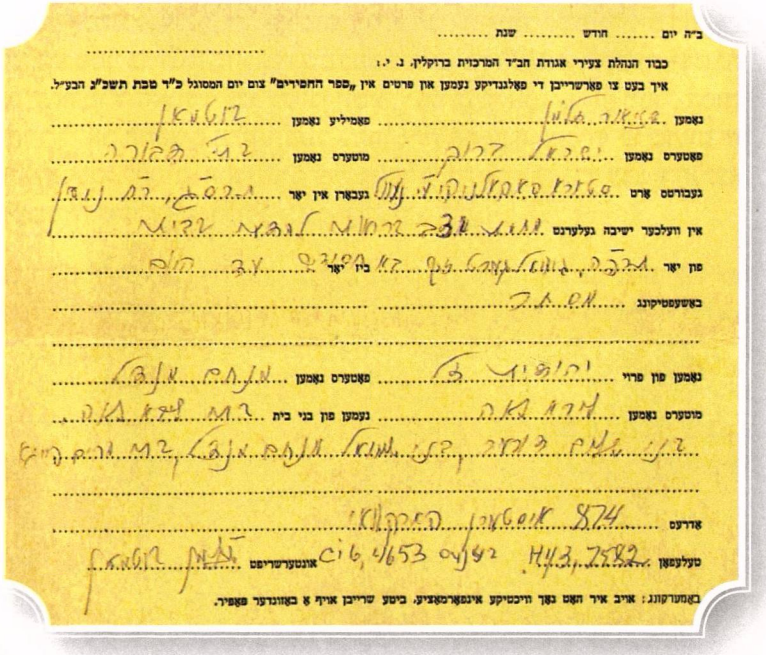
לאחר מכן החלה הנסיעה.

פרק חמישי

בדרך לקיראוז

לפגישת הפרידה עם זוגתי יהודית עליה-השלום, היא הביאה לי את הטלית והתפילין שלי, שלקחו ממני כשאסרו אותי. אך את התפילין גם עכשיו לא הרשו לי לקחת. הרשו לי לקחת עמי רק את הטלית. ניסיתי לשאת את הטלית עם שאר חפצי על גבי, אבל מהצומות שצמתי (כמסופר לעיל)

ב"ה יום ..... חודש ..... שנת .....

כבוד הנהלת צעירי אגודת חב"ד המרכזית ברוקלין, נ. י.

איך בעט צו מארשרייבן די פאלגנדיקע נעמען אין פרטים "ספר החסידים" צום יום המסוגל כ"ח טבת תשכ"ג הבע"ל.

נאמען ..... פאמיליע נאמען .....

פאטערס נאמען ..... מוטערס נאמען .....

געבורטס ארט ..... געבורטן אין יאר .....

אין וועלכער ישיבה בעלערנט ..... אין יאר .....

פון יאר ..... ביז יאר .....

באשעפטיקונג .....

נאמען פון פריי ..... פאטערס נאמען .....

מוטערס נאמען ..... נעמען פון בני בית .....

אדרעס .....

טעלעפאן ..... אונטערשריפט .....

באמערקונג: אויב איר האט נאך מיכטיקע אינפארמאציע, ביטע שרייבן אריף א באזונדער פאפיר.

הטופס של "אוצר החסידים" שהמחבר מילא בשנת תשכ"ג.
משנת "תרפ"ה, געוואלגערט זיך בא חסידים עד היום"

נחלשתי עד כדי כך שלא נותר בי כח אפילו לשאת את גופי, כך שאת החפצים וודאי שלא יכולתי לשאת. כשהבחינו בזאת הסוהרים, ציוו על כמה מהאסירים לשאת את חפציי וכך עשו. ובחסדי השם, גם כאשר יהודי נמצא בגולה, שולח לו השי"ת מישהו לשאת את חפציו.

המכוניות הביאו אותנו אל מחוץ לעיר, ושם הוכנה עבורנו רכבת-משא עם הרבה קרונות. הובאו לשם אנשים רבים, מערים אחרות, שאת גזר-דינם עליהם לרצות בחבל קיראוו, מי בעבודת פרך ומי בגירוש.

נסיעה רגילה ברכבת לקיראוו נמשכת יממה בערך, אולם אנו נסענו ממוצאי יו"ט שני של סוכות עד שמיני-עצרת!

שמיני-עצרת חל אותה שנה בשבת. כאמור, הגענו ביום זה לעיר קיראוו, אך תחנת הרכבת אינה נמצאת בעיר עצמה אלא מחוצה לה. כשעצרה הרכבת קראו בשמות האנשים השייכים למקום זה - ואני בתוכם.

ליד התחנה עמדה עגלה רתומה לסוס, וציוו עלינו להניח את כל חפצינו עליה, וערימת החפצים דמתה להר. עלי ציוו לעלות על העגלה ולנסוע עמה לעיר, מרחק של שבעה קילומטרים לערך.

ה"עטאפ" - ("קבוצה גדולה של אנשים") נוסע

כיוון, שכאמור, היה זה יום שבת וחג - סירבתי לנסוע, ותירצתי את סירובי בכך שעדיין לבוש אני בגדי קיץ (שכן במוסקבה היה די חם) ואינני מסוגל לסבול את הקור בעגלה הפתוחה הנוסעת במהירות. הייתה שם עוד משפחה גרמנית, ואף הם כששמעו את אשר אמרתי, טענו שהילדים לא יוכלו לסבול את הקור. העמידו, איפוא, שומר שליווה אותנו ברגל (כי כל האנשים הוסעו ב"עטאפ" גדול).

ההליכה הייתה קשה מאוד עבורי, והלכתי מאוד לאט. אך לאחר זמן חלפה על פנינו מכונית, והסוהר המלווה עצר אותה והורה לנהג להוביל אותנו לבית-הסוהר. הוא גם הורה לנהג לעזור לו "להעלות" אותי בעל-כרחי על המכונית. השי"ת ימחול לי, כי הם בכלל לא שאלו אותי רק "העלו" אותי על המכונית בעל-כרחי.

הביאו אותנו לבית הסוהר. שם הוכנסנו לאולם גדול שהצטופפו בו אלפי אנשים. בית-סוהר זה משמש למעבר בלבד והאסירים שם רבים כחול הים.

נטילת ידיים וקידוש בשמחת-תורה בבית האסורים

היה ברשותי לחם ורציתי לקדש עליו לכבוד שמחת-תורה, אבל לא מצאתי מים לנטילת ידיים. היה שם אסיר פלילי אחד שבנסיעה נתתי לו ממזונותיי וגם הענקתי לו כלי מכליי, ולכן נשאתי חן בעיניו. ביקשתי ממנו להשיג עבורי מים לנטילת ידיים. הוא הלך לחפש וכעבור חצי שעה, לערך, הביא כלי מלא מים, כשבעקבותיו מזדנבים עשרות אנשים שקיוו לקבל מעט מים לשתייה. הוא גירש אותם ממני, וב"ה נטלתי ידיי, קידשתי על הלחם ואכלתי "סעודת שמחת-תורה".

בשעה תשע, הובלו כל האסירים לבית-מרחץ והייתי מוכרח ללכת אתם. אבל אני לא פשטתי את בגדיי, וכאשר הכול התרחצו, ישבתי בקרן זווית והרהרתי על גורלי, שבשעה שכל היהודים נמצאים בבתי כנסת, "מען פראוועט הקפות" – "עורכים הקפות" ורוקדים, ואני יושב בבית-מרחץ "און עס קאפעט אויף מיר" ("וטיפות מים נושרות עלי...").

לאחר מכן שיכנו אותנו בחדרים. היו אלה חדרים שבצידיהם קבועים דרגשי עץ, בכל צד עבור 15 אנשים. הייתה ברשותי סמיכה ושכבתי על הדרגש. ואת חטאי אני מזכיר היום, לאחר כל הטלטולים וה"מרחץ" ואלפי האנשים המסתובבים אנה ואנה והשפות השונות שבפיהם – הרגשתי כאילו באתי אל המנוחה ואל הנחלה, ושאני נמצא, כביכול, במלון הטוב ביותר אשר טוב ממנו לא קיים כלל...

כך עבר עלי שמחת-תורה. היו ברשותי טלית ותהלים ותניא ו"שערי תשובה" של אדמו"ר האמצעי, ומובן מאליו כי לאחר 86 יום שנבצר ממני להניח תפילין ולא היה ברשותי שום ספר, הייתה שמחתי גדולה מאוד.

פרק שישי

השבת בקיראוו

באסרו חג של שמחת-תורה הודיעו לי כי מישהו בא לבקר אותי, כיוון שלא הודיעו לי את שמו, הייתי סבור כי בוודאי טעות היא זו, שכן לא היו לי מכרים בעיר זו, ואמרתי להם שכנראה לא מבקשים אותי. אולם, כעבור כמה דקות חזרו והודיעו לי שאין זו טעות, ושאכן אני הוא האדם המבוקש.

נדהמתי לראות כי זוגתי יהודית עליה-השלום, היא זו הממתינה לי. היא סיפרה לי כי כבר מיום ב' דחול-המועד היא נמצאת כאן, וגם אבי זכרונו-לברכה, נמצא עמה כאן. היא גם בישרה לי שהייתה במשרד הנ.ק.וו.ד. והודיעו לה כי מחר אשתחרר (שכן למרות שעונשי הוא לחיות שלוש שנים בגלות תחת השגחת הנ.ק.וו.ד., אני חופשי לגור בבית ככל אדם) וכמובן שלשמחתנו אין קץ.

לאחר חצי שעה, תם המועד המוקצב לפגישה וחזרתי לחדרי, כשזוגתי אומרת לי לפני לכתה, כי היא מתאכסנת יחד עם אבי אצל יהודי בשם דריסמאן.

למחרת בשעות הצהריים, הובאתי (יחד עם עוד אסיר בשם פרץ אשר היה "מענשעוויק", היינו שהוא מהשכבות "היותר נמוכות" וגם עליו נגזר לחיות שלוש שנים גלות במקום זה) אל מרכז הנ.ק.וו.ד. בעיר. נצטווינו לחכות באולם ההמתנה עד אשר יקראו את שמותנו. בינתיים הלכו להם השומרים והמקום נשאר בלי שמירה.

"טאטע!..."

כיוון שהאנשים יצאו ונכנסו בחופשיות, וגם לא הייתה כל שמירה במקום, הבנתי שאני כבר חופשי. התחלתי, איפוא, להרהר על דרך להיפגש עם זוגתי ואבי. אולם "תוך כדי דיבור" נכנס לפתע אבי לאולם.

מבלי משים לב, פרצתי בצעקה: "טאטע!!! ("אבא!") ונפלתי על צווארו מבלי שאוכל לפצות את פי. כך עמדנו מחובקים שעה קלה, כשעיני כל הנוכחים נשואות אלינו. מרוב התרגשות לא יכולתי אפילו לשאול אותו על זוגתי, אך כעבור זמן מה הגיעה גם היא.

"סיוואדניע טאלקא דריסמאנו" ("היום רק לדריסמאן").

בזמן שחיכינו שם, הבחנתי בדבר שהביא לי תועלת מרובה. ראיתי שהדוור נכנס ומודיע באשנב: "סיוואדניע טאלקא דריסמאנו" ("היום רק לדריסמאן"). מכך הבנתי כי הדוור מודיע לנ.ק.וו.ד. מי מקבל דברי דואר מחו"ל, שזה היה "חוטא" גדול מאד, והיום רק דריסמאן קיבל מכתב מחו"ל.

מיום זה הפסקתי לקבל מכתבים מחו"ל, ואם היה לי צורך לשלוח לחו"ל או לקבל משם דברי דואר, הייתי עושה זאת דרך מוסקבה, באמצעות אנשים המקבלים מכתבים בין כך.

דבר זה הציל אותי. שכן, כידוע, נאסרו שוב המגורשים ו"אשמתם היחידה" הייתה שיש להם קשר עם חו"ל, וזה "מראה" שהם קושרים קשרים נגד הממשלה. כך נאסרו שנית הרב יעקב ז'ורביצ'ר והרב שלמה מטוסוב שהיו במקום גלות יחד עם גיסי ר' אבא לוין.

סיפרתי לגיסי ר' אבא על זה שעוקבים אחרי כל אחד שיש לו קשר עם חו"ל והוא היה נזהר בזה ולא קיים שום קשר ישיר עם חו"ל. ואילו הם, שלא ידעו לא חששו מכך, וכמדומני שבשנת תרצ"ז, נאסרו שנית, בהיותם עוד במקום גלותם. ר' שלמה מטוסוב חזר בעה"י לאחר שבע שנים, כמדומני, ואילו ר' יעקב ז'ורביצ'ר לא חזר, ואפילו המקום שבו טמונות עצמותיו אינו ידוע, הי"ד.

כעבור מחצית השעה נקראתי אל האשנב. שם נמסר לידי רשיון המקנה לי זכות שהייה בעיר למשך שלושה ימים, ונאמר לי שלאחר מכן יהיה עלי לחזור לאשנב זה, ואז אקבל ראיון עם יו"ר הנ.ק.וו.ד. והוא יקבע את "מקום מנוחתי" למשך שלוש שנות הגלות.

יצאנו משם, וזכורני כי אבי ז"ל אמר לי: "טרעט אריבער דעם שוועל פריער מיט דער רעכטער פוס" ("עבור את המפתן ברגל ימין תחילה"), והלכנו לבית

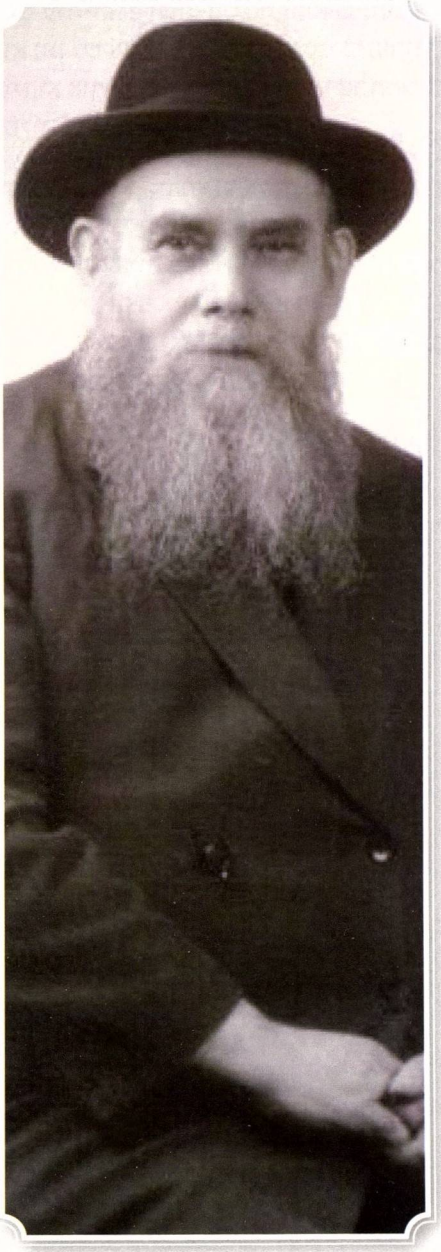
מר דריסמאן אשר בו התקבלנו בסבר-פנים-יפות.

מר דריסמאן הציע כי הוא יבקש שישאירו אותי בעיר זו, קיראוו, משום שזו עיר גדולה וקל יותר להסתדר בעניין הפרנסה וכו'. ברם, אין לדעת איזו תועלת תצמח מהשתדלותם של אחרים, והסיכוי היחיד הוא שאבקש בעצמי מהיו"ר, ואולי ירחם עלי.

בנוסף לכך, יהודים שבאו לבקרני אמרו לי, כי אם לא יאפשרו לי להישאר בקיראוו, אבקש להישלח לעיר קאטעלניצי או לסלאבאדסקאייא שגם בהן די נוח להסתדר.

מביתו של מר דריסמאן עברנו לחדר קטן שהיה שייך לבית-הכנסת ושם שבתנו את השבת. זוגתי ערכה את סעודות השבת כפי שהיא היתה יכולה -- על הצד היותר טוב, והיה לנו אפילו אורח לשבת.

את האורח מצאתי כך: באתי ביום שישי ערב שבת-קודש לבית-הכנסת להתפלל ומצאתי שם יהודי עטור זקן. התפלאתי מדוע לא נתן לי "שלום עליכם"? וכי אינו רואה כי אורח הנני? אולם, לאחר מכן

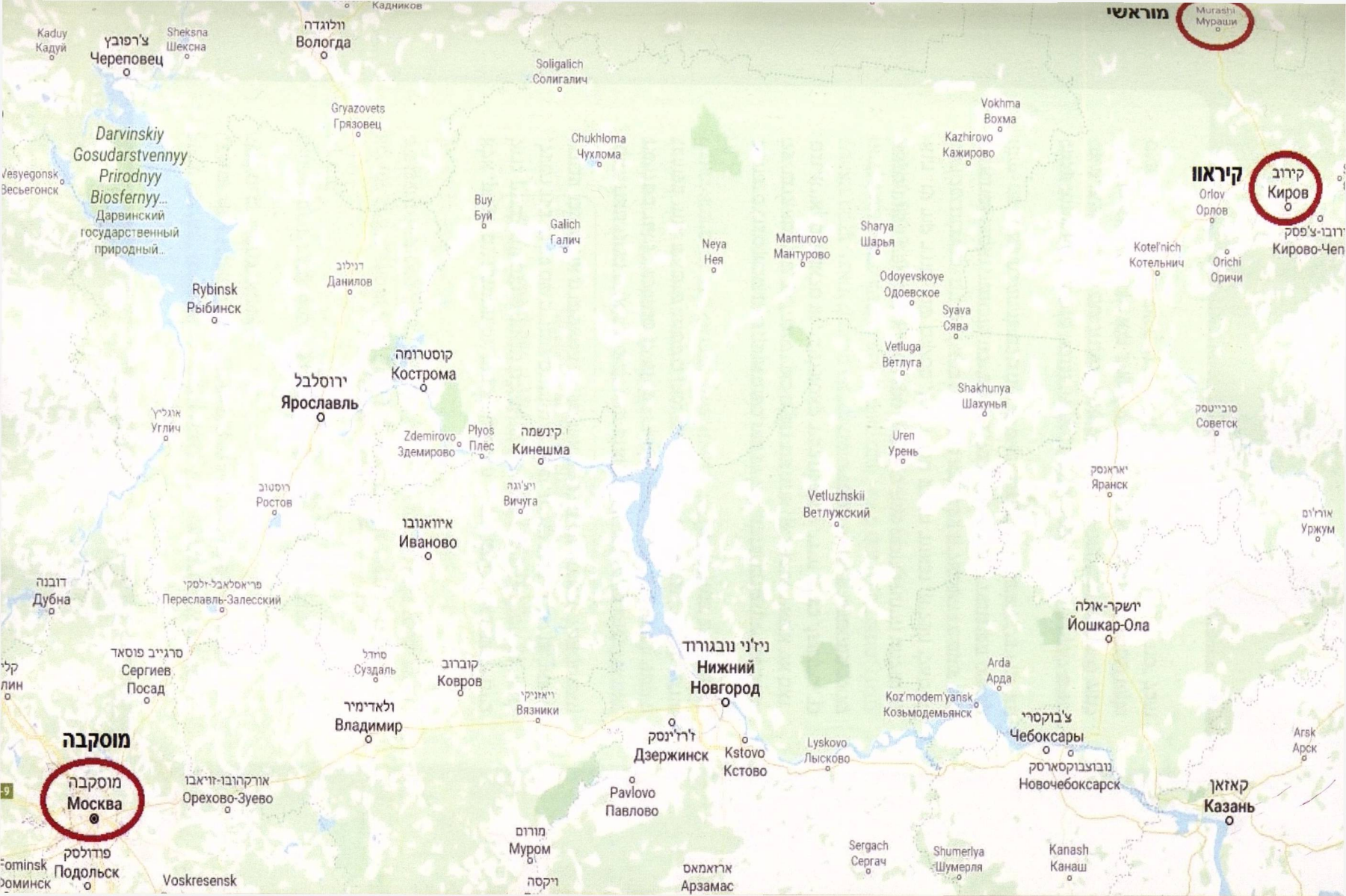

המחבר בשנת תשכ"ח

נכנס עוד יהודי לבית-הכנסת והוא כן נתן לי "שלום עליכם". גם ליהודי הנ"ל הוא נתן "שלום עליכם". מזה הבנתי כי היהודי הראשון שפגשתי בבית-הכנסת אף הוא אורח. והיהודי השני הוא תושב המקום ולכן הוא נתן לשנינו, האורחים, "שלום עליכם".

ניגשתי, איפוא, ליהודי הראשון, נתתי לו "שלום עליכם" ושאלתי אותו מי הוא. הוא ענה לי כי הוא נוסע מסרטוב, ובדרך נסיעתו הוא עובר בעיר זו, ובשבת הוא מקווה להיות כאן. היה זה "ר' לייבע סאראטאווער" ("ר' לייב מסרטוב") שהיה אחרי זה בסמרקנד, ואחרי זה גר בנחלת הר חב"ד, בארה"ק ת"ו. הזמנתי אותו לשבות עמנו. זוגתי ואני שמחנו על זה מאד, והודינו להשם-יתברך שגם בגלות הוא זימן לנו אורח לשבת-קודש!

Kaduy
Кадуй
צ'רפובץ
Череповец
Sheksna
Шексна
וולוגדה
Вологда
Кадников
Soligalich
Солигалич
Gryazovets
Грязовец
Darvinskiy Gosudarstvennyy Prirodnyy Biosfernyy...
Дарвинский государственный природный...
Vesyegonsk
Весьегонск
Chukhloma
Чухлома
Buy
Буй
Galich
Галич
Neya
Нея
Manturovo
Мантурово
Sharya
Шарья
Vokhma
Вохма
Kazhirovo
Кажирово
Murashi
Мураши
מוראשי
קירוב
Киров
קיראוו
Orlov
Орлов
Kotel'nich
Котельнич
Orichi
Оричи
Кирово-Чепецк
Odoyevskoye
Одоевское
Syava
Сява
Vetluga
Ветлуга
Shakhunya
Шахунья
Советск
Uren
Урень
Яранск
Vetluzhskii
Ветлужский
Уржум
Данилов
Rybinsk
Рыбинск
קוסטרומה
Кострома
ירוסלבל
Ярославль
Углич
Zdemirovo
Здемирово
Plyos
Плёс
קינשמה
Кинешма
Ростов
Вичуга
איוואנובו
Иваново
Переславль-Залесский
דובנה
Дубна
Суздаль
קוברוב
Ковров
Вязники
ולאדימיר
Владимир
סרגייב פוסאד
Сергиев Посад
ניז'ני נובגורוד
Нижний Новгород
Arda
Арда
Koz'modem'yansk
Козьмодемьянск
צ'בוקסרי
Чебоксары
Новочебоксарск
Lyskovo
Лысково
Kstovo
Кстово
Дзержинск
Pavlovo
Павлово
Arsk
Арск
קאזאן
Казань
מוסקבה
Москва
אורקהובו-זוייאבו
Орехово-Зуево
פודולסק
Подольск
Voskresensk
מורום
Муром
Sergach
Сергач
Shumerlya
Шумерля
Kanash
Канаш
ארזאמאס
Арзамас

פרק שביעי

בעירה מוראשי

ביום ראשון באתי למשרד הנ.ק.וו.ד. (אז לא היה יום המנוחה יום ראשון, אלא לאחר כל חמישה ימים היה היום השישי יום מנוחה). הובאתי לבניין גדול ומפואר, בן שש או שבע קומות. שומרים מזויינים עומדים שם על כל צעד ושעל, והשומר המלווה אותי מראה לכולם איזו תעודה המאפשרת את המעבר עבורי.

באנו אל ראש הנ.ק.וו.ד. שמו "חאזע עוברי". נראה אדם רציני מאוד. הוא ביקשני לשבת מולו ושאל: "מה שלומך?" עניתי לו שנחלשתי מאוד בשלושת חודשי המאסר, ובהתחשב בכך שאני גם נכה, ביקשתי שישאיר אותי בעיר זו למשך שלוש שנות גלותי.

תשובתו הייתה שדבר זה לא יוכל לעשות בשום אופן, כיוון שכאן מצויים יהודים "ואם אני אשאיר אותך כאן, אתה עוד תקים כאן ישיבה" כך שאין מה לדבר על כך. ביקשתי, כעצת ידידי, להישלח לעיר קאטעלניצי, או סלאבאדסקאייא, וגם על כך ענה שדבר זה בלתי אפשרי.

על שולחנו הייתה פרושה מפת כל החבל, ואני רואה אותו מחפש בעיניו בקצה השמאלי העליון, ובאזור הגרוע מכל החבל, במקום שבו שורר קור עז. הוא הצביע עם ידו השמאלית על נקודה מסויימת, בקצה צפונית-מערבית של חבל קיראוו, הקיצונית בשמאלו של החבל, היא העיירה מוראשי, ואמר: "טודא ווי פאייעדזיצי" ("לשם תסעו"), וכמובן שלא היה טעם להתווכח עמו.

האיש לחץ על הכפתור שעל שולחנו, ולחדר נכנסה מזכירה. הוא ציווה עליה לתת לי תעודה לנסיעה למוראשי, ולי אמר לפנות שם למשרד הנ.ק.וו.ד. ולהירשם אצלם, והם גם יאמרו לי מה עלי לעשות. הוא בירכני ב"ברכת פרידה" והכל "סודר".

חזרתי "הביתה" וסיפרתי הכל לזוגתי ולאבי. זוגתי לא הסכימה לנסוע הביתה עד אשר תראה שהסתדרתי בעיירה (הילדים נשארו בינתיים עם אחותי עליה-השלום, כך שהדבר אפשרי).

לאחר דיבורים רבים, סוכם שאבי חוזר לנעוול, ואני וזוגתי נוסעים למוראשי. וכך היה.

אבי חזר לנעוול, ואנחנו נסענו למחרת למוראשי. נסענו ברכבת במשך כחמש-שש שעות והגענו למקום בשעה 11 בלילה. הרכבת עצרה בתחנה הקטנה וירדנו.

יש לי "קאמאנדיראוווקע" - "מכתב המלצה" מיעקוב וואסילעוויטש

בקיראוו קיבלתי מיהודי אחד יעקב (יעקוב) וואסילעוויטש, מכתב המלצה הנקרא בלשון המדינה "קאמאנדיראוווקע", לאחת מתושבי המקום בשם סינצאווא שתוכל לעזור לי להסתדר, אולם היהודי הזה ידע רק את שמה ולא את כתובתה. ניסינו לשאול אנשים, אך איש לא הכיר אותה, ונאלצנו להישאר בתחנה למשך הלילה.

הקור היה עז. המים קפאו וגם שלג ירד, ואני הייתי לבוש בבגדי קיץ כי במוסקבה היה עדיין חם. וכך, בקור זה, עבר עלינו הלילה.

כשהאיר הבוקר, יצאתי לרחובות העיירה לנסות למצוא את האשה ההיא סינצאווא, ואילו זוגתי נשארה בתחנה. המקום נראה ככפר. בתים קטנים עם רפתות, לולים וארוות-סוסים. כל הרחובות ארוכים מאוד ומגיעים עד ליער.

שאלתי בכל הבתים, וגם כל איש שפגשתי, אך איש לא ידע. כך הלכתי עד סוף הרחוב ונאלצתי לשוב על עקבותי. בדרכי חזרה שאלתי את מי שפגשתי ברחוב, וסוף-סוף פגשתי אשה אחת שנתנה לי את הכתובת של סינצאווא.

כשבאתי אליה ומסרתי לה את ה"קאמאנדיראוווקע" -- "מכתב ההמלצה" שמחה מאוד. היא הרכיבה את משקפיה על אפה וקראה את המכתב. היא שאלה אותי לרצוני, ועניתי שבאתי לגור כאן וביקשתי לעת-עתה שתיתן לי חדר כלשהו. סיפרתי לה שזוגתי נשארה עדיין בתחנה, ואנו עייפים מאוד.

האשה אמרה: "כמובן, אעשה הכל". היא העירה את המשרת הגוי שישן על התנור ושלחה אותו להביא את החפצים. מאז שיצאנו חלפו כבר שעתיים וחצי או שלוש שעות, וכשבאנו לתחנה נדהמתי לראות את מצבה של זוגתי. היא עמדה מחוץ לתחנה, כולה כחולה מהקור וממררת בבכי. התברר שבתחנה ערכו ניקיון והוציאו אותה החוצה, והיא פשוט קפאה מהקור וגם הייתה מודאגת מאוד מכך שלא חזרתי.

לקחנו מיד את החפצים ובאנו לבית האשה. בבית היה חם והיא הרתיחה מים ב"סאמאוואר" (מיחם) והחייתה את נפשותינו. למען האמת אומר, אז איך האב ניט געקענט פארגינען א גוי אזא מצווה... (לא יכולתי 'לפרגן' שאשה גויה זכתה במצווה כזו...) קיבלנו חדר עם מיטות, ולמרות הסופה בחוץ, בבית חם, ולאחר כל מה שעבר עלינו הרגשנו כאילו אנו בגן-עדן...

למחרת, לאחר התפילה, הלכתי למשרד הנ.ק.וו.ד. כדי להירשם אצלם, בהתאם לחוק. לא היו כל בעיות, שכן אינני הראשון - ולצערי, גם לא האחרון. הם רשמו אותי וציוו עלי לבוא לאחר כל שישה ימים כדי לחתום על נוכחותי במקום.

זוגתי שהתה עמי יומיים. כשראתה שהסתדרתי במקום, נסעה הביתה ואני נשארתי לבדי. היו ברשותי כמה ספרים, וגם מקיראוו לקחתי מסכת בבא-קמא. הייתי ישן בימים, ולומד בלילות.

פרק שמיני

ברוך ה' המשפחה מתאחדת

חלפו כשלושה או ארבעה שבועות. הרבה מהזמן ישבתי וחשבתי. חשבתי על מצבי, על בני-ביתי, ובסופו של דבר הגעתי להחלטה להביא את בני-ביתי אלי. דאגות של פרנסה לא היו לי, מפני שמהשותפות עם ר' אברהם דובער ז"ל שטיגליץ (אשר היה בסמרקנד, והיינו שולחים איש לרעהו סחורות במקח וממכר) הצלחנו בעזרת-השם לאגור סכום כסף שהיה עשוי להספיק לנו לכמה שנים. אמנם את הדירה והרהיטים נהיה חייבים להפסיד, אך חשבתי שבכל זאת כדאי שבני-ביתי יבואו אלי ונחיה יחד.

כתבתי על כך מיד לזוגתי, וביקשתי ממנה שאם היא מסכימה, תבוא בהקדם האפשרי. לא ידעתי איך יתקבל הדבר בעיניה, שהרי זו הליכה לגלות ממש לשלוש שנים וגם אחר-כך לא נדע לאן לנסוע. למוסקבה וודאי שלא נוכל לחזור, כי לא תהיה לנו דירה שם.

לשמחתי הרבה, קיבלתי ממנה תשובה מיידית שהיא מסכימה ותעשה זאת בשמחה, ובדעתה לבוא בתוך שבועיים.

שבועיים אלה היו עבורי כשנתיים. זכורני שביום האחרון, 12 שעות לפני בוא הרכבת, התחלתי לספור את השעות, ובשעה האחרונה ספרתי את הדקות.

כך, סוף סוף, הגיעו אלי בני משפחתי. ב"ה שלא עזב חסדו עמנו. שני ילדיי, לאה'נקה תחי' ושלום-בער שי', היו עדיין קטנים מאוד (לאה תחי' נולדה בד' תמוז תרצ"ג, ושלום-בער שי' בי"ב אלול תרצ"ד, והיו אלה ימי סוף כסלו או תחילת טבת תרצ"ו). לאה'נקה שתחי' הכירה אותי, אך שלום-בער שי' לא הכירני. הוא היה בן כשנה בלבד כשנאסרתי.

קשר עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ גם במוראשי

המשכנו להתגורר אצל האשה הגויה הנ"ל, אך כעת היה המקום צר וגם לא כל החדר ניתן לנו. פניתי אל האשה בהצעה שתבנה צריף בחצר עבורנו, ואני אשלם את הוצאות הבניה וגם אשאיר לה את הצריף כעבור שלושת השנים ללא כל תשלום.

היא, כמובן, הסכימה מיד, וקנתה צריף כזה מאחד הכפרים, ואף החלו להוביל אותו כשהוא מפורק לקורות. ברם, כאן החלו הצרות. היא חשבה שתיקח ממני כספים ללא חשבון וכשלא שילמתי יותר ממה שמגיע לה, הפסיקה את הבניה. היא החלה לדרוש שנעזוב את הבית, ואני, כמובן, ביקשתי שתחזיר את כספי ואז אצא. מצב זה לא היה נעים.

בינתיים קנינו פרה חולבת וכך היה לנו חלב, חמאה ושאר מאכלי חלב לרוב. גם כתבתי לגיסי הרה"ג ר' יהודה עבער הי"ד (מחבר ספר "שערי יהודה", ראש ישיבת 'תומכי תמימים' בפולין. זוגתו פריידא הי"ד וזוגתי יהודית עליה-השלום, היו אחיות. הן היו בנותיו של הרה"ח ר' מנחם מענדל שניאורסאהן ז"ל, הי"ד, הרב של צ'רניגוב) ובקשתיו להודיע לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ אודות מצבנו ולשאול שאלה.

כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ היה אז בפולין, ובימים הקשים של מלחמת העולם היה קשר מכתבים אתו קשה מאד. ובפרט שהשלטונות "השגיחו" על כל התכתבות עם "מדינה אחרת" כעל תוכנית "רבלוציונרית".

אבל אני רציתי מאד מאד שיהיה לי "קשר" עם הרבי. ולכן שלחתי את המכתבים למוסקבה, ומשם שלחו מכתבי לגיסי ר' יהודה עבער לפולין כמכתב פרטי מאיש לאיש. וגיסי ר' יהודה עבער הביא את מכתבי לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ. במכתבי כתבתי בפועל על כל הנעשה עמנו, ושאלתי את כ"ק אדמו"ר נבג"מ אם אני יכול ללמוד שחיטת עופות.

ברוך ה', תוך זמן קצר, קיבלתי -- על ידי גיסי ר' יהודה עבער -- תשובת כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ שאני יכול ללמוד שחיטת עופות. שמחתי שגם כאן בגלות זיכני השי"ת שיש לי קשר עם הרבי.

אחרי שקיבלתי תשובת כ"ק אדמו"ר הריי"צ, כתבתי זאת לאבי ז"ל, לנעוול, והוא שלח לי ספר שמ"ח ("שמלה חדשה") ללימוד ההלכות וכן מסכת חולין,

אבן משחזת וסכין שחיטה. תוך מספר חודשים הרגשתי שאני מוכן לבחינה. שו"ב בא אלי מקיראוו, שהה אצלי יום תמים ובחן אותי ב"הלכות שחיטה".

גם שחטתי בפניו שלושה עופות, והוא אמר: "יאכלו ענוים וישבעו", אפילו שוחט ששחט כבר מאה עופות לא ישחט כך!".

האמת היא שמלאכת השחיטה לא הייתה זרה לי. בנעורי למדתי ב"חיידר" שהיה סמוך למקומו של שו"ב, והייתי מסתכל כשהיה שוחט. הרהרתי אז שאילו היה המלמד שלי מרשה לי לשחוט, הייתי יכול לעשות זאת. עובדה זו סייעה לי רבות כשלמדתי לשחוט.

לאחר חצי שנה, מצאתי במאמצים רבים דירה טובה בת שלושה חדרים, תנור ובצידה גם רפת עבור הפרה. עשיתי עם הגויה סיכום מכל מה שהייתי חייב לה עבור חליבת הפרה ועוד דברים, והפחתתי זאת מהכסף שלקחה ממני עבור הצריף, שכן היו לי קבלות על כל סכום שנתתי לה בשעתו. היא חתמה לי על שטר ועברנו לדירה החדשה. נתנו שבח והודיה להשם-יתברך שהרחיב לנו.

המחבר בבית לחם על יד קבר רחל אמנו.
מצד שמאל, הרה"ח ר' משה ירוסלבסקי ז"ל

פרק תשיעי

עלילת "התרנגולות והנוצות"

העיירה הייתה קטנה וגם השוק היה קטן. עופות לא היו בו, שהרי יהודים לא נמצאו שם, ומי מלבדם קנה עופות? אני הייתי קונה מהגויים שאצלם קניתי מספוא עבור הפרה, כשלושה עופות לשבוע. וכך לא חיינו בצמצום.

והנה באחד הימים באו לביתי אנשי משטרה, ושאלו עלי ועל מעשיי. השבתי להם כי נשלחתי לכאן ע"י הנ.ק.וו.ד. והם יודעים עלי את כל הפרטים. הפליט אחד מהם: "לא די בזה שגורשת לכאן, אתה עוד מוסיף ועושה מעשה נבלה?!"

עניתי לו שאיני מבין על מה הוא מדבר, ובאמת לא הבנתי. הם החלו לערוך חיפוש בביתי. ושם מצאו שק עם נוצות של עופות. הם ראו גם לול עם כמה תרנגולות חיות, וכן מצאו בתנור עוף מבושל. אני לא הבנתי: מה העוול בזה שיש בידי עופות?

לאחר החיפוש אסרו אותי, לקחו עמם את הנוצות והובילו אותי למשטרה. שם עמדו כעשר נשים וכשראו אותי מובל קראו: "זה הגנב?! לא העלינו זאת על דעתנו!" אחרות אמרו: "איננו מאמינות שהוא הגנב!" והראשונות אומרות להן: "הרי רואות אתן את שק הנוצות!"

התברר לי שאצל הנשים הללו נגנבו לאחרונה תרנגולות, וככל שניסו לתפוס את הגנב לא הצליחו. לבסוף נזכרה אחת משכנותי כי מדי פעם היא רואה אותי שוחט עופות. היא סיפרה זאת לחברתה וכך התפשטה השמועה עד שהגיעה למשטרה, וזה מה שהביא לחיפוש.

הגויות התווכחו בינן לבין עצמן בקולי קולות תוך כדי שמפקד המשטרה רושם פרטי-כל.

אני שראיתי כי השמש עומדת לשקוע, ביקשתי רשות להתפלל מנחה בחוץ וקיבלתי אותה. יצאתי החוצה וכשסיימתי את תפילתי וחזרתי, מצאתי שם את מפקד הנ.ק.וו.ד. שאצלו אני נרשם מדי פעם. הוא פנה אלי בחיוך: "מה זה, בוטמן, התחלת לגנוב תרנגולות?"

מחיוכו הבנתי שאין הוא מאמין לעלילה, והדבר נתן לי עידוד. אמרתי לו בתוקף: "אתה הוא הממונה עלי ובקולך עלי לשמוע, אך אתה הוא זה שגם חייב למנוע כל פגיעה בי. אני יודע כי אני מגורש, ובכך אני משלם על חטאי, אם חטאתי, אך לא גורשתי בעוון גניבת עופות וכדומה. אני מניח שאין אנו חיים בתקופת 'ביילים' שמעלילים על אנשים חפים מפשע עלילות שכאלה".

מפקד הנ.ק.וו.ד. שמע את דברי, ומיד פקד על אנשי המשטרה לשחרר אותי, ובנשים גער באמרו: "תחפשו לכן גנב אחר". הוא העיף בהן מבט שנתן להם להבין כי אין עוד מה לדבר בעניין זה. לפני שהלכתי, בעז"ה, אמרו לי לקחת את הנוצות, אך סירבתי, באמרי שלא אני הבאתי אותן לכאן, ואם ברצונם להחזירן לי שישלחו אותן על-ידי שליח...

פרק עשירי

אבא מבקר

במשך כל השנים שהיינו בגלות, היה אבי בא מנעוול מספר ימים לפני חג-הפסח ומביא עמו מצה שמורה, יין, שומן וכו'. הנסיעה לא הייתה קלה: היה עליו לנסוע ברכבת מנעוול למוסקבה; שם לעבור לתחנה אחרת, ולנסוע ברכבת שנייה עד קיראוו; ומשם ברכבת שלישית למוראשי.

נסיעה זו נמשכה יומיים. אך למרות זאת, היה מגיע בשמחה גדולה עד אין שיעור. מובן שביקורו של אבי הביא לנו שמחה גדולה ועידוד וחיזוק גדול מאד. הוא היה נשאר עד אחר חג השבועות, למעלה מחודשיים.

מזמן לזמן, הייתה זוגתי יהודית עליה-השלום, נוסעת למוסקבה. היה צורך בכך גם כדי לסדר עניינים כספיים, מאחר שכספנו הוחזק בידי ידידים במוסקבה, שהרי לא יכולנו להחזיקו כולו אצלנו בידינו.

שנים קשות מאד ר"ל

השנים תרצ"ה-צ"ח היו שנים קשות. הרבה מאנ"ש נאסרו. היו גם כאלה שנאסרו בשנית ממקום גירושם (כמו ר' יעקב ז'ורביצ'ר ור' שלמה מטוסוב). מובן מאליו שהדבר הפיל עלינו פחד רב. גם סתם אנשים מתושבי העיירה נאסרו, וזכורני שעמדתי פעם בחוץ ועברתי בעיני מבית לבית (אז כבר הכרתי את כל התושבים) ולא מצאתי אפילו בית אחד שלא נאסר או בעה"ב עצמו, או בנו או חתנו, או שניהם. "אין בית אשר אין שם וגו'". השנים הללו היו איומות.

פרק אחד-עשר

התוועדות בלתי נשכחת

בביתנו התגוררה אישה גויה, אשר קיבלה מקום ללון תמורת מה שהייתה חולבת את פרתנו ועושה עוד עבודות בבית. היא גם עבדה בעבודות ניקיון במשרד הנ.ק.וו.ד., אך לא חששנו מפניה, כי בעלה נאסר ע"י הנ.ק.וו.ד. ומאז לא שמעה ממנו מאומה, כך שהיא לא הייתה "משלהם".

באחד הימים, כשחזרה מעבודתה, סיפרה כי שמעה היום את מפקד הנ.ק.וו.ד. מדבר בטלפון עלי, שכן הוא דיבר על אדם אחד שלא בא להירשם בשבת, ומי הוא זה אם לא אני?

ידיעה זו הפחידה אותי מאוד, עד שעלה בדעתי לברוח מהעיירה ברגל עד עיר רחוקה, מרחק של כמאה קילומטר, שממנה ניתן לנסוע ברכבת למוסקבה. אולם, היה זה בחורף וגם היה קשה לי ללכת, והחלטנו שיהיה מה שיהיה, לא נברח. נקל לשער את הפחד שבו היינו נתונים מדי יום לאחר הידיעה הנ"ל, אך בעה"י לא אירע מאומה.

כך עברו עלינו שלוש השנים. על כל יום שעבר, היינו תולשים דף מהלוח, ועם כל דף שנתלש גדלה שמחתנו על כך שמתקרבים לקץ הגירוש.

יום רדף יום והגיע ה – 29 ביולי (למספרם) בשנת תרח"צ 1938 היום שבו הייתי אמור להשתחרר. כי עברו כבר שלוש שנים. הלכתי – יותר נכון: רצתי, מרוב שמחתי - לנ.ק.וו.ד. וביקשתי את תעודת השחרור.

מה גדולה הייתה אכזבתי כאשר ענה לי הפקיד שעדיין איני יכול להשתחרר משום שניירותיי טרם הגיעו ממוסקבה. הוא אף לא ידע לומר מתי יגיעו.

לשמע דברים אלה נאלמה לשוני ולא יכולתי להוציא הגה מפי. עולמי חשך

בעדי בדיוק ברגע שמחתי. כל הימים קיויתי ליום זה, והתקוה היא שנסכה בי כוחות. אולם כעת נראה היה שאין למה לצפות. מרוב רצון לעזוב את המקום במהירות האפשרית, אף מכרנו את פרתנו, ועתה נשארנו קרחים מכאן ומכאן.

חלפו כמה ימים ונרגענו מעט. עשינו חשבון והגענו למסקנה שבסך-הכל בהתחשב עם המצב הכללי הגרוע בעולם, הרי מצבנו אינו גרוע כל-כך. סוף-סוף נמצאים אנו בבית משלנו, כל המשפחה נמצאת יחדיו, ובעז"ה נוכל להמשיך עד שחרורנו.

מחפש דרך לפרנסה

עתה התחלתי לחשוב על דרך להשיג פרנסה. עד עתה יכולתי לחיות מהכסף שאגרתי לי, אך כעת מי יודע עד מתי נישאר כאן.

עלה בדעתי ללמוד צילום, כי אז אוכל להיות עצמאי. אחד משכניי, שהיה רואה-חשבון בדואר, עבד בנוסף לכך גם בצילום, וביקשתי ממנו ללמד אותי את המלאכה. הוא הסכים מיד ולימדני להשתמש במצלמה וכו'.

הלה גם יעץ לי בדבר המצלמה והחומרים שעלי לקנות. שלחתי מכתב לידידי במוסקבה, ובו ביקשתי שישלחו לי את כל הדרוש. כעבור מספר ימים קיבלתי חבילה ובה כל צרכי הצילום (במוראשי לא היו, כמובן, כל הדברים הללו). חלק מהחומרים הענקתי לידידי הצלם, והוא היה אסיר תודה לי עבור זה.

"ברוך שאכלנו משלו" מצד ימין הרב שלום דובער בוטמן, בן המחבר

התחלתי לנסות לצלם, וכעבור מספר ימים כבר

ידעתי את כל המלאכה והיה חסר לי רק מקום לעבוד. לאותו צלם היתה ביקתה בשוק העיירה וכבר רצה לא פעם לעוזבה, אך לידו היה צלם מתחרה והם היו מסוכסכים, כך שלא רצה להשאיר את לקוחותיו ואת מקומו ליריבו. כאשר ראה שאני כבר מכיר את מלאכת הצילום, יעץ לי לקחת את מקומו תחתיו.

השגתי רשיון ("פאטענט"), נכנסתי לביקתה והתחלתי לעבוד. בימים הראשונים נכנסו אלי רק בודדים, בעוד שאצל שכני היה עמוס כל היום. אולם, כעבור עשרה ימים נתהפך הגלגל והאנשים שבאו אלי היו רבים מאלו שהלכו אליו. אפשר היה לתלות את הסיבה בכך שאני הייתי קרוב יותר לעיר, אך אני ידעתי כי השי"ת שלח את ברכתו למעלה מדרך הטבע.

כך עבדתי והרווחתי ב"ה. יום יום הייתי מביא הביתה ארנק גדוש שטרות כסף. גם המשפחה גדלה: נולד לנו בן. אך ליבנו היה דווי עלינו. השתוקקנו לצאת מהגלות ולא יכולנו. דאגנו ללא הרף: מה יהיה הסוף?

"דור לדור יביע אומר"-המחבר נושא דברים בהבר מצוה של נכדו הרב יוסף יצחק בוטמן. מימין, הרב שלום חסקינד, הרב אלכסנדר סנדר יודאסין, הרב נחום גוראלניק, הרב יעקב לנדא, המחבר, חתן הבר מצוה הרב יוסף יצחק בוטמן, הרב משה גוראריה, הרב נתן אייכנשטיין.

פרק שנים-עשר

בעזרת השי"ת קבלתי "שחרור"

"נאפישיצע אסוואבאדזענייע בוטמאנו" ("כיתבו שחרור לבוטמן").

לאחר הימים הנוראים, ימי חודש תשרי תרצ"ט, בא אבי לבקרנו. הוא כבר היה אצלנו בחג הפסח, אך בשנה זו שנשארנו בגלות יותר מהמצופה, שימח אותנו בביקור מיוחד. הוא נשאר עמנו מספר חודשים.

אבי סיפר כי בכל הערים והעיירות נאסרים אנשים מאנ"ש, ואנו הודינו לקב"ה על שאנו לפחות בטוחים מפני המאסרים. החלטנו בעקבות זאת, לא להזכיר לנ.ק.וו.ד. על דבר הניירות שלנו. במצב הקיים מוטב היה שלא יחשבו עלינו יותר מדי.

כך חלף הזמן עד יו"ד כסלו. בערב יו"ד כסלו לקחנו אני ואבי מעט משקה והתוועדנו. בתוך הדברים הצעתי, שהואיל ומחר עלי להתייצב בנ.ק.וו.ד. אשאל אותם בדבר ניירותי, ואולי יעזור השי"ת בזכות היום הבהיר יו"ד כסלו. מאחר שהיינו תחת השפעת יום הסגולה, הסכימו לכך אבי וזוגתי.

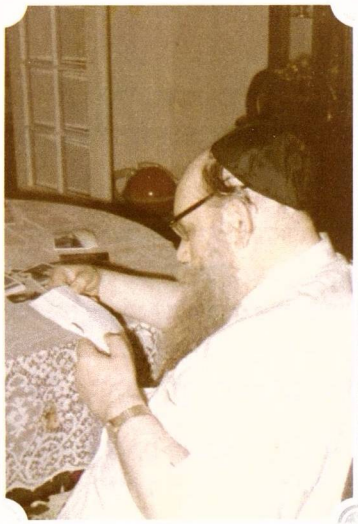
למחרת, כשבאתי להירשם בנ.ק.וו.ד., שאלתי את המזכיר אם המפקד נמצא. הוא ענה בשלילה, וחזרתי בידיים ריקות. ברם, הואיל והתחלתי לשאול, שאלתי שוב בביקורי הבא, כעבור שישה ימים, וגם הפעם לא היה המפקד. כך שאלתי בכל פעם שבאתי להירשם והמפקד לא היה.

ביום ב' דחנוכה שאלתי שוב, והפעם נעניתי בחיוב. ניגשתי לחדר המפקד, נקשתי על הדלת והמפקד הירשה לי להיכנס. כשנכנסתי, ראיתי שזהו מפקד חדש (את הקודם הכרתי היטב ואף הוא הכירני, כנ"ל). אמרתי לו את שמי,

המחבר בברוקלין לפני נסיעתו לארה"ק בשנת תש"ל

התוועדות חסידים. מימין, הרב שלום דובער בוטמן, הרב אבא לוין, המחבר, הרב שמריהו גוראריה, הרב שלום חסקינד.

והתחלתי לומר שיום השחרור שלי היה ב – 29 ליולי... המפקד שיסע אותי בשאלה: "הרוצה אתה לנסוע הביתה?" עניתי, שאיני יודע אם אסע, אך על כל פנים, ברצוני להיות אזרח חפשי ככל אדם.

המפקד קם מכסאו ופנה לארגז גדול שעמד בפינת החדר. הוא שלף מהארגז תיק עם מסמכים, הביט בו, ומיד אמר לי: "לך למזכירות ואנו נכתוב". מה "נכתוב" לא אמר לי, כך שהתחלתי לחשוש שמא עשיתי משהו שלא כהוגן, אבל כבר לא יכלתי להחזיר את הגלגל אחורנית. חזרתי למזכירות, ומיד אחרי בא המפקד ואמר: "נאפישיצע אסוואבאדזענייע בוטמאנו" ("כיתבו שחרור לבוטמן").

נרעדתי משמחה. לא האמנתי למשמע אוזני. המזכיר קם מכסאו, לחץ את ידי וברכני, ולמזכירה המדפיסה במכונת הכתיבה אמר: "קחי דף נקי ותכתבי אחרי". הוא הכתיב אשר פלוני בן פלוני גורש ממוסקבה לכך וכך זמן, ועתה שוחרר. הוא שאל אותי לאן בדעתי לנסוע ועניתי: לגז'אצק. (שם גר ר' סעדיה קאלאדיער, אחד מאנ"ש, והיה זה מחוץ למאה הק"מ שסביב מוסקבה, ושם יכולתי לגור).

אולם, מיד התחרטתי על שאמרתי לו את המקום שבו בדעתי להימצא, ובו ברגע החלטתי שלא אסע לגז'אצק.

לקחתי את המסמך ורצתי לביתי. הקור היה גדול, השלג צרב את הרגליים, אך אני רצתי בכל כוחותיי. אחד המגורשים, לא יהודי, ראה אותי במרוצתי ואמר לי: "בוטמן, אני רואה עליך ששוחררת". עניתי לו בשמחה כי הוא צודק.

באתי הביתה ולשמחתנו אין קץ. היה זה ה-19 לדצמבר שנת 1938 למספרם. עוד באותו יום השגתי מסמכים המאשרים שגרתי בעיירה ועבדתי בצילום, מסמכים הדרושים לקבלת פספורט [-תעודת זהות], וכבר למחרת הלכתי לקבל את הפספורט.

פרק שלושה-עשר

עוזבים את הגלות, ואני נוסע שוב למוסקבה

ברם, למחרת נהפכה שמחתי לתוגה. באתי למשרד בבקשה לקבלת פספורט, וכשמסרתי את ניירותי לפקידה, שאלה אותי: "איפה הפספורט הצבאי?" עניתי שהנ.ק.וו.ד. לקח אותו ממני בעת מאסרי, אך היא סירבה לתת לי פספורט ללא המסמך הזה, ושלחה אותי לנ.ק.וו.ד. לבקש מהם את הפספורט הצבאי. שם השיבו לי כי הוא איננו אצלם, אך הם יבקשו ממוסקבה לשלחו אליהם...

ממרום השמחה נפלנו לזרועות הייאוש, ר"ל. בבית נהייתה ממש מהפכה. בני משפחתי אמרו שמוטב היה לא לבקש שחרור וכו' וכו'. היה ברור לנו כי הפספורט הצבאי לעולם לא יגיע ממוסקבה.

כך עברו מספר ימים של צער. ב-25 לדצמבר – אני זוכר זאת כאילו היה זה היום – עמדתי בצלמניה שלי, והנה אני רואה את מנהל אגף הפספורטים עומד ומקבל תמונות משכני הצלם.

השי"ת הכניס לי מחשבה לנסות לבקשו לעזור לי, שכן הכרנו זה את זה מכבר.

פניתי אליו באמרי שמגיע לי מזל-טוב. הוא שאלני לסיבת השמחה ועניתי, שבעז"ה שוחררתי. הוא שמח מאוד, לחץ את ידי ואיחל לי הצלחה וכו'. כשראיתי שהוא במצב-רוח טוב, אמרתי, שעדיין יש לי עגמת-נפש מכך שלא מסכימים לתת לי פספורט ללא הפספורט הצבאי. הסברתי לו שאין לי פספורט צבאי מאחר שאני נכה. הוא התרעם עלי: "מדוע לא פנית אלי מיד?" ואמר לי שאבוא מחר והכל יסודר.

למחרת, 26 לדצמבר, באתי אליו. הוא היה עסוק באותה שעה והמתנתי מעט.

כשהתפנה לקח ממני את הניירות, מסרם למזכירה באומרו שתכין לי פספורט גם ללא הפספורט הצבאי. למחרת, ב-27 לדצמבר, קיבלתי אותו וסוף-סוף נהייתי בן-חורין!

עוד באותו יום עזבתי את מוראשי. נסעתי לבדי כדי למצוא מקום שבו נוכל לחיות, ובני-ביתי היו אמורים לבוא בעקבותיי כשאכתוב להם שמצאתי מקום.

יצאתי בערב לקיראוו, בה עמדה לצאת כעבור מספר שעות רכבת למוסקבה. את השעות הללו ביליתי אצל בעל האכסניה הקודמת שלי, מר דריסמן. בשעה היעודה עליתי לרכבת היוצאת למוסקבה ויצאתי לדרכי.

כשהאיר היום רציתי להתפלל, אך חששתי להתפלל בקרון, ובסופו של דבר נאלצתי לרדת באחת התחנות. ירדתי בעיר קברוב, שבה גר ר' מאיר שור מאנ"ש. את כתובתו אמנם לא ידעתי, אך סברתי שהעיר קטנה ובנקל אמצאנו. את תיק חפציי הפקדתי ב"שמירת חפצים" בתחנת הרכבת, ולקחתי עמי רק את הטלית והתפילין.

שאלתי עוברים ושבים היכן גר ר' מאיר, ובסוף אמר לי מישהו שהוא מכירו, אך את כתובתו איננו יודע. ברם, הוא נתן לי כתובת שבה יוכלו לומר לי את הכתובת הדרושה לי. בינתיים חלפו השעות והיה מאוחר. הלכתי במהירות, אך לא היה זה קרוב. כשהגעתי לאותו בית החלטתי בלית-ברירה להתפלל בו. הייתה שם רק האשה. היא מסרה לי את הכתובת של ר' מאיר שור, תוך כדי הערה שזה די רחוק. כששמעתי זאת ביקשתי ממנה רשות להתפלל בביתה, אך היא אמרה שרק בעלה יהודי והיא איננה יהודיה, ונאלצתי ללכת לביתו של ר' מאיר.

כשהגעתי לביתו, כבר נותרה אך חצי שעה לשקיעת החמה. התפללתי במהירות. שהיתי אצלם עד 11 בלילה, עת יציאת הרכבת, והם קירבוני מאוד. הם סיפרו לי באותו ערב בסוד, כי נמצאת אצלם אשה מלנינגרד שבעלה נאסר והיא ברחה. רציתי לשאול אותה עוד פרטים על בעלה מאחר שבעלה היה ידידי, אך היא פחדה. היא הייתה בחדר הסמוך ופחדה לצאת ולדבר אתי על מצבה ומצבו של בעלה. עד כדי כך היה הפחד גדול באותם הימים!

בשעה 11 בלילה, עליתי על הרכבת למוסקבה, ובבוקר כבר הייתי שם. פחדתי להישאר בעיר ואפילו חששתי להכנס לבית או לבית-כנסת. נסעתי משם לעיר הסמוכה לבית ר' אברהם דרייזין, ושמחנו יחדיו מכך שלמרות הכל נפגשנו שוב.

היה זה ערב שבת-קודש. בשבת לא הלכתי לבית הכנסת מפני הפחד, אך ר' אברהם

סיפר ליחידי סגולה מאנ"ש שאני נמצא אצלו, ואחר התפילה באו לביתו החסיד וה"עובד" ר' פנחס שרייבר ("ר' פינייע ראקשיק'ער") אביו של ר' חיים שרייבר, מכפר חב"ד, וחתנו ר' אהרון אליהו ראמאנאוו (גרשוני) וישבנו ל"קידוש" עד מאוחר בלילה (בהפסקה לתפילת מנחה). ההתוועדות הזאת היא בלתי-נשכחת.

פרק ארבעה-עשר

מציעים "ווישנע וואלאצ'אק"

למחרת, ביום ראשון, עזבתי את המקום במטרה למצוא עיר שבה אוכל להשתקע. עיר זו חייבת להיות מחוץ למאה ק"מ ממוסקבה, שכן בתוך שטח זה לא איפשרו לאיש כמוני להתיישב.

חיפשתי שני דברים: הראשון, והוא העיקר – דירה, והדבר השני הוא מקום שבו אוכל לעסוק בצילום. יעצו לי לנסות את העיר קאלינין, עיר גדולה ובה יהודים רבים, עם בית-הכנסת.

הגעתי לשם בלילה. מצאתי מלון הנקרא "המלון של הקולחוזניקים" ובו לנתי. אין זה מלון ככל המלונות. לנים שם בני הכפרים, אנשים רבים בחדר אחד, כשלכל אחד ניתנת מיטה.

קמתי בהשכמה. השעה הייתה בסביבות שש, וברחוב היה עדיין חושך, אך עוברים ושבים כבר הסתובבו בחוץ. חיפשתי את בית-הכנסת. שאלתי את האנשים ונעניתי, שהבית כבר הופקע מהיהודים, ומשמש כיום לצרכים אחרים. ברם, המתפללים קיבלו מקום צר באיזו חנות בשוק.

מצאתי את המקום, שהיה נעול עדיין. השכנים אמרו לי שהמתפללים אמורים לבוא כעבור חצי שעה. המתנתי בחוץ, וכעבור כרבע שעה בא השמש כדי להסיק את התנור. היה אז קר מאוד. נכנסנו פנימה, השמש הסיק את התנור והדליק אור, וב"ה חיממתי את עצמותי הקפואות.

הגיעו המתפללים, אנשים זקנים כולם, והתפללנו. לאחר התפילה ניסיתי לדבר עמם בדבר ענייני, אך נוכחתי שהם מנותקים מהעולם ואינם יודעים כיצד מתנהלים הדברים כיום.

כמעט נואשתי, ובסוף יעץ לי אחד מהם שאפנה לאחד מתושבי המקום שאינו זקן

המכתב של הרבי. מימין, הרב אבא לוין, המחבר, הרב שלום דובער בוטמן, חתן הבר מצוה, הרב יהודה בוטמן, חתן הבר מצוה הרב יוחנן בוטמן.

כל-כך, והוא גם תלמיד-חכם ומכיר את חוקי המדינה. אמנם אינו בא להתפלל בבית-הכנסת, אך הוא אדם ישר. שמו: ר' שמשון קלדנער.

רשמתי את כתובתו והלכתי אליו. פתחה לי אשה ששאלה לרצוני. ביקשתי לדבר עם ר' שמשון, והיא השיבה לי בעצבנות שהוא איננו כעת בבית ואינה יודעת מתי יבוא. הפחד נראה על פניה. כנראה חששה מכך שהייתי עטור בזקן ובפיאות, מחזה בלתי נראה בעיר. סיפרתי לה שאינני מכיר איש בעיר, וביקשתי שתרשה לי ליטול ידיי ולאכול בביתה את הלחם שהיה עמי, ואולי בינתיים יבוא בעלה.

באי-רצון הסכימה להכניסני לביתה, והייתי שבע רצון מכך שלפחות יש לי מקום שבו אוכל לחמם את עצמותי ולאכול במנוחה. כשכבר ישבתי ואכלתי, הציעה שתכין לי כוס תה. תוך כדי כך בא בעלה, בירכני לשלום ושאלני לרצוני.

סיפרתי לו בקיצור את העניין. הוא הביט בלחם שאכלתי ושאל של מי הוא. כשעניתי שהוא שלי, התרעם עלי ושם אותו בתרמילי. הוא הביא לחם וחמאה, וגם את כוס התה שרתח בינתיים, והגיש לי אותם תוך שהוא מקרבני מאוד.

כתשובה לבעייתי, אמר כי ראשית אין אפשרות להירשם למגורים בעיר זו. אמנם היא מחוץ למאה הק"מ ממוסקבה, אך כיוון שהיא עיר גדולה, יש לה

המחבר בדרך לבקר את אחיו "דער פעטער בערל" ("הדוד בערל")
בבית הרפואה ברמלה

המחבר בדרך לבקר את אחיו "דער פעטער בערל" ("הדוד בערל")
בבית הרפואה ברמלה

הגבלות משלה הדומות להגבלות של מוסקבה. שנית, קשה מאוד להשיג דירה. בירכתי העיר, אפשר אמנם לקנות דירה, אך גם זה במחירים של 50 אלף רובל, דבר שהוא מעבר ליכולתי.

הוא יעץ לי לנסות את מזלי בעיר ווישנע-וואלאצ'אק שאינה גדולה כל-כך וגם בה יש יהודים ובית-כנסת. הוא אמר ששמע כי שם ניתן לשכור או אף לרכוש דירה לא ביוקר, ושם גם אפשר להירשם למגורים.

עד צאת הרכבת לעיר זו, נותרו מספר שעות ובילתי אותן בביתו. כשעמדתי לצאת, "הכריח" אותי לקחת ממנו ככר לחם, וכשראיתי שהוא רוצה בכנות שאקח, לא יכולתי לסרב.

הגעתי לווישנע-וואלאצ'אק בשעה עשר בלילה. גם שם מצאתי מלון של בני הכפרים ובו לנתי. בבוקר התחלתי לחפש את בית-הכנסת. אנשים הדריכו אותי עד בואי אליו, אך הוא לא היה נראה כבית שיש בו שימוש. על השבילים שהוליכו אליו נערמו ערימות גדולות של שלג, והבניין לא עשה רושם שאמש התפללו בו.

ברם, הבחנתי כי לבניין בית-הכנסת צמוד בית קטן שהעיד כי הוא מאוכלס אנשים. דפקתי על הדלת ולאחר זמן-מה הופיע יהודי זקן ואמר לי כי בבית-הכנסת מתפללים רק בשבת, ואילו ביום חול יש מניין אצל מר סרקין הנמצא בשנת האבילות.

כשהגעתי לבית מר סרקין, כבר נסתיימה התפילה והאנשים עסקו באמירת "לחיים" לפני עוזבם את הבית.

נתקבלתי בברכת "שלום עליכם" ובסבר פנים יפות, אך לא הספקתי לדבר עם איש וכבר פנו האנשים ללכת. בעל-הבית, שביקשתי את עצתו, יעץ לי לפנות אל יהודי מלנינגרד ששהה אז בעיר, ושמו דוד פלאיי.

פרק שישה-עשר

פגישה עם "קנטוניסט"

ידעתי שבין אנ"ש ישנם יהודים בשם פלאיי, וקיוויתי כי גם יהודי זה מאנ"ש הוא. ואכן, התברר כי הוא אחד מהמקורבים לאנ"ש. הוא היה בקי באפשרויות של מגורים בעיר, שכן הוא עצמו גורש, ולאחר שריצה את עונשו בא לעיר זו וכבר חי בה מספר שנים.

ר' דוד אמר שניתן להירשם בעיר למגורים וגם דירה ניתן להשיג, אמנם במחיר של כ-15 אלף רובל וגם לאחר חיפושים, אבל אפשרי. בעניין צילום אמר כי בעיר עובדים כמה צלמים וידי כולם מלאות עבודה, כך שגם עבורי יימצא מקום בעז"ה.

בעקבות זאת החלטתי להתגורר בעיר זו. עתה הועמדתי בפני הבעיה המיידית של השגת דירה, או חדר לפחות, עבורי ועבור בני-ביתי. ר' דוד יעץ לפנות אל יהודי זקן הגר בדירה בת שלושה חדרים רק עם בתו, וייתכן שיסכים להשכיר לי את אחד החדרים למשך מספר חודשים.

אותו אדם היה כבן שבעים או יותר, מגולח זקן, ושמו אלף (ראיתי אותו בבוקר במניין שבבית מר סרקין). סיפרתי לו את בעייתי, והוא קם מיד ממקומו והצביע על החדר הגדול שבביתו (הוא השתמש בעיקר בחדר השינה ובמטבח) ובאידיש רצוצה אמר: "לכאן תביא את אשתך וילדיך!"

אידיש דיבר בקושי. שפת אמו היתה רוסית, אביו היה מה"קנטוניסטים", "חיילי ניקולאי", ודבר זה העניק לו את הזכות לגור בעיר זו למרות שהיתה סגורה בפני יהודים באותה תקופה. כך גדל כמעט ללא קשר עם יהודים, אך היה בעל לב חם.

שאלתי אותו בקשר למחיר שעלי לשלם לו. הוא סירב. הוא אמר, באידיש רצוצה, אך בתוקף: "וואס דו זאג, איך נעם געלט?" ("מה אתה לומר, אני לקחת כסף?") "גארניט מען דארף" ("כלום לא צריך") . תביא את המשפחה ותהיה אצלי עד

שתמצא דירה טובה. "איך ניט דארף געלט" ("אני אין צריך כסף"). שאלתי אותו אם אין לו צורך להתייעץ בבתו, והוא ענה באירוניה: "איך באלעבאס!". ("אני הוא בעל הבית!")

כמובן, שמחתי מאוד והודיתי לו בכל לבי. ישבנו ושוחחנו מעט ותוך כדי כך נכנסה בתו. היא חזרה מהשוק והביאה עמה מהשוק בשר שכמובן לא היה כשר. היהודי החל להתנצל מתוך בושה: "וואס מען טוט, עסן מע'דארף, איך וועלן כשר אבער ניטא כשר, און עסן מע'דארף" ("מה לעשות? אוכל צריכים, אני לרצות אוכל כשר, אבל כשר אין, ואוכל צריכים...")

אנשים כאלה היו אז רבים. הם היו יהודים פשוטים והיו בגדר אנוסים, וממש "תינוקות שנשבו".

עד הערב הייתי אצלו, ובערב נפרדנו בחיבה והלכתי לשלוח מברק לבני-ביתי, בו הודעתי על הדירה שמצאתי, וביקשתי שיבואו כעבור שבוע למוסקבה ושם אפגוש אותם.

פרק חמשה-עשר

טוב בית צר משלו, מבית רחב של חברו

חזרתי למוסקבה מתוך שביעות רצון שלפחות השגתי את מה שהשגתי. אך רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. הייתי בטוח באותה שעה כי זהו המקום שבו אתגורר, והנה זימנה לי ההשגחה הצעה אחרת.

ישבתי ברכבת ולידי ישב גוי. שוחחנו על הא ועל דא וסיפרתי לו כי אני צלם המחפש 'מקום עבודה'. הוא אמר כי הרכבת עוברת בעיר ששמה ליכאסלאוויל (היא בין קאלינין ובין ווישנע-וואלאצ'אק) ובעיר זו יש רק צלם אחד ובשוק אין אפילו אחד. הוא יעץ לי לבקר בעיר זו ולבחון את המצב.

שמעתי לעצתו, וכשהגענו לאותה עיר ירדתי מהרכבת ולנתי שוב במלון של הכפריים. בבוקר ניסיתי למצוא בית כנסת, אך יהודים לא היו שם והתפללתי בקרן זווית. התחלתי לסייר בעיר, וראיתי שבהחלט יש בה מקום להקים חנות לצילום. אף שוחחתי על כך עם הצלם היחיד שהיה שם, והוא אמר לי כי מצידו אוכל לצלם, שכן הקונים שלו בין כך יבואו אליו.

התחלתי לברר בדבר אפשרות למגורים. באחד הרחובות ראיתי, לפני אחת החנויות, תור ארוך והתחלתי לשאול את העומדים, בזה אחר זה, אם ידוע להם על דירה העומדת למכירה או להשכרה. שאלתי כך יותר ממאה איש וכמעט נואשתי. לבסוף אמר אדם אחד שראה על איזה עמוד מודעה על בית קטן העומד למכירה.

הצעתי לאותו אדם בקבוק יי"ש – דבר שנחשב יקר בעיניהם – תמורת שילך עמי לחפש את המודעה. הוא הסכים מיד ומצאנו אותה. רשמתי את הכתובת ובאתי אל הדירה. היתה זו דירה בת שני חדרים. האחד גדול, כעשרה מטרים מרובעים, והשני קטן מאוד ששימש כמטבח. בנוסף לכך היתה לדירה חצר ששימשה כגן שבו ניתן היה לגדל ירקות, וברוסיה של אותם הימים היה גם זה דבר חשוב.

הדירה גם היתה קרובה לתחנת הרכבת. אמנם לא הייתי שבע רצון לגמרי מהדירה, אבל הסכום שנדרש עבורה היה פעוט ביותר ביחס לשאר המקומות, שלושת אלפים רובל בלבד, ועשיתי כפי שנתן השי"ת במחשבתי: שילמתי דמי קדימה בסך 30 רובל, והחלטתי להתייעץ עם בני-ביתי אם לקנות את הדירה הזאת או לגור בביתו של מר אלף.

נסעתי משם למוסקבה, והתאכסנתי בביתו של ר' אברהם דרייזין. ביום המיועד הגיעו בני-ביתי, יחד עם אבי, והביאו עמם מטען כבד של חפצים. סבל עזר לנו לסדר את כל המטען בפינה שמצאנו בתחנה הגדולה וישבנו לנוח.

סיפרתי להם את כל קורות נידודיי, ועל שני הבתים שהוצעו לפני על מעלותיהם וחסרונותיהם. אבי מיד אמר: "כשיש לך בית משלך, יהיה איזה שיהיה, עדיף להתגורר בו מאשר אצל אדם זר".

ובכן החלטנו, אפוא, לקנות את הבית בעיר ליכאסלאוויל. שלחתי לבעל הבית מברק בו הודעתי את יום בואנו, וכאשר באנו אל הבית כבר היו החפצים שלו ארוזים, חלקם בחוץ וחלקם בפרוזדור.

את הלילה עשינו מי על החבילות ומי על הריצפה, ובבוקר השכם התפללתי והלכנו לעורך-דין לערוך חוזה על המכירה. הכל סודר על הצד הטוב ביותר. שילמתי את מלוא הסכום במזומנים (ממוסקבה לקחתי את הכספים שהפקדתי בשעתו בידי אנשים. אמנם חלק מהכסף הופקד בידי אנשים שנאסרו ולא היה לי עם מי לדבר, אך גם מה שנשאר הספיק לקניית הבית ולעוד דברים הכרחיים). ובכן, הבית נהיה שלנו.

למחרת חזר אבי לנעוול, ואני התחלתי לחשוב על דרך לעסוק בצילום. לשם כך היה עלי לקבל רשיון בנייה מהעירייה, שבאמצעותו יתאפשר לי להקים צריף בשוק. כעבור יום או יומיים היה הרשיון בידי, ולמחרת כבר עמד הצריף על תילו והמצלמה שלי כבר פעלה. ב"ה הרווחתי כדי מחייתי. אמנם לא כמו במוראשי, אך תודה לה' גם עבור זה.

פרק ששה-עשר

איחוד המשפחות!

החורף היה קשה מנשוא. שלג רב ירד, אך בעזרת-השם אנו נמצאים בבית משלנו ובבית חם. השמחה על שחרורי ועל כך שהצלחנו להסתדר מחדש המסה את הקרח של החורף.

שלחנו מברק לגיסי ר' אבא לוין ולזוגתו אחותי סטערע עליהם-השלום, אשר גורשו לכפר בשם קאלקינץ, ובמברק הודענו להם כי בעז"ה באנו אל המנוחה ואל הנחלה. כעבור מספר שבועות קיבלנו מברק תשובה מהם, המוסר כי אף הם שוחררו מגלותם ושאלו לאן לנסוע. הברקתי להם מיד שיבואו אלינו, וכעבור שבועיים התאחדה המשפחה.

פורים שמח!

היה זה שבוע לפני פורים, ושמחתנו היתה ללא גבול. הנה, ארבע שנים של גלות עברו עלינו. היו זמנים שחשבנו כי הכל אבוד ח"ו, היו לנו כל הסיכויים לקבל עשר שנים עבודת פרך (זה היה ה"מקח השווה" בתקופה ההיא) ובעזרת-השם קיבלנו "רק" 3 שנים ועתה אנו נמצאים יחדיו. אין קץ לתודה ולשבח לקב"ה על רוב חסדיו עמנו.

מספר ימים לפני פורים, אני עומד כדרכי בחנות הצילום שלי, והנה נכנסה אשה צעירה, בידה מכתב באידיש מאמה, וביקשה ממני לקרוא אותו עבורה, מאחר שאין היא קוראת אידיש. תמהתי מאוד על מעשיה בעיר זו שאין בה כלל יהודים (בשבילי היתה בעובדה זו דווקא נקודה חיובית, הואיל ופחדתי מאוד להתגורר בחברת יהודים כדי לא לתת בידי הנ.ק.וו.ד. עילה לעלילות מחודשות), ולאחר שקראתי עבורה את המכתב, שאלתי אותה על מעשיה בעיר.

היא סיפרה לי כי באה מלנינגרד, קיבלה תעודת הוראה ונשלחה ע"י הממשלה לשמש כמורה בעיר זו למשך 3 שנים תמורת לימודיה. היא התגוררה בחדר שהוקצה לה בבית הספר. שם משפחתה היה לקשין.

שאלתי אותה אם היא יודעת על חג הפורים הממשמש ובא. היא השיבה בחיוב והזמנתי אותה לסעודת פורים. נתתי לה את כתובתי, ואכן, בפורים הופיעה על מפתן דלתנו.

סעודת פורים נערכה ביד רחבה. שחטתי שני עופות, וזוגתי ואחותי הכינו ובישלו את כל צרכי הסעודה. כמובן, גם "משקה" לא חסר וישבנו, אני וגיסי ר' אבא, והתוועדנו עד אור הבוקר.

מה לספר היה בשפע. סיפרנו זה לזה מכל הקורות אותנו, והרבינו להודות ולהלל להשי"ת על חסדיו עמנו.

כאן המקום לציין כי ברוסיה עזרו מאוד ההתוועדויות החסידיות. ראשית, הן השכיחו את הצרות והקשיים, ושנית, הן העניקו כוח למסירות נפש שהיתה דרושה אז. עד כמה שאני זוכר, לא עבר י"ט כסלו או פורים, או י"ב תמוז, בלי התוועדות חסידית. האנשים היו אמנם גרים רחוק זה מזה, אך לקראת יומא-דפגרא היו נאספים, גם מעיירות סמוכות, ומתוועדים עם זקני החסידים. הזקנים היו משמיעים דברי התחזקות בתורה ומצוות, מעוררים לבל ניפול ברוחנו, ומזכירים לנו "מי הוא מנהיגנו ולמי אנו שייכים". דברים אלה היו מחזקים מאוד ולקראת היומא-דפגרא הבא היו קובעים שוב התוועדות (אך במקום אחר).

אגב, שמעתי מהרה"ח ר' יעקב מאסקאליק הנקרא ר' יענקל ז'ורביצ'ר, בליל שבת קודש הסבר לכך שאצל חסידים לפעמים שותים קצת "משקה", שהרי לכאורה זהו דבר מאוס. הוא המשיל משל לגוי שבא ליהודי בשבת או ביום-טוב ומפריע לו בעבודת השבת או היום-טוב. במקרה כזה ידוע כי העצה להיפטר ממנו היא לתת לו כוס "משקה" שישכר אותו, וכשיפול שיכור יוכל היהודי לעבוד את ה' כרצונו.

כך יש "גוי" בכל יהודי ("הגוי אשר בקרבך") שמנסה להפריע לו לעשות את שבתו או את חגו או את עבודת-השם שלו, וכשלוקחים "משקה" משתכר ה"גוי" ומאירה הנפש האלוקית לבדה.

התוועדות זו חיזקה אותנו מאוד, וגם הצעירה הנ"ל, אשר ישבה עם הנשים, הושפעה מחג הפורים בביתנו. הזמנו אותה לחג הפסח כדי שתוכל לקיים מצוות

אכילת מצה, והיא הבטיחה לבוא.

לאחר פורים, התחלתי בחיפושים אחר דירה גדולה יותר. מצאתי בית מרווח, עם שני חדרי שינה, סלון ומטבח גדול, והמחיר שנדרש עבורו היה סביר: שלושת אלפים וחמש-מאות רובל בלבד. ברם, לא יכולתי לקנות את הבית בדרך הרגילה, כי היה אסור להחזיק שני בתים ולמכור את שלי לא יכולתי, שכן עלול הייתי להיות מואשם בסחר בבתים. רק לאחר 3 שנים מותר היה למכור בית.

לבסוף סידרתי את העניין באמצעות עורך-דין. התברר שמותר לשני אנשים להחליף את בתיהם זה עם זה, ולאחר מכן אם אחד מהם מוכר את הבית שקיבל אין בכך כלום. ובכן, בעל-הבית הגדול התחלף עמי בביתי, וכיוון שהייתי להוט לעבור לבית החדש לקראת הפסח, לא עמדתי על המקח ומכרתי לו את שלי ב-2700 רובל (ב-300 פחות מהמחיר שבו קניתיו). כלומר, שילמתי לו את ההפרש, 800 רובל, ועברתי לבית החדש. כל זה נעשה באופן חוקי על-ידי העורך-דין.

פרק שבעה-עשר

יד ההשגחה שהביאה שידוך

את הפסח חגגנו תודה לא-ל יחד עם זוגתי ועם ילדינו. אבי שוב זיכה אותנו ובא מנעוול להיות אתנו לחג הפסח. גיסי ואחותי נסעו ללנינגרד. אחותי עמדה ללדת והיו לה סיבוכים, כך שההחלטה היתה שהדבר הכי מתאים הוא שתהיה בעיר הגדולה לנינגרד לקראת הלידה.

החג היה שמח מאוד. את כל המצרכים הביא לנו אבי, דירה נאה הייתה לנו, והודינו לקב"ה על חסדיו המרובים.

הצעירה הנ"ל לא באה לחג הפסח. דאגנו שהכל אתה בשלום ולא אירע לה שום דבר, כי לא הודיעה שהיא לא באה. אך לחפש אותה היה בדוגמת חיפוש מחט בערימת שחת.

באחד הימים לאחר חג-השבועות, היה אז יום חם מאוד, אני עומד בחנות הצילום, והנה היא מופיעה. קצת התביישה והתנצלה שלא היה לה נעים לבוא אלינו לאחר שראתה את הצפיפות שבבית, ולא ידעה שעברנו לקראת הפסח לדירה רחבה יותר. מצה לפסח לא היה לה, אך אמרה כי חמץ ממש לא אכלה.

הבחנתי כי ביקורה בחנותי היה למען מטרה מסויימת. היא החלה לספר כי סיימה את שנות ההוראה שהייתה חייבת ללמוד בעיר, ועכשיו ברצונה לעבור לעיר אחרת. עלה בדעתה לעבור לעיר נעוול, והיא שואלת אותי האם זה כדאי, תוך שהיא מוסיפה כי בוודאי יש שם יהודים וכו'.

הבנתי מיד את דאגתה, ושאלתי אותה אם כוונתה היא גם בהנוגע לשידוך. היא ענתה מיד "וודאי, וכי למה יש לי לחכות כאן?"

נצנץ במוחי רעיון. היה לי ידיד במוסקבה, שלפני גירושי הפקדתי אצלו חפץ

מסויים. כשהשתחררתי ביקרתי בביתו, וזוגתו סיפרה לי כי הוא נפטר לא מזמן, ועכשיו היא דואגת לגורל בנה בערל. היא סיפרה כי הוא מהנדס, מתפלל בכל יום, משתדל לקיים כל מצווה שיכול לקיימה, אך למרבה הצער לא מצליח למצוא שידוך.

היא בכתה לפני, וביקשה שאשתדל למצוא עבורו שידוך טוב, ואני הבטחתי לה שאעשה ככל יכולתי.

עכשיו עלה בדעתי שהצעירה הזו יכולה להיות שידוך טוב עבורו. אמרתי לה, איפוא, כי אני מכיר אדם צעיר, מהנדס במקצועו, בעל דירה משלו במוסקבה, ושאלתי אותה אם ברצונה להיפגש עמו.

היא אמרה: "מדוע לא? ניפגש ונראה". ובכן, כתבתי מכתב לאמו בדבר ההצעה הזו, וכעבור מספר ימים קיבלתי ממנה תשובה שבנה יבוא אלי ביום ראשון הקרוב.

תחנת הרכבת שכנה מול חנותי, ולקראת בוא הרכבת הלכתי לפגוש אותו. אך לצערי הרב לא בא. הרגשתי אי-נעימות רבה וגם היא נעלבה. אך הסברתי לה שבוודאי אירע משהו ומחר אקבל מכתב התנצלות, שכן אני מכיר את האיש כאדם הגון וישר.

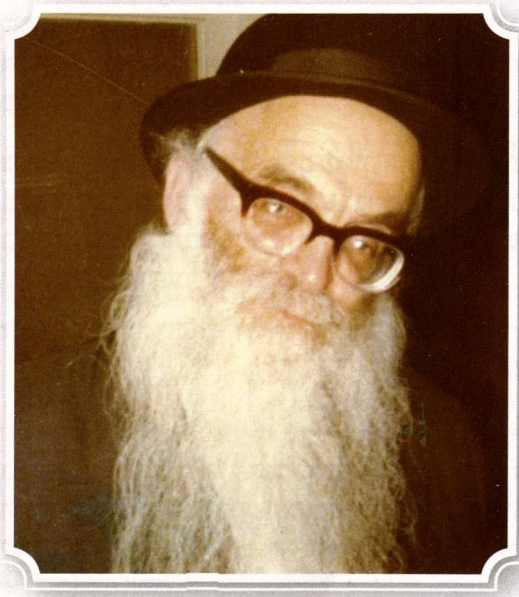
ואכן, למחרת קיבלתי ממנו מכתב, ובו מתנצל שעבודתו הכריחה אותו להישאר ובשום אופן לא היה יכול לבוא, אך מבטיח שביום ראשון הבא יבוא, וכך היה. ביום ראשון הבא הוא הגיע. בקיצור, ב"ה השידוך הזה אכן נהיה. כעבור מספר חודשים התחתנו השניים למזל-טוב ובשעה טובה ומוצלחת.

כשביקרתי לאחר זמן אצל אמו של החתן במוסקבה, לא מצאה מילים להודות לי, וסיפרה בסוד כי הזוג הצעיר מקפיד על שמירת מצוות קלה כבחמורה, ממש במסירות-נפש. חשבתי לעצמי שכנראה הייתה זו יד ההשגחה שהובילה אותי לגור בעיר הנדחת הזאת, כדי להביא זוג יהודי לחיי נישואין כדת משה וישראל.

פרק שמונה עשר

אחותי וגיסי חוזרים מלנינגרד

הרב אבא הלוי לוין, גיסו של המחבר.

גיסי ואחותי חזרו לאחר חג-הפסח מלנינגרד עם זוג תאומים: בן ובת. ובנוסף לכך הייתה להם בת, בתיה דבורה, שלימים נישאה להרה"ח התמים ר' ישראל אהרן שיחי' נפרסטק.

היא היתה אז בת חמש.

לבן הנולד קראו שלום דובער, לאריכות ימים ושנים טובות.

כיוון שכך, נוצר הכרח לחפש עבורם דירה ומקום פרנסה. ר' אבא למד אף הוא את מקצוע הצילום, ושכרנו עבורו דירה בעיר הסמוכה, קאלאשניקאווא, שם הייתה להם בעזרת ה' פרנסה די צורכם.

כך עבר הזמן. אני עבדתי בעירי והוא בעירו, והודינו לקב"ה על חסדיו עמנו. לקראת פרשת זכור החלטנו, אני וגיסי, לנסוע לשבת לעיר קאלינין, כי שם יש בית-כנסת ונוכל לשמוע קריאת-התורה. הכנו הכל, אך בשעות הצהריים של ערב-שבת החל בני הקטן, שהיה בן שנה וחצי, לבכות וגילינו שיש לו חום.

לרופא לא יכלנו לגשת, מאחר שהיה זה יום חופש והמרפאות היו סגורות. רופאים פרטיים לא היו בנמצא.

החלטנו שנמתין עד לזמן נסיעתנו. אם ישתפר מצב הילד – ניסע אני וגיסי, ואם לאו – נישאר ולא ניסע. ואמנם, לקראת השעה חמש, שעת הנסיעה, נראה היה כי מצבו השתפר, החום ירד (אמנם לא לגמרי) והילד שיחק כדרכו. החלטנו לנסוע.

דפיקות עזות בדלת בשעה חמש בבוקר!

נפרדנו מהמשפחה ונסענו לקאלינין, לביתו של ר' שמשון קלדנער (הנ"ל). בביתו הרגשנו כמו "בבית". הלכנו עמו לבית-הכנסת ולאחר מכן ישבנו בסעודת השבת עד שעה מאוחרת. הוא הכין לנו מקומות לינה, אחד על שולחן, ושני על ספסל - ונרדמנו.

בשעה 5 לפנות בוקר, אנו ישנים עדיין, והנה נשמעות דפיקות עזות על הדלת. נבהלנו מאוד. שכן חששנו שזו המשטרה ולנו היה אסור ללון בעיר מבלי להירשם בעיריה. לבסוף פתחנו והיה זה שליח הדואר שהביא עבורי מברק דחוף מאשתי ובו נתבקשתי לחזור מיד הביתה, כי הילד בסכנה.

ה' נתן וה' לקח

בשעה 10 בבוקר יצאה הרכבת שנסעה לעירי. היה אמנם שבת, אך מהמברק הבנתי שמדובר בעניין של פיקוח-נפש ונקל לשער באיזו הרגשה נסעתי. כשנכנסתי לביתי, כבר היתה השעה 11, ראיתי את אשתי יושבת על הרצפה והילד בזרועותיה – חסר רוח-חיים.

כשראיתי זאת נבהלתי כל-כך עד שנפלתי לארץ. עד היום כשאני נזכר בכך, אני חושב שהיה זה כח הבורא המפליא לעשות שנשארתי בחיים לאחר כזאת בהלה שתקפה אותי למראה בני המת. אשתי סיפרה בבכי מר, כי כבר מחצות הלילה היא יושבת כך עם הילד המת ואין איש בבית זולת שני הילדים הקטנים בני השבע והשש.

השכבתי את הילד על הארץ כדין, ובצאת השבת התחלנו לחשוב על מקום קבורה עבורו. בעיר לא היה בית-עלמין והשלטונות וודאי לא היו מרשים להוביל אותו

לעיר אחרת, מאחר שנפטר ממחלת הטיפוס (דיפטעריע), והיה קיים חשש של הידבקות מהמחלה.

לבסוף החלטתי לקחת אותו בתוך מזוודה, מבלי לבקש רשות מאיש, ברכבת היוצאת בחצות. רציתי שגוי יקח את המזוודה ואנו נשב במרחק-מה ממנו. זאת מחשש שמא יוודע למישהו על פטירת הילד, וכשיראה אותנו נוסעים עם מזוודה ילשין בפני השלטונות ואת העונש על כך אין צורך לתאר...

סיפרתי על כך בסוד לגוי שהיה בן בית אצלנו, והבטחתי לו סכום הגון עבור זה. בתחילה הסכים, אך משום מה התחרט.

ב-10 בלילה הגיע גיסי ר' אבא. הוא הבין שהמצב חמור, וכשנוכח שאין רכבת שהוא יכול לקנות כרטיס נסיעה כדי לנסוע בה, עלה על מדריגות רכבת שעברה שם וכך נסעה. כשנכנס הביתה היה קפוא כולו. הוא סיפר שהקור היה נורא וכל רגע חשש שידיו ירפו מאחיזתם ויפול, אך בעז"ה הכל עבר בשלום.

לקראת חצות הלילה, עד צאת הרכבת, החלטנו להתעלם מכל הסכנות. הנחנו את גופת הילד במזוודה ונכנסו, אני ואשתי, לרכבת. שמנו את המזוודה מעל למושבים, יחד עם שאר מזוודות הנוסעים, וכך, בעז"ה, הגענו לקאלינין. הבאנו את הילד לבית-הכנסת, שם טוהר כדת וכדין, הולבש בתכריכין והובא לקבר ישראל. יום זה היה פורים.

חזרנו מבית העלמין בשעה 4 אחה"צ. נכנסנו לבית-הכנסת ושם ישבתי "שבעה" עייף ויגע וגם שבור מיגון ואנחה. היה זה ילד שהפליג בחכמתו וביופיו. ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך. שיהיה ילד זה מליץ טוב עלינו במרומים.

היינו מדוכאים לגמרי, והנה הגיע ר' שמשון והביא עמו סעודת הבראה. היינו שבורים כל-כך והדבר האחרון שחשבנו עליו היה אוכל. אך ר' שמשון דרש בתוקף שנאכל, ואמר שחייבים להמשיך לחיות ולא להתייאש - ואכלנו.

בכוחותינו האחרונים, עלינו על הרכבת שהחזירה אותנו הביתה. את גיסי ר' אבא, שנשאר לשמור על הילדים, שלחנו מיד חזרה לביתו, שכן וודאי דאגו לו ואנו נשארנו ביגונינו. דבר אחד ראיתי: כאשר הקב"ה נותן צרות לאדם, הוא נותן לו גם כוחות להתגבר עליהן, שאם לא כן אינני מבין כיצד יכולנו להתגבר על השבר שפקד אותנו.

שבר על גבי שבר

בתוך ימי ה"שבעה" ביקר אותנו רופא ממשלתי ממשרד-הבריאות, ודרש לספר לו מה היה עם הילד. חששתי בתחילה שהשכנים הלשינו עלינו, אבל במהלך העניינים התברר שהייתה זו חקירה רגילה שנעשית לאחר שנותנים תעודת פטירה.

הפחד שלי היה מכך שבתעודת הפטירה היה כתוב שהילד נפטר מטיפוס, וכיוון שכך אסור היה לי להוציאו מהעיר. אך לא הייתה לי ברירה וסיפרתי לרופא את האמת, תוך התנצלות שבעירי אין בית-עלמין יהודי ולא הייתה לי ברירה.

הרופא החל לחקור על הדרך שבה העברתי את הילד, ורשם כל מילה שאמרתי. לפתע, בתוך הדברים, פרצתי בבכי והתחלתי להתחנן בפניו שלא יגרום לנו צרות נוספות, שכן די לנו במה שהיה לנו.

הוא היה אדם מבוגר והבין היטב את מצבינו. הוא הפסיק מיד את כתיבת הפרטי-כל, שם את הניירות בתיקו והבטיח שהעניין יסתיים ללא בעיות. לפני צאתו איחל לנו כל טוב, והבטיח שנית שלא יגרמו לנו בעיות. ואכן, הפרשה הושתקה, ולא עוד אלא שבכל פעם שהייתי נפגש עם רופא זה ברחוב, היה מברך אותי לשלום ומסיר את כובעו דרך כבוד.

פרק תשעה-עשר

מכתב מרגש מהגאון המקובל ר' לוי יצחק נ"ע

פטירתו הטראגית של חותני הי"ד

בתוך ימי ה"שבעה" הגיע אלינו מכתב שגרם לזוגתי לשבת "שבעה" פעם נוספת. מכתב זה היה מהגאון, החסיד והמקובל ר' לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע, אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א. במכתב הודיע לנו על פטירתו של חותני הרה"ח ר' מנחם-מענדל שניאורסאהן, הרב של צ'רניגוב.

הסיבה שר' לוי יצחק נ"ע שלח לנו את המכתב היא כי חותני הרב מנחם מענדל שניאורסאהן היה דודו של ר' לוי יצחק, אחי אביו ר' ברוך שניאור שניאורסאהן ז"ל. הם היו בניו של הרב לוי יצחק שניאורסאהן ז"ל, הרב של פדברנקה, בנו של הרה"ק הרב ר' ברוך שלום נ"ע, בנו בכורו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נבג"מ.

אוסרים רבנים "שניאורסונים"

העניין התחיל בתקופת פורים תרצ"ט. נאסרו אז מספר רבנים "שניאורסונים", מכמה ערים, וכולם ביום אחד! ר' לוי יצחק שניאורסאהן, ביקטרינוסלב, חותני ר' מנחם מענדל שניאורסאהן בצ'רניגוב, עוד שו"ב בצ'רניגוב אף הוא בשם ר' לוי יצחק שניאורסאהן, הנקרא "דער קליינער ר' לוי'ק" ("ר' לוי'ק הקטן"), וכמדומני גם הרה"ח ר' נחום שניאורסאהן שהיה רב בניעז'ין.

מיום מאסרם לא ידענו מה עלה בגורלם. באחד מביקורי במוסקבה לצורך קניית

חומרי צילום, נודע לי כי על הרב ר' לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע אביו של הרבי, נגזר עונש גירוש והוא כבר נמצא במקום גירושו. השגתי את כתובתו אצל אחד ממקורביו, וכתבתי לו מיד מכתב שבו שאלתי לשלומו וכן לגורלו של חותני.

כאמור, בימי ה"שבעה" על מות בננו, קיבלתי את תשובתו. במכתבו הוא כותב כי כאשר נסעו יחדיו (הוא, ר' לוי'ק השני וחותני) ברכבת המשא, בעיר חרקוב, נפל חותני לפתע לארץ. כעבור מספר דקות נשמע קולו של אחד השומרים הצועק "אדין אוזשע גאטאוו" ("אחד כבר גמור"). הם ראו אותו שוכב על הארץ, מכוסה בבגדו העליון.

מרת יהודית בת הרב ר' מנחם מענדל ע"ה
זוגתו של המחבר

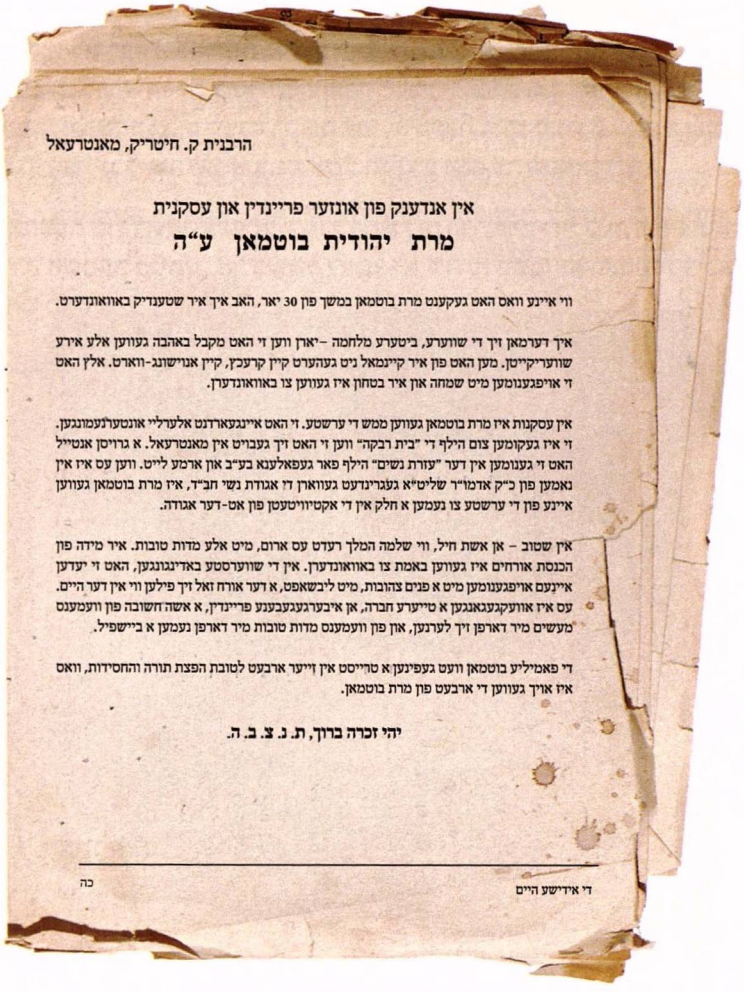

הרב ר' לוי'ק כתב שהוא ור' לוי'ק השני נמצאים יחדיו, והם מאשרים את דבר פטירתו של חותני ומכתב זה יהיה כ"גביית עדות". יום היארצייט הוא ה' טבת.

בתחילה לא רציתי להראות את המכתב לזוגתי, אך לא הייתה לי כל ברירה והוכרחתי להראותו לה. היא ישבה איפה "שבעה" שנית (אך הייתה זו "שמועה רחוקה" ולכן היה עליה לשבת רק יום אחד, ו"מקצת היום ככולו"). אפשר להבין את הרגשתינו לאחר שני אסונות אלה, וזמן רב עבר עד שהתאוששנו.

לחג הפסח שוב בא אבי מנעוול, כשכל המצרכים הדרושים לחג עמו, ובחיצוניות שררה השמחה בביתנו. אך בעומק לבבנו לא שרתה השמחה; האסונות דיכאו אותנו מאוד.

הרבנית ק. חיטריק, מאנטרעאל

אין אנדענק פון אונזער פריינדין און עסקנית

מרת יהודית בוטמאן ע"ה

ווי איינע וואס האט געקענט מרת בוטמאן במשך פון 30 יאר, האב איך איר שטענדיק באוואונדערט.

איך דערמאן זיך די שוועריקייטן. מען האט קיינמאל ניט געהערט קיין קרעכץ, קיין אנוישונג-ווארט. אלץ האט די אויפגענומען מיט שמחה און איר בטחון איז געווען צו באוואונדערן.

אין עסקנות איז מרת בוטמאן געווען ממש די ערשטע. די האט איינגעארדנט אלערליי אונטערנעמונגען. די איז געקומען צום הילף די "בית רבקה" וועו זי האט זיך געבויט אין מאנטרעאל. א גרויסן אנטייל האט די געהאט אין דער "עזרת נשים" הילף פאר געפאלענע בע"ב און ארמע לייט. וועו עס איז אין נאמען פון כ"ק אדמו"ר שליט"א געגרינדעט געווארן די אגודת נשי חב"ד, איז מרת בוטמאן געווען איינע פון די ערשטע צו נעמען א חלק אין די אקטיוויטעטן פון אט-דער אגודה.

אין שטוב – אן אשת חיל, ווי שלמה המלך רעדט עס ארום, מיט אלע מדות טובות. איר מידה פון הכנסת אורחים איז געווען באמת צו באוואונדערן. אין די שוועסטע באדינגונגען, האט די יעדען איינעם אויפגענומען מיט א פנים צהובות, מיט ליבשאפט, א דער אורח זאל זיך פילען ווי אין דער היים. עס איז אוועקגעגאנגען א טייערע חברה, אן איבערגעגעבענע פריינדין, א אשה חשובה פון וועמענס מעשים מיר דארפן זיך לערנען, און פון וועמענס מדות טובות מיר דארפן נעמען א ביישפיל.

די פאמיליע בוטמאן וועט געפינען א טרייסט אין זייער ארבעט לטובת הפצת תורה והחסידות, וואס איז אויך געווען די ארבעט פון מרת בוטמאן.

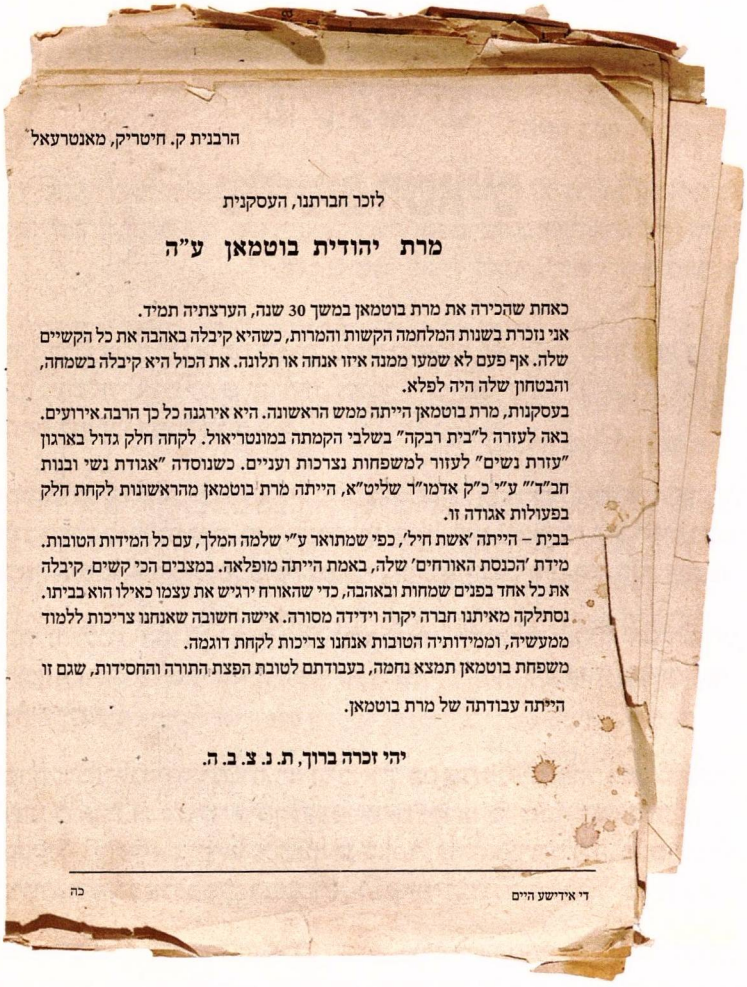
יהי זכרה ברוך, ת. נ. צ. ב. ה.

כה

די אידישע היים

כתבה שכתבה הרבנית קיילא חיטריק ע"ה אחרי פטירתה של מרת יהודית בוטמאן ע"ה ח"י אדר תש"כ.

הרבנית ק. חיטריק, מאנטרעאל

לזכר חברתנו, העסקנית

מרת יהודית בוטמאן ע"ה

כאחת שהכירה את מרת בוטמאן במשך 30 שנה, הערצתיה תמיד.
אני נזכרת בשנות המלחמה הקשות והמרות, כשהיא קיבלה באהבה את כל הקשיים שלה. אף פעם לא שמעו ממנה איזו אנחה או תלונה. את הכול היא קיבלה בשמחה, והבטחון שלה היה לפלא.
בעסקנות, מרת בוטמאן הייתה ממש הראשונה. היא אירגנה כל כך הרבה אירועים. באה לעזרה ל"בית רבקה" בשלבי הקמתה במונטריאול. לקחה חלק גדול בארגון "עזרת נשים" לעזור למשפחות נצרכות ועניים. כשנוסדה "אגודת נשי ובנות חב"ד" ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, הייתה מרת בוטמאן מהראשונות לקחת חלק בפעולות אגודה זו.
בבית – הייתה 'אשת חיל', כפי שמתואר ע"י שלמה המלך, עם כל המידות הטובות. מידת 'הכנסת האורחים' שלה, באמת הייתה מופלאה. במצבים הכי קשים, קיבלה את כל אחד בפנים שמחות ובאהבה, כדי שהאורח ירגיש את עצמו כאילו הוא בביתו. נסתלקה מאיתנו חברה יקרה וידידה מסורה. אישה חשובה שאנחנו צריכות ללמוד ממעשיה, וממידותיה הטובות אנחנו צריכות לקחת דוגמה.
משפחת בוטמאן תמצא נחמה, בעבודתם לטובת הפצת התורה והחסידות, שגם זו הייתה עבודתה של מרת בוטמאן.

יהי זכרה ברוך, ת. נ. צ. ב. ה.

כה

די אידישע היים

כותבת הכתבה היא אשתו של הרה"ח התמים ר' יהודה חיטריק ז"ל

פרק עשרים

צילומים חשאיים

דבר מעניין אירע לי באותם הימים. באחד הבקרים, אני עומד לפתוח את חנותי, והנה ניגש אלי אדם לבוש אזרחית, ומוסר לי כי הנני מוזמן למשטרה. הבחנתי מתחת למעילו בסמל הנ.ק.וו.ד.

ניסיתי לבקש רשות לבוא מאוחר יותר כדי שאוכל להודיע למשפחתי, אך הלה סירב והורה לי ללכת עמו. מובן שנבהלתי מאוד, שכן משמעות הדבר היה מאסר וודאי. אמנם לא ראיתי כל סיבה למאסר, אך באותם הימים היה הכל אפשרי.

התחלנו ללכת. הוא הלך מהר ואני, עקב נכותי, התנהלתי לאיטי. הדרך הייתה ארוכה וכנראה שלא הייתה לו אפשרות להמתין לי, וכך עזב אותי באמצע הדרך והלכתי לבדי.

כשהתקרבתי לבניין המשטרה, ראיתי כי אלה הם שני אגפים. אחד שייך למשטרה, והשני לנ.ק.וו.ד. עשיתי סימן לעצמי שאם יקראו לי לאגף המשטרה, אין זה חמור כל-כך. אך אם יקראו לי לאגף הנ.ק.וו.ד. אהיה בצרה גדולה. כאשר הגעתי למקום, התקרב אלי מפקד המשטרה, לשמחתי הגדולה, והורה לי ללכת אחריו.

הוא הוליך אותי דרך מסדרון ארוך, ובסופו הורה לי להמתין על הספסל ובעצמו נכנס לחדר. ישבתי בהמתנה, ובינתיים בדקתי את כל כיסי והשמדתי כל מכתב או נייר אחר שעלול היה להחשיד אותי.

כעבור רבע שעה, הזמין אותי להיכנס לחדרו, הושיבני על כיסא מולו, והחל לחקור אותי על כל קורותי מיום עמדי על דעתי. סיפרתי לו הכל, כולל את קורותי בדבר גירושי וכו'. לא היה טעם להסתיר זאת.

לאחר ששמע את כל זאת, הניח את העט על השולחן, שילב רגל אחת על

השניה ושאל: "האם אתה צלם?" השבתי בחיוב. "האם תוכל לצלם גם עצמים לא-חיים?" שוב הייתה תשובתי חיובית.

"ובכן שמע" – אמר – "ושמור בסוד את כל אשר תראה. נפל היום מטוס שלנו בסביבות העיר, גם היו מספר הרוגים, ויש לצלם את כל שרידי המטוס. האם אתה מוכן לעשות זאת?"

הסכמתי, אך אמרתי לו כי אני חושש מאוד מכל העניין מאחר שחזרתי מגירוש, וזמנים אלה הם מסוכנים ואני מפחד לעסוק בעניין כזה. הוא הצטחק ואמר שאין לזה שום קשר לעברי, ושאין לי מה לחשוש כלל.

ביקשתי, אם אפשר, לדחות את הצילות לשעת הצהריים, מאחר שהיה זה יום חופש, וביום זה מגיעים לקוחות רבים, וחבל לי להפסיד הכנסה כזו שלה מצפים במשך חמשת ימי העבודה. הוא הסכים וסוכם שבשעה 2 יבוא עם סוס ועגלה לקחת אותי למקום האסון.

בשעה היעודה יצאנו למקום, והמחזה שראיתי שם היה מחריד. שרידי המטוס היו פזורים על-פני שטח רחב וחלקי איברים מבצבצים. בלב כבד ביצעתי את העבודה וכשסיימתי, שאל אותי מפקד המשטרה כמה עליו לשלם לי. סירבתי לקבל תשלום ואמרתי לו: "לאחר שהמדינה נפגעה באסון כזה, עוד אקח כסף?!"

לא לקחתי תשלום על עבודה זו, וגם לאחר מכן התיידדתי עם מפקד המשטרה והיה בא אלי עם משפחתו כדי להצטלם. גם ממנו לא לקחתי תשלום והדבר העניק לי הרגשה נוחה.

פרק עשרים ואחד

אנחנו מוכרים "תרנגולי סוכר"

כעבוד מספר חודשים, חלה הרעה במצב ההכנסה שלי ושל גיסי. הלקוחות הלכו ונתמעטו, ולגיסי כמעט לא הייתה כלל עבודה. התחלתי לחשוב, איפוא, על דרכי פרנסה אחרות.

סמוך לי היה עומד איש ארמני ומוכר "תרנגולי סוכר", ודוכנו המה אדם במשך כל היום. עלה בדעתי לנסות לעסוק במלאכה זו. ביקשתי ממנו ללמד אותי את סודות הייצור והבטחתי לו שלא אמכור בעיר זו. הוא הסכים ברצון, ובביקור אחד בביתו למדתי את המלאכה.

עתה נזקקתי לתבנית של "תרנגול". הוא לא ידע היכן להשיג זאת, שכן את שלו הביא מארמניה. לבסוף מצאתי במוסקבה אדם שעסק פעם במלאכה זו וברשותו הייתה התבנית הדרושה. הוא סירב למכור אותה, אך הסכים להשאילה לי תמורת כסף שאפקיד ברשותו כמשכון, וכך עשיתי.

העיר שבה בחרתי לעסוק במלאכה זו היתה וישנע-וואלאצ'אק הנ"ל. שם היה ל"תרנגולים" ביקוש רב והתפרנסתי ברווח. עכשיו הייתה בעיה של השגת דירה. לבסוף הצלחתי לשכור בית תמורת 200 רובל בחודש, והוא שימש לי כבית-מלאכה, ואילו לישון היה אסור לי שם וישנתי במטבח.

לא הייתה לי כל אפשרות להעביר אלי את בני משפחתי, אך לחץ הפרנסה היה כבד. הוחלט שגיסי יגור בביתי בליכוסלוויל ויעסוק בצילום תחתי, ואילו אני אהיה בעיר ווישני וואלאצ'ק ואבוא לבקרם אחת לשבועיים. הסדר זה כמובן העיק עלינו מאוד, אך שמחנו במה שהיה לנו, שכן באותם ימים היו מצבים קשים הרבה יותר. אני התפרנסתי היטב, וכן גיסי הרוויח בעבודתו הרבה יותר מאשר הרוויח בעירו.

כך עברו הימים. במשך הקיץ אף היו בני משפחתי באים לבקרני וכך חיינו. ב'ימים הנוראים' הייתי יחד עם בני משפחתי, ולקראת החופש חזרתי לעבודתי בווישני וואלאצ'ק.

יהודי מיוחד מכניס אותי לביתו

החורף היה קשה. הקור היה כבד מנשוא, והרחובות היו קפואים. כעבור זמן-מה התחלתי לחוש כאבים ברגלי הבריאה. עם קומי ממיטתי ובמשך היום חלפו הכאבים. כך היה מספר ימים וחשבתי שהדבר יחלוף מאליו.

סדר עבודתי היה שאת ה"תרנגולים" הייתי מכין בערב, ובמשך היום הייתי עומד בשוק ומוכר אותם. פעמיים בשבוע הייתה המכירה גדולה במיוחד, מאחר שבימים אלה היו נאספים הכפריים מהערים הסמוכות.

באחד מימי השוק הללו, ישבתי ומכרתי כדרכי ולא חשתי שום כאב מיוחד. אולם כאשר קמתי על רגליי, נתקפה רגלי הבריאה כאבים נוראים והרגשתי כאילו חותכים אותה בסכינים. ללכת לא יכלתי בשום אופן, וגם העמידה הייתה כרוכה בייסורים איומים. כך עמדתי ומבלי רצון נפלטו מפי אנחות כבדות.

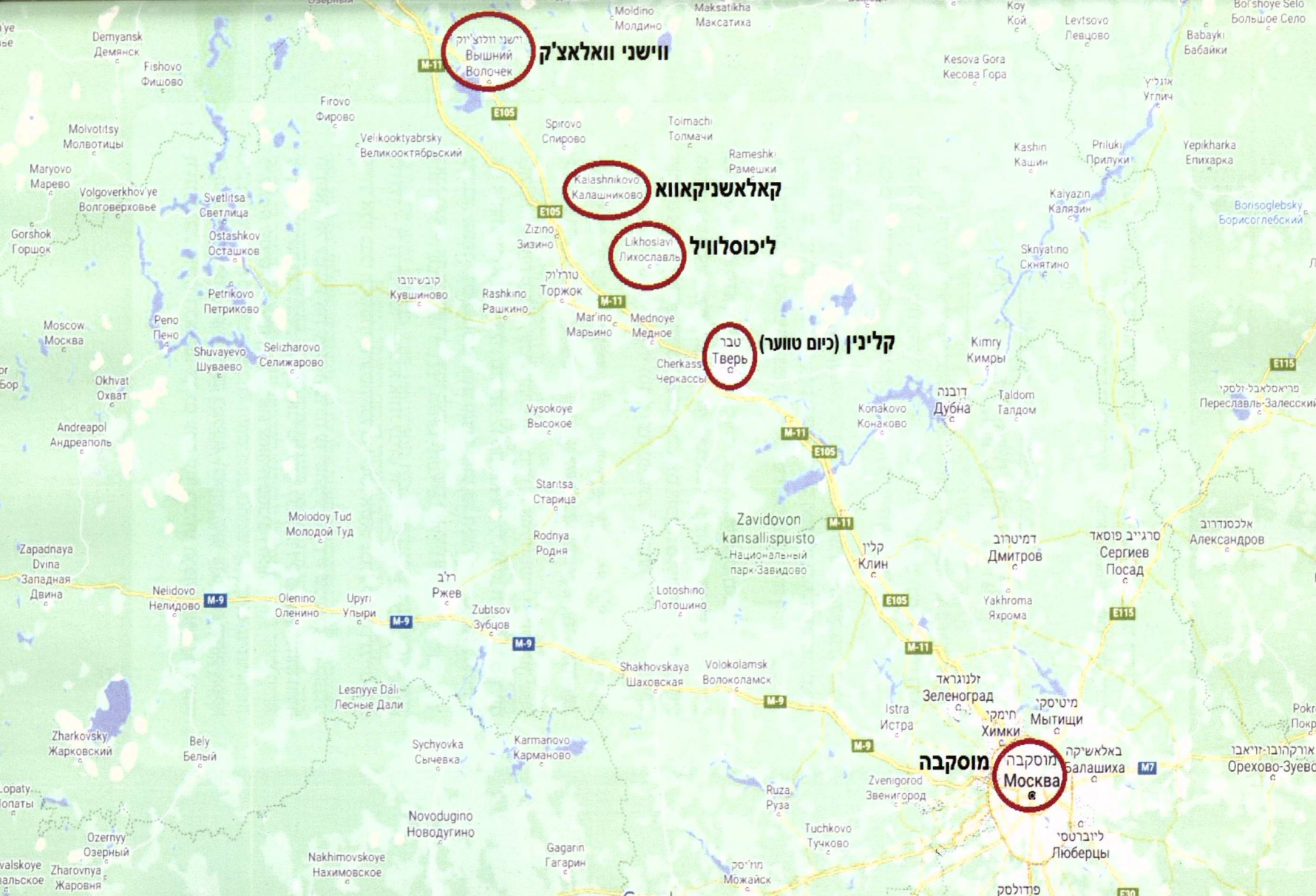
בעיר זו גר רב שברח מרוסיה הלבנה והתפרנס מתיקון ערדליים. מעבודה זו התפרנס ברווח, ושמח על כך שיש ביכולתו לשבת בשלווה. אני הייתי מיודד עמו.

בהשגחה פרטית נפלאה, עבר היהודי הזה ברחוב באותה שעה! היהודי הזה שמע את אנחותי והוא ניגש אלי. סיפרתי לו מה שאירע לי, והוא הלך וחזר מיד עם מרכבה. מספר אנשים תפסו אותי והעלו אותי על המרכבה. כל תזוזה גרמה לי כאבי תופת, אך הם לא התייחסו לצעקותי, שכן לא הייתה ברירה.

היהודי – ר' חיים שמו – הביא אותי לביתו והזמין מיד רופא. כשהגיע הרופא פניתי אליו בבכי וביקשתי שיעשה הכל כדי שלא אשאר נכה על שתי רגליים ח"ו.

הרופא החל למשש את עמוד השדרה עד שהגיע לנקודה שכשנגע בה קפצתי מכאב. כשראה זאת אמר, שאין לכאבי כל קשר לרגל וזו רק מכת קור. הוא הורה לי להניח שם שקיק מלח חם, ולדאוג שאהיה בסביבה חמה.

ר' חיים הכין עבורי מקום לשכב במטבח, וכאשר שמו בגבי את שקיק המלח והתחממתי, הוקלו הכאבים. אך גם עתה עוד סבלתי הרבה, מאחר שהמטבח

וישני וואלאצ'ק
Вышний Волочек
קאלאשניקאוו
Калашниково
ליכוסלוויל
Лихославль
קלינין (כיום טוואר)
Тверь
מוסקבה
Москва
Demyansk
Демянск
Fishovo
Фишово
Molvotitsy
Молвотицы
Maryovo
Марево
Volgoverkhov'ye
Волговерховье
Gorshok
Горшок
Svetlitsa
Светлица
Ostashkov
Осташков
Petrikovo
Петриково
Peno
Пено
Moscow
Москва
Shuvayevo
Шуваево
Selizharovo
Селижарово
Okhvat
Охват
Andreapol
Андреаполь
Firovo
Фирово
Velikooktyabrsky
Великооктябрьский
Moldino
Молдино
Maksatikha
Максатиха
Spirovo
Спирово
Tolmachi
Толмачи
Rameshki
Рамешки
Zizino
Зизино
Kuvshinovo
Кувшиново
Rashkino
Рашкино
Torzhok
Торжок
Mar'ino
Марьино
Mednoye
Медное
Cherkassy
Черкассы
Vysokoye
Высокое
Staritsa
Старица
Molodoy Tud
Молодой Туд
Rodnya
Родня
Zapadnaya Dvina
Западная Двина
Nelidovo
Нелидово
Olenino
Оленино
Upyri
Упыри
Rzhev
Ржев
Zubtsov
Зубцов
Lotoshino
Лотошино
Zavidovon kansallispuisto
Национальный парк Завидово
Shakhovskaya
Шаховская
Volokolamsk
Волоколамск
Lesnyye Dali
Лесные Дали
Zharkovsky
Жарковский
Bely
Белый
Sychyovka
Сычевка
Karmanovo
Карманово
Novodugino
Новодугино
Ozernyy
Озерный
Zharovnya
Жаровня
Nakhimovskoye
Нахимовское
Gagarin
Гагарин
Ruza
Руза
Tuchkovo
Тучково
Zvenigorod
Звенигород
Istra
Истра
Kimry
Кимры
Konakovo
Конаково
Dubna
Дубна
Taldom
Талдом
Klin
Клин
Dmitrov
Дмитров
Yakhroma
Яхрома
Sergiyev Posad
Сергиев Посад
Aleksandrov
Александров
Pereslavl-Zalesskiy
Переславль-Залесский
Zelenograd
Зеленоград
Khimki
Химки
Mytishchi
Мытищи
Balashikha
Балашиха
Orekhovo-Zuyevo
Орехово-Зуево
Lyubertsy
Люберцы
Kashin
Кашин
Priluki
Прилуки
Kesova Gora
Кесова Гора
Levtsovo
Левцово
Babaykі
Бабайки
Bol'shoye Selo
Большое Село
Uglich
Углич
Yepikharka
Епихарка
Borisoglebsky
Борисоглебский
Kalyazin
Калязин
Sknyatino
Скнятино
Podolsk
Можайск
M-11
M-9
M-7
E105
E115

היה צר ומדי פעם נתקלו האנשים במיטתי, וכל נגיעה כזאת הייתה עבורי – כאבים וזעקות.

אשתי זוגתי עליה-השלום, באה מיד למחרת, וכך שכבתי בבית זה כששה שבועות. אין לי מילים להודות למשפחה נפלאה זו שעשתה ככל שביכולתה כדי להקל על מכאוביי. הם התייחסו אלי כאילו הייתי אחיהם.

את הפרנסה לא יכולנו להזניח, ואשתי הייתה עושה את "התרנגולים" בבית ר' חיים, ובמשך היום מוכרת אותם במקומי. הדבר היה קשה עליה מאוד, שכן היא הייתה באותם ימים בחודש השביעי להריונה, אך לא הייתה ברירה.

כעבור ששת השבועות שבהם הייתי מרותק למיטתי, התחלתי לצאת מעט ועזרתי לאשתי בעבודה. כך נמשך המצב עד פורים, ואז חזרה אשתי הביתה לליכוסלביל, ואני חזרתי לעבודה מלאה.

פרק עשרים ושנים

תמימות של יהודי

לקראת חג-הפסח באו אלי זוגתי עם ילדינו לאה ושלום-בער, ועשינו את הפסח בבית ר' חיים. אבי אמנם הביא לנו לליכוסלביל את המצרכים הדרושים לחג, אולם העדפנו לחגוג את הפסח בבית ר' חיים, משום שאשתי עמדה ללדת בימים אלה, והיה רצוי שתלד בעיר זו שהיא עיר גדולה ומצויים בה רופאים מומחים.

אצל ר' חיים הרגשנו ממש "בבית". ר' חיים ואני היינו מיודדים מאוד, והעובדה ששנינו נקלענו לגורל דומה של מגורשים איחדה אותנו ועשתה אותנו כאחים ממש.

ברצוני לספר כאן אפיזודה קטנה השופכת אור על תומו ועל היראת-שמים של ר' חיים.

היה זה כאשר הייתי עדיין צמוד למיטה, אך כבר יכולתי לשכב על צידי. מיטתי עמדה בחדר-האוכל ובאחת השבתות הזיזו לעבר מיטתי את שולחן השבת, כדי שגם אני אצטרף לסעודה. "הכנסת אורחים" בהידור גדול.

מצב-הרוח היה מרומם, "שבת'דיק", ועד שהכינו את השולחן, שוחחנו ר' חיים ואני. בתוך הדברים סיפרתי איזה מעשה מופת מהבעש"ט. כשסיימתי את הסיפור, הבחנתי שהוא לא מצא חן כל-כך בעיני ר' חיים (הוא התחנך בליטא, וכדי לקבל סיפור זה היה זקוק להרבה אמונת צדיקים).

רציתי להניח את דעתו, ואמרתי שגם בגמרא מסופרים אירועים שאינם מוסברים כל-כך בדרך הטבע, ולמרות זאת אנו מאמינים בהם באמונה שלמה. תגובתו היתה שאלה הם סיפורים מחז"ל. עניתי לו: "מאי נפקא-מינא, כולם צדיקים!"

כאשר שמע את דבריי, החל לצעוק: "חז"ל! חז"ל! איזו השוואה?!" וצעק אלי: "צא מכאן, אפיקורס! אין ברצוני להחזיק אפיקורס בביתי!"

אני נבהלתי קצת למראה תגובה חריפה זו. אשתו, שהיתה אשה צנועה מאוד וטובת-לב, ניגשה אליו והתחננה שיפסיק לצעוק. "הרי הוא יהודי חולה", קראה. "האם הינך יודע מה שאתה עושה? חיימ'קה, אני מבקשת ממך, תחשוב על מה שאתה עושה". כך היא התחננה אליו, אך הוא בשלו: "אין ברצוני להחזיק אפיקורוס בביתי!"

לפתע, בתוך הדברים, פרץ ר' חיים בבכי, נפל על מיטתי, והחל לבקש ממני סליחה ומחילה, באומרו שאיבד את עשתונותיו ולא ידע מה הוא עושה וכו'.

ברגע זה ראיתי את גודל מסירות-נפשו של יהודי זה. הוא היה אדם טוב בעצם מהותו ולא היה שייך כלל למעשה כזה של גירוש אדם חולה מביתו, בייחוד שהיינו אוהבים נאמנים. למרות זאת, כשלפי דעתו נראה לו שאמרתי דברים לא מקובלים עליו, התגבר על טבעו ועל אהבתו כלפי, ומחה על כך בצורה החריפה ביותר.

פרק עשרים ושלושה

גורלו של ר' שמואל מסירוטינה

לאחר חג-הפסח, בט' לספירת העומר, ילדה אשתי בן. הלידה עצמה עברה בשלום, ללא כל סיבוכים. את הברית-מילה לא יכולנו לעשות ביום השמיני, מאחר שהרופאים משחררים את היולדות רק לאחר היום השמיני. גם לא היה מוהל בעיר זו והחלטנו לבצע את הברית-מילה בליכוסלביל ולהביא מוהל מהעיר נעוול.

הזמנו את המוהל ר' מנחם-מענדל (בן החסיד הנודע ר' חיים דוד, הי"ד) ליין מנעוול, ומועד הברית נקבע לכעבור שבוע. הוא הגיע במועד וביצע את הברית במומחיות רבה (אין צורך לומר שהיתה זו מסירות-נפש לעשות ברית, ובפרט להיות המוהל). הכל עבר בהצלחה, ולמחרת כבר היה המוהל יכול לחזור לביתו.

במשך היום ששהה המוהל בביתי, סיפר לי על מה שעלה בגורלו של גיסו, הרה"ח ר' שמואל, שהיה רבה של סירוטינה. ר' שמואל היה יהודי תמים ביותר, בליובאוויטש כינוהו "דער שטומער" ("האילם"), מאחר שלא היה מדבר שום דיבורי חול. גם כשנתמנה לרב, לא היה מוציא מילה מפיו מחוץ לדברי-תורה או כשהיה צריך לפסוק דין.

למרות זאת, הוא נאסר בשנת תרצ"ט והואשם ב"אגיטאציה"(=תעמולה) נגד המהפכה... הוא נשלח למחנה עבודה סמוך לעיר זובצ'וב (הרחוקה כשלוש-מאות ק"מ מנעוול).

המוהל הראה לי מכתב שכתב לזוגתו, ובו הוא כותב שאינו יוצא לעבודה מאחר שהוא חולה מאוד וחלש, ולאחר מכן הוא כותב כך: "אני מקווה שאשאר בחיים, אולם אין לי על כך חוזה עם הקב"ה, ואם לשפוט לפי מצב בריאותי, הרי התקוות אינן רבות. על כן אני מבקש להשתדל להביאני לקבר ישראל, ואני מבטיח למי שישתדל בכך, שאם יש לי זכויות למעלה- אהיה מליץ יושר עבורו".

מכתב זה נכתב בקיץ. לאחר הימים הנוראים, נתקבל בביתו מכתב ממנהל מחנה העבודה, ובו הוא כותב לאשתו כי ביום פלוני (היה זה ערב יום הכיפורים) נפטר בעלה, והוא (המנהל) הורה להלבישו בגדים לבנים, להניחו בארון ולקברו. הוא כותב עוד שהוא עשה סימן על מקום הקבר, ואם יש ברצונה לראות את המקום, תבוא אליו והוא יראה לה אותו.

היא, כמובן, נסעה לשם מיד, ואכן מצאה את המקום, כפי שכתב המנהל. המנהל שהיה גוי הסביר לה, שהואיל והוא ראה שאדם זה הוא אדם קדוש, על כן עשה את כל זאת עבורו, דבר שאין עושים לשום אסיר.

עתה החלה האשה לחפש דרך להוציאו ממקום זה ולהביאו לקבר ישראל. בתחילה ניסו לבקש היתר מהשלטון המקומי, אך פניהם הושבו ריקם. לאחר מכן הגישו בקשה לעיר המחוז, וגם שם היתה התשובה שלילית. התקווה האחרונה הייתה הפניה למוסקבה, אולם גם משם סירבו ליתן להם אישור.

בנעוול התקיימו אסיפות רבות של אנ"ש בנושא זה. הועלו הצעות רבות וכולן נתגלו כבלתי מעשיות. העגלונים אף היו מוכנים לנסוע לשם בלילה ולגנוב את הארון. אצל ה"נעוולער בעלי עגלה" – ("העגלונים של נעוול") לא היה שום ספק בעולם שלר' שמואל "יש זכויות למעלה" אך הדבר היה בלתי אפשרי, שכן המקום היה מכוסה שלג וגם בלתי מוכר להם ולא היו מוצאים אותו.

כולם היו אובדי עצות. מצד אחד רצו מאוד למלא את בקשתו, אך לא ידעו כיצד לעשות זאת. רק כעבור ששה חודשים הגיעו אל אחד מאנ"ש בלנינגרד שהיה מומחה בשפה הרוסית, והוא הגיש פנייה לעיר המחוז קלינין, שמשום-מה דילגו עליה.

למרבה השמחה, הגיעה משם תשובה חיובית. ההיתר היה מותנה בשני תנאים: 1) שהובלתו תיעשה בקרון מיוחד; 2) שהגופה תונח בארון ברזל שיונח בארון נוסף מברזל, ושניהם יחד בארון שלישי מעץ.

מילוי תנאים אלה היה כרוך בהוצאות עצומות. אולם אחד מהמקורבים לאנ"ש, ר' לייעזר גריווער הי"ד, שהיה אדם בעל יכולת, נטל על עצמו את כל ההוצאות ובעזרת סיוע זה בוצעה ההעברה. הוא הועבר לנעוול ונקבר שם. היה זה בערב חג השבועות בשנה שלאחר פטירתו.

מהמוהל שמעתי את הסיפור על כל פרטיו. כמה פרטים שמעתי קודם לכן מאבי.

הוא השתתף בהלוויה, וסיפר שלמרות תשעת החודשים שחלפו מעת פטירתו, היה ניתן עדיין להכירו. הוא נקבר בבית-העלמין של העיר נעוול. תנצב"ה.

פרק עשרים וארבעה

גדולתו של ר' שמואל

הואיל וסיפרתי על פטירתו של ר' שמואל – ברצוני לספר גם סיפור שבעיניי מורה על גדולתו.

הדבר אירע כאשר שהינו בעיירה מוראשי. במצב דאז היה מוכרח ל"התכונן" טוב לחג הפסח, שכן לא עמדו לרשותנו רק כמה מוצרים לחג הפסח. ובכן, כמה חודשים לפני פסח קניתי שתי אווזות. פיטמנו אותן כשלושה שבועות בשיבולת-שועל כדי שישמינו, ובכך קיויתי להכין שומן לפסח. את אחת האווזות חשבתי לשלוח לאחותי סטערע וגיסי ר' אבא הלוי.

כשהשמינו דיין, שחטתי אותן, וכיוון שאשתי לא הרגישה טוב בימים אלה, התעסקתי בהכנתן בעצמי, פתחתי את קיבתן וראיתי כי במעי אחת מהן יש נקבים קטנים, אך הם היו סתומים בשומן. זכרתי כי "חלב טהור סותם" ובמילא, לכאורה, הרי הן כשרות. אולם לא רציתי לסמוך על עצמי, וכתבתי את השאלה לאבי בבקשה שיציג אותה בפני ר' שמואל (שגר באותה תקופה בנעוול).

כעבור זמן-מה קיבלתי מכתב מאבי. הוא כותב במכתבו כי הציג את השאלה בפני ר' שמואל, והוא החזירה לו באומרו שימסור את השאלה להרב שמעון-לייב קאנטעראוויטש "דער טראפיצער רב" ("הרב של טרופיץ") (מתלמידי תו"ת). למכתבו של אבי צורפה תשובתו של ר' שמעון-לייב והוא פסק כי השאלה כשרה, ומסיים: "יאכלו ענווים וישבעו".

אולם בהמשך מכתבו כותב אבי, כי כשבא לבית הכנסת ונפגש עם ר' שמואל, שאלו ר' שמואל, מה פסק ר' שמעון-לייב, והוא השיב כי הכשיר. כששמע זאת ר' שמואל ביקש מאבי להמתין עד שיוכל לכתוב את דעתו הוא, ושישלח אלי את שתי התשובות.

ואכן, למכתבו של אבי צורפה גם תשובת ר' שמואל והוא כתב, כי מבלי לראות את המעיים עצמם אי-אפשר להכשירם!

תשובתו של ר' שמואל הביאה אותי במבוכה, ולא ידעתי מה לעשות. לבסוף החלטתי לשלוח את המעיים לגיסי ר' אבא, הנמצא במחיצת ר' יעקב ז'וראביצ'ער ור' שלמה מטוסוב, כדי שהם יראו את השאלה ויפסקו. הואיל והקור היה גדול והאווזה הייתה קפואה, לא היה חשש של קלקול, ושלחתי אותה בצירוף כל התשובות של הרבנים, אל גיסי. כתבתי לו שאם האווזה כשרה – ישאיר אותה עבור משפחתו (שכן זאת היתה דעתי מלכתחילה).

הרבנים התבוננו בשאלה, ופסקו שאין חשש ושהאווזה כשרה. אחותי הכינה את הבשר לקראת שבת ואת השומן ארזה לקראת פסח, והואיל ושם לא היו מקררים – הניחה את הכל בכמה מקומות בקרח שבחצר.

וכאן אירע דבר מעניין: את הבשר מצא כלב ואכלו, ואת השומן אכלה חתולה, ולא נשאר זכר מהאווזה...

אנו ראינו בזה את גדולתו של ר' שמואל, שגם "הווא-אמינא" שלו היא תורה.

(היו לו שני בנים: ר' דוד ור' שלום-בער. ר' דוד נאסר, כמדומני בשנת תרצ"ח, ולא חזר ממאסרו; ור' שלום-בער, שהיה עדיין בחור והיה דומה לאביו בלמדנותו וכו', נהרג באחת ההפצצות שהפציצו הגרמנים ימ"ש את נעוול. אנ"ש מצאו את גופתו וקברו אותו. הי"ד).

פרק עשרים וחמשה

"וואיינא" – "מלחמה"

לאחר הברית-מילה של בני, חזרתי לווישנע-וואלאצ'אק והמשכתי בעבודתי. מצב בריאותי הוטב אמנם, אולם לא שב להיות כבתחילה ונאלצתי ללכת עם שני מקלות. בכל זאת, לעבודתי לא הפריע הדבר, והמשכתי בעשיית תרנגולי הסוכר והרווחתי יפה.

כך חלפו חמישה-ששה שבועות. באחד הימים, היה זה בשנת תש"א ביום ראשון בשבוע (22 ליוני, למספרם), אני יושב כדרכי בשוק, שהיה עמוס הפעם בעגלות של גויים מלאות סחורה, מזג האויר היה חמים, ולפתע התחוללה בשוק מהומה. אנשים החלו להתרוצץ מכאן לשם, דילגו על פני עגלות, והבנתי כי נפל דבר מה. שאלתי את אחד האנשים על המתרחש והלה השיב: "וואיינא" ("מלחמה"). המלחמה התחילה בסוף שנת תרצ"ט, אך לאזור זה הגיעה אז.

כעבור דקות מספר, היתה כל העיר כמרקחה. האנשים, ובפרט בני הכפרים, התנפלו על החנויות וקנו את כל מה שהיה בהן. כהרף עין התרוקנו כל החנויות מסחורותיהן. גם סחורתי נחטפה תוך דקות ספורות והלכתי לביתי, למרות שהיו אלה שעות הצהריים עדיין.

האזנתי לשידורי הרדיו, ושמעתי כי הגרמנים תקפו כמה עיירות, כז'יטומיר ועוד, וכי הם מתקדמים למרכז המדינה. הקריין גם הודיע, בקול מבוהל, שיש לכבות את כל האורות בלילות וכי אלה שאין עליהם מסמכי זיהוי לא ילכו ברחובות.

הבנתי שאין לי עוד מה לעשות בעיר. המצרכים שהיו דרושים לי לצורך עבודתי, ובעיקר סוכר, נעלמו מכבר, ולי לא נותר אלא לחסל את המצרכים שעדיין נותרו לי ולמכור את התוצרת. יצאתי, איפוא, למחרת עם סחורתי ותוך דקות ספורות נחטפה כולה. גם אילו היתה לי סחורה פי מאה, גם אז לא היתה מחזיקה מעמד

מעבר למספר דקות. הפחד מפני רעב, גרם לאנשים לקנות כל דבר מאכל שהיה בחנויות.

למחרת, ביום שלישי, ארזתי את חפציי והלכתי לתחנת הרכבת במטרה לנסוע למשפחתי. אולם התברר לי כי הרכבת הנוסעת לעירי, הנוסעת גם למוסקבה וללנינגרד, גדושה עד אפס מקום, ואין אפשרות להשיג כרטיסים.

לאחר בירורים נודע לי כי יש איזו רכבת מקומית, הנקראת "ראבאצ'י פאייעזד" ("רכבת העובדים"), שמגיעה עד למחצית הדרך לעירי. נאמר לי כי אוכל לנסוע בה, ולאחר מכן יהיה עלי להמתין יום אחד עד שתהיה רכבת הנוסעת לליכוסלביל.

מחוסר ברירה נסעתי בדרך זו וכך יצא, שכדי לעבור את 60 הק"מ שהפרידו ביני לבין משפחתי, נדרשה לי יממה תמימה. אך בסופו של דבר הגעתי לביתי והשמחה היתה רבה, שכן בזמן כזה יש להשתדל להיות יחדיו ולא להתפזר.

פרק עשרים וששה

אנחנו נהפכים ל"בעז'ניצעס" ("פליטים")

החדשות שהושמעו ברדיו לא בישרו טובות. מדי יום דיווחו על התקדמות האוייב ועל כיבושן של ערים נוספות. כעבור מספר ימים כבר הודיעו כי העיר נעוול (שהיתה במרחק 120 ק"מ מהגבול) וכמה מהעיירות שסביבה הופצצו ע"י האוייב. הודעה זו הדאיגה אותנו מאוד, הואיל ובנעוול נמצאים אלפים מאחינו בני ישראל, ואבי וכן אחי ורעייתו עם שלושת ילדיהם.

טלפונים פרטיים לא קישרו בינינו לבינם, והדרך היחידה שנותרה לנו כדי להיוודע על שלומם היתה משלוח מברק. כך עשיתי, אולם תשובה לא קיבלנו, והדבר הגביר את הדאגה.

כעבור שבוע, החלו לעבור דרך עירנו שיירות של פליטים מאותם מקומות שהופצצו ע"י הגרמנים. ביניהם מצאנו פליטים מנעוול והם סיפרו שבי"ב תמוז הופצצה העיר לראשונה. רוב התושבים ברחו אל מחוץ לעיר והסתתרו בחורשה שליד בית העלמין. אותם פליטים סיפרו שבין המסתתרים באותה חורשה היה גם אבי, אולם הם לא ידעו מה גורלו עתה.

המשכנו בשאלות ובדרישות, ולבסוף נודע לנו כי ראו אותו הולך רגלי בלווית ר' מרדכי משה יוסף (הוא היה אחיו של ר' חיים ברזין הנקרא "דער נעוולער קצב" ("הקצב של נעוול"). בשורה זו הרגיעה את רוחנו מעט, וציפינו שאבי יגיע ויצטרף אלינו.

למרות הפחד והידיעות על התקדמותם של הגרמנים ימ"ש, הרי בעירנו לא הורגשו הקרבות. הסימנים היחידים לכך שמתנהלת מלחמה היו הצוויים בדבר האפלה והאיסור לצאת החוצה בלילות.

בימים אלה הרווחנו טוב בפרנסתנו, כי היות ורבים מבני המקום גוייסו למלחמה,

התרבו גם הלקוחות שביקשו להצטלם כדי להשאיר תמונות לבני המשפחה. גיסי, ר' אבא, היה עומד בצלמניה ומצלם, ואני הייתי מפתח את התמונות בבית, וכך, בעזרת השם יתברך, היתה פרנסה לשתי המשפחות.

ברם, התקדמותו המתמדת של האוייב הגרמני, הביאה גם אותנו למסקנה שיש להתכונן להימלט מהעיר. הסכנות הלכו וגדלו, ורצינו לנסוע למקומות מרוחקים יותר מהחזית. אולם שני דברים עיכבו אותנו: ההמתנה לאבי, והעובדה שלא היה לנו מספיק כסף.

לגבי הדבר הראשון, לא יכולנו לעשות דבר והמשכנו להמתין בתקווה, אך בעניין המחסור בכסף התחלנו להכין את עצמנו. קימצנו ככל האפשר בהוצאות, וכך התחיל להצטבר אצלנו סכום די נכבד.

"היה לו בן צולע" – הכוונה אלי!

באחד הימים המתוחים הללו, אירעה לנו פגישה די מעניינת. הגיעה לביתנו אשה גויה בלווית יהודיה קשישה, ושאלה האם גרים כאן יהודים. השבנו בחיוב, והיא סיפרה שמצאה את הזקנה ליד היער, והציעה לנו לקבלה לביתנו. כמובן, קיבלו אותה והכנסנו אותה למטבח כדי שתשיב את רוחה.

אני סבלתי באותם ימים מכאבים ברגלי, ושכבתי על ספה במטבח. שאלתי את הזקנה מהיכן היא, וענתה בקושי כיוון שהיא היתה כמעט חירשת. איך-שהו סיפרה שהיא מנעוול ושבעלה היה ר' חאצ'ע לובקיס.

(הכרתי אותו עוד מילדותי. הוא היה אז כבן 65 והתארח פעם בביתנו. אני זוכר אותו במיוחד בשל תפילתו הנעימה. אמנם הייתי אז כבן עשר, אך עמדתי בסמוך לו כל זמן תפילתו, והתענגתי על תפילה זו שהיתה "מיט א חסידי'שן געשמאק" ("בנועם חסידי").

כששמעתי זאת הבנתי שבוודאי הכירה את סבי ז"ל ואולי גם את אבי (מהתקופה שהתגוררו במאייעווע). שאלתי אותה, איפוא, אם היא מכירה את "ר' שלום דארלעווער" (זה היה כינויו) המלמד. היא השיבה בחיוב. שאלתי שוב אם היא הכירה את בנו, ישראל ברוך (כלומר – אבי), והיא השיבה: "כן, אני זוכרת אותו, אף אומר לכם סימן – "היה לו בן צולע" (הכוונה, כמובן, עלי...) למשמע דבריה פרצו הכל בצחוק, צחוק שהפיג לרגע את הרגשת המתח.

היא שהתה בביתנו כעשרה ימים. לאחר מכן העבירה אותה אחותי לעיר קאלינין, ושם הוכנסה לבית אבות. היה זה אמנם לא לרוחי, אך לא היתה ברירה, שכן לטלטל אותה בדרכים היה בלתי אפשרי.

פרק עשרים ושבעה

ההכנות למסע

בינתיים עבר בעיר זרם של פליטים, ביניהם פגשתי את ר' מאיר ואת אחיו ר' דובער איטקין. ובאחד מביקורי בעיר קאלינין, פגשתי את ר' יצחק מינקאוויטש (המכונה "ר' איטשע ליימעס") ואת ר' געצל רובשקין מנעוול.

בביקורי זה בקאלינין, פגשתי את ר' מרדכי הנ"ל שהלך יחד עם אבי, והוא סיפר לי, כי אבי נחלש מאוד עקב טרדות הדרך ולא עצר כוח להמשיך. הוא נשאר אצל משפחת גויים מכרים שהסכימה להסתירו. זו היתה הידיעה האחרונה ששמעתי אודות אבי ז"ל.

כאשר ראיתי שאין עוד טעם להמתין, התחלנו לעסוק בהכנות לנסיעה. לא היה קל לנו לצאת לנדודים כאלה. לנו היו שלושה ילדים וגם לגיסי שלושה ילדים, ואני בקושי הלכתי על שתי משענותי, וכך לא יכולנו להגיע רחוק.

גם הסכום המועט שעמד לרשותנו – כ-1500 רובל לכל אחת מהמשפחות – לא הבטיח רבות, ולכן הגעתי לידי החלטה למכור את ביתי וע"י כך להשיג סכום כסף שבאמצעותו נוכל לצאת לדרך.

אולם כשהתחלתי להתעניין בעניין מכירת הבית, נודע לי שהדבר אינו פשוט כלל וכלל. ראשית, עדיין לא עברו שלוש שנים מעת שקניתיו ואסור היה לי למוכרו. ייתכן שדבר זה היה אפשר להסדיר עקב תהפוכות אותו זמן, אך עמדה בפני בעיה שנייה, הקשה ביותר: עדיין לא נקבע לי הסכום שאותו עלי לשלם כמס לעירייה, ובלי מכתב מהעירייה לא יכולתי למכור את הבית.

חשבתי הרבה על העניין, ובסופו של דבר העליתי הצעה לומר לקונה שאני משכיר לו את הבית לעשרים שנה תמורת סכום שבסך-הכל הוא עולה ל-3500 רובל. וכיון שבית זה אינו מסוגל לעמוד למעלה מעשרים שנה, הרי הקונה מובטח.

לשמחתי מצאתי גוי שהסכים לשיטה זו, וסיכמתי עמו לשלם לי 2500 רובל מיד ואת האלף הנוסף לשלוח אלי כעבור שנה. הסכמתי לצורת תשלום זו כי שמחתי לקבל גם 2500 רובל, ובלבד שנוכל לנסוע מהעיר.

עבור הקונה היה זה ממש חצי חינם, והוא התחיל מיד לקבץ את הכסף, אך חסרו לו עדיין 200 רובל. הסכמתי לקבל 2300, ואמרתי לו שאני מאמין כי ישלח אלי את שארית ה-1200 בשנה הבאה. כך סוכם והייתי שמח שלפחות 2300 רובל קיבלתי לידי.

קיבלנו מהעירייה מכתב פליטים, והתחלנו לתכנן את הנסיעה. החלטנו לנסוע ברכבת עד קאלינין, ומשם באונייה דרך נהר הוולגה. ארזנו את כל חפצינו והתכוננו לנסיעה.

פרק עשרים ושמונה

הטלטולים מקלינין, לגורקי, לקויבישוב, לאי קטן...

וכך החל המסע הארוך ורב הקשיים. יום הנסיעה נקבע למחרת ראש-השנה. חפצינו היו רבים מאוד. ארזנו אותם בכל צורה שהיא: במזוודות, בשקים ובחבילות. הקפדנו לקחת בגדים רבים, ובעיקר כרים וכסתות שהם החשובים ביותר בתקופת החורף.

את ימי ראש-השנה עשינו, גיסי ואני, בקאלינין, ומיד במוצאי החג חזרנו לעירנו ועשינו את ההכנות האחרונות למסע. כשהאיר השחר, התחלנו להוביל את מיטלטלינו לתחנת הרכבת.

לא בקלות רבה עשינו זאת, ולולי עזרתם של קוני דירתנו, אינני יודע כיצד היינו מצליחים להביא את כל ערימת החפצים לתחנה. הגויים הללו אף העלו את החפצים לרכבת, ואחד מהם לא הספיק לרדת ונאלץ לנסוע עד לתחנה הבאה...

בקאלינין שוב עמדה בפנינו בעיית החפצים הרבים, אך שם נמצאו סבלים רבים והם העמיסו את כל החבילות על עגלה שהובילה אותם לאוניה. שלטונות הנמל העלו אותנו לאוניה מיד כשראו את המכתב המעיד עלינו שאנו פליטים, ואף לא דרשו כל תשלום תמורת הנסיעה.

האוניה היתה גדולה ואף נוחה בהתאם למושגי הזמן. היו בה חדרים נפרדים עבור הנוסעים, אך אלה ניתנו רק לאלה ששילמו תמורת הנסיעה. ואילו אנו, עם יתר הפליטים, הוכנסנו לאולם גדול ללא כל ריהוט. לנו לא הפריע הדבר, שכן היו עמנו כרים וכסתות לרוב. פרשנו אותם באחת הפינות, וכך היה לכל אחד מקום משכב חם ונוח.

נסענו ברציפות כשבוע ימים, ובערב יום הכיפורים עגנה האוניה בעיר גורקי

למשך יום תמים. היום הקדוש עבר עלינו בעיר זו והתארחנו אצל ר' מאיר איטקין. היה זה נעים מאוד לפגוש ידיד בזמנים ההם, אך זמן רב לא יכולנו להישאר שם, הואיל והאוניה עמדה להפליג מיד במוצאי היום הקדוש.

חזרנו, איפוא, לאוניה והמסע נמשך. באוניה חולק לנו לחם לשובע ומים חמים, ואנו הבאנו עמנו עלי תה וסוכר, וכך לא סבלנו מחסור.

במקומות שבהם עגנה האוניה היה אפשר לקנות ביצים, חמאה וחלב. אמנם ביוקר, אך לא קימצנו במצרכים חיוניים כאלה.

על פי תוכניתנו, היתה האוניה צריכה לעגון בערב חג הסוכות בעיר קוביישוב, וחשבנו לשהות שם בחג. אולם רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. כשהגענו לעיר נודע לנו כי אסור לאיש לרדת מהאוניה. סיבת האיסור היתה נעוצה בכך שבזמן המלחמה עברה הממשלה ממוסקבה לעיר זו, ולכן אסרו על זרים להיכנס אליה.

כשראו אנשי האוניה כי אין אפשרות לרדת ממנה, הרימו עוגן והמשיכו במסע. נסענו כך עד למחרת בצהריים, שאז עגנו בנמל קטן. היה זה מקום שומם, ללא שום ישוב קרוב, ולמרבה ההפתעה ועגמת הנפש - נצטוו כל הפליטים לרדת שם.

ניסינו לתהות על פשר הגזירה, אך ראינו כי אין ברירה וכי הפקודה נאמרה בצורה חד משמעית ומוחלטת. ירדנו, איפא, עם כל מיטלטלינו והתרכזנו בנמל. אולם גם שם אסרו עלינו להישאר ונצטווינו לצאת אל השדות.

היה זה יום בהיר וחמים, והאנשים נשמעו לפקודה. משפחות משפחות נפוצו האנשים על פני השדה, הבעירו מדורות ובישלו וצלו מאכלים שונים. אך אנו נשארנו בנמל, חרף הפקודה, עקב החג (שחל ביום השבת).

כך ישבנו בנמל אחוזי אימה וחששות. כעבור חצי שעה, ניגש אלינו איש נ.ק.ו.ד. ושאל: "מי כאן ראש החבורה?" השבתי שאני הוא, והוא ציווני ללכת אחריו. הלכתי אחריו כשליבי רועד מפחד, שכן הזמנה למשרד הנ.ק.ו.ד. אינה מבשרת טובות. הוא הוליכני למשרדו, ביקש את המסמכים שלנו והתבונן בהם.

כשסיים לעיין במסמכים, שאלני: מדוע לא נשמענו לפקודה לעזוב את הנמל? השבתי לו כי היום שבת וחג, ואנו אנשים דתיים, וביקשתי ממנו שיתיר לנו להשאר בנמל עד מחר. הוא הביט במבט חד, ובטון חמור אמר: "אם אינך מעוניין לסכן את נפשך – קח את חפציך ולך מיד למקום שבו שוהים שאר הפליטים".

הוא החזיר לי את הפספורט, ואני, מלא שמחה על שנפטרתי בכך, חזרתי אל בני משפחתי. ואת חטאי אני מזכיר היום: כיוון שזה היה עניין של פיקוח נפש ממש, פחדנו לסרב שנית לפקודה ועברנו אל השדה.

טלטולי הדרך

ישבנו בשדה עד הערב. כאמור, היה זה יום בהיר ולא סבלנו במיוחד, מלבד הצער על חילול שבת וחג. בערב הגיעה רכבת, והודיעו לנו כי עלינו לעלות עליה והיא תוביל אותנו לתחנה סיזראן שבה נקבל קורת גג ללון.

בשורה זו שימחה אותנו עד מאוד. היו עמנו ילדים קטנים וחששנו לבריאותם אם יישארו ללון תחת כיפת השמיים. הלילות כבר היו קרים, ולינה תחת כיפת השמים היתה עלולה לסכנם. נסענו ברכבת כמה שעות, ובשעה 10:00 לערך הגענו לאותה תחנה, ובה מצא כל אחד פינה שבה היה יכול לנוח. הרכבת עצרה בעוד תחנה צ'קלוב, וירדנו.

אנחנו פוגשים את ר' יואל הלוי לוין, אביו של גיסי ר' אבא!

כשירדנו מהרכבת בצ'קלוב ציפתה לנו הפתעה משמחת. פגשנו שם את ר' יואל לוין, אביו של גיסי ר' אבא לוין, את רעייתו (בזוו"ש) ואת שתי בנותיו. גם הם נדדו בדרכים כפליטים מהעיר ראמען. הפגישה היתה מרגשת מאוד, ואת שמחתם של האב והבן לא ניתן לתאר. הם הצטרפו, איפוא, אלינו, והחבורה גדלה בעוד מספר נפשות נכבד.

בתחנת הרכבת חגגנו את היו"ט השני של גלויות. מצרכי מזון לא חסרו לנו, והדבר שהעיב על שמחת החג היה העדר סוכה. הדבר כאב לנו מאוד, כי עד לאותו חג סוכות לא עבר עלי החג ללא סוכה, אך לא הייתה כל אפשרות להשיג סוכה בתנאי המלחמה.

זכורני שכאשר הספינה הגיעה לנמל, הבחנתי כי על המזח עומדים כמה יהודים בעלי צורה, עטורי זקן עבות ופיאות ארוכות וחבושים בכובעי רבנים, והייתי בטוח כי גם אם אין להם אתרוג, הרי סוכה בוודאי יש להם. מיהרתי לרוץ אליהם

עם עצירת הספינה, עוד בטרם הורדתי את בני-ביתי ממנה, והדבר הראשון ששאלתי אותם היה אם יש להם סוכה או "ארבע מינים".

השיב לי אחד מהם בעצב: אומר לך 3 פירושים על הפסוק "והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה" (במדבר ט, יג): א) מתי תיתכן אפשרות של "והאיש אשר הוא טהור" – כש"ובדרך לא היה". ב) אם תאמר שייתכן כי "והאיש אשר הוא טהור ובדרך" – אומר לך: "לא היה", הדבר בלתי אפשרי, ג) אמנם ייתכן כי "והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא", היינו שהוא טהור והוא לא בדרך, על זה התשובה "היה" שדבר זה יתכן.

ואכן, לצערנו הרב, זה היה המצב באותו מסע פליטים בשעת המלחמה, שלהשיג סוכה או "ארבע מינים" לא היה במציאות.

שהינו בתחנת רכבת זו יום נוסף, ועסקנו בעיקר, בהצטיידות במזון. דאגנו בעיקר מפני מחסור בלחם, ולכן קנינו מכל הבא ליד מבלי לעמוד על המקח. כך הצלחנו להשיג כשני שקים מלאים לחם.

פרק עשרים וששה

"א שטיקל ברויט" ("פרוסת לחם קטנה") מחיה נפשות

הקרון שבו נסענו עתה היה קרון סגור מפני רוח, ומאחר שהצטופפו בו אנשים רבים, היה גם חם בתוכו. מפני הצפיפות התקשינו מעט להשיג מקום נוח, אולם לאחר מאמצים הצלחנו למצוא מקומות ישיבה עבורנו.

היה עלינו לעבור דרך האמורה להימשך שבעה ימים – עד לאסיה התיכונה – והיה הכרחי לנסוע בצורה נוחה, פחות או יותר.

מצ'קלוב לקחנו עמנו שני תרמילים מלאים לחם, וחשבנו שכמות זו תספיק לכל הנסיעה. אולם משהתחלנו לאכול, התחילו אנשים רבים לבקש מאתנו לחם. הם היו רעבים מאוד, וליבנו לא נתן לנו להימנע מלתת להם פרוסה כלשהי. ידענו והרגשנו שלתת ליהודי "א שטיקל ברויט" ("חתיכה קטנה של לחם") זה עניין של "מחיה נפשות".

בעיקר נכמרו רחמינו על אשה מטופלת בארבעה ילדים שישבה לידינו. כשראינו שהלחם אוזל במהירות, היינו מוכרחים לצמצם בחלוקה. אולם לאשה ולילדיה המשכנו לתת כמו קודם. וכך נותרנו כמעט ללא לחם. כשראינו את המצב החלטנו לשמור את הלחם שנותר עבור הילדים, ואנו, המבוגרים, לא טעמנו כלום שתי יממות תמימות.

אני זוכר שבאחת התחנות הצלחנו להשיג כוס אורז, וניסינו ללעוס אותו כדי להשקיט מעט את הרעב.

לחם בקאזיל ארדא!

כשהיינו כמעט אובדי-עצות, עצרה הרכבת בתחנת קאזיל-ארדא, ושם ראיתי כי מטעם השלטונות מוכרים לפליטים לחם – קילו תמורת 2 רובל. ירדתי מיד

מהרכבת ורצתי אל המקום, אולם השתרך שם תור של מאות אנשים, וראיתי כי לא אצליח להגיע אל נקודת המכירה לפני צאת הרכבת. ברם, חשבתי לעצמי שאם יש במקום לחם, הרי בוודאי אפשר להשיג גם בלי תור, אם כי תמורת מחיר גבוה יותר.

התחלתי, איפוא, להסתובב באיזור בתקווה למצוא מישהו שמוכר לחם, והבחנתי בחייל הנושא תרמיל מלא על כתפו, ואפשר היה להכיר כי כיכרות לחם מצויים בו. פניתי אל החייל ושאלתי בלחש אם יסכים למכור לי לחם. הוא השיב, גם כן בלחש, שיש בידו 10 ק"ג והוא דורש 10 רובל תמורת כל ק"ג. הסכמתי מיד, אולם הייתה בכך סכנה והחלטנו לבצע את המכירה במקום מסתור. החייל הלך אל מקום מסויים ואני אחריו. האמת ניתנת להיאמר שפחדתי ללכת לצידו של החייל, אולם הפיתוי של הלחם להאכיל את אנשי ביתי והנוסעים, גבר.

הלכנו כך זמן-מה עד שהגענו אל היער, ושם הוריד החייל את תרמילו ונתן לי 5 כיכרות לחם, כל כיכר בן 2 ק"ג. שילמתי לו 100 רובל ומיד פנינו איש לדרכו, שמחים וטובי לב. אני הייתי מאושר ממש: 10 ק"ג לחם בזמן של מלחמה ורעב! לאו מילתא זוטרתא היא!

כשהגעתי עם הלחם לקרון הייתה השמחה רבה. אולם היה ברור לי כי אף כמות זו תאזל במהרה, ולכן הצעתי לאשה שישבה לידינו כי תנסה לגשת לנקודת המכירה לקנות לחם מחוץ לתור, ובהיותה אשתו של חייל (והייתה לה תעודה על כך) היו לה סיכויים טובים להצליח בכך. היא שמעה בקולי, ואכן קיבלה 6 ק"ג לחם: 2 עבורה ו-4 עבור ארבעת ילדיה. עם כמות זו של לחם הצלחנו תודה לה' להשביע את רעבוננו, ובהמשך הנסיעה אף הצלחנו להשיג מצרכי מזון נוספים.

פרק עשרים ותשעה

מה קרה למטען שלנו?

בתחנת אריס ירדנו מהרכבת כדי לקבל את המטען, אולם חלף יום ועוד יום והמטען עדיין לא הגיע. ביום הרביעי החלטתי לפנות אל המנהל האחראי על המטען ולשאול אותו מדוע בושש מטעננו לבוא.

הוא הסביר לי שעקב המלחמה והשיבושים הרבים שבדרכים, עלול המטען להגיע אפילו בעוד חודש, ולכן הציע שאמשיך את דרכי ללא המטען וכשאמצא מקום מגורים אכתוב לו והוא ישלח לי את המטען לכתובתי החדשה. לא הייתה לי, כמובן, כל ברירה, והסכמתי לעצתו.

ניסיתי להתייעץ עם אנשים שונים, ולדעתם המטען אבד או נגנב, וכשסיפרתי להם על תכולתו התחזקה דעתם זו. עבורינו היה זה אסון כבד; המטען היה אוצר ממש בתקופה ההיא. היו בו כלי-מיטה רבים, בגדים וכמות גדולה של חומרי צילום. למדתי על ערכם של הדברים הללו מכך שבאחת התחנות יצאתי לשוק ומכרתי כמה בגדים ישנים, סמרטוטים ממש, במחירים גבוהים ביותר; ואם סמרטוטים שווים כל-כך הרבה, על-אחת-כמה-וכמה מטען של כלי-מיטה ובגדים טובים ונאים.

מזג-האוויר באריס היה חם למדי, ואנשים רבים התהלכו יחפים. עבורנו, שאך לפני כמה ימים הציק לנו קור עז של 40 מעלות מתחת ל-0, הייתה ההרגשה בעיר זו נוחה מאד. אולם לא רצינו להישאר בעיר, וכעבור ארבעה ימים לשהותנו בה יצאנו לפרונזה.

לוגאוואיא בדרך לפרונזה

בדרך לפרונזה יש לרדת בתחנת לוגאוואיא ולהחליף רכבת. הגענו אל התחנה ביום שישי אחר-הצהריים. מזג-האוויר היה חמים והחלטנו לשבות שם. בתחנה

לא התרכזו אנשים רבים, ומזון היה לנו די והותר. הספקתי אפילו למצוא מים להתרענן. חיפשנו נרות לשבת-קודש ולא היה אפשר להשיג. אולם בכל זאת, קיבלנו את השבת בשמחה והרגשנו היטב את טעמה של שבת-קודש.

במשך השבת שוחחנו עם אנשים רבים ששהו באותה עת במקום. ניסינו בעיקר לברר את המצב בפרונזה, וסיפרו לנו כי בתחנת הרכבת של העיר יושבת וועדה המפנה את כל הפליטים אל קולחוזים שונים ואינה מאפשרת להם להיכנס לעיר. אי לזאת יעצו לנו לרדת בתחנה הנמצאת 5 ק"מ לפני פרונזה, ומשם להתקדם ברגל או בעגלה.

במוצאי שבת-קודש עלינו על רכבת הנוסעת לפרונזה, וירדנו בתחנה שלפני העיר, כעצתם של האנשים. אולם כשאך ירדנו אל הרציף הגיע מיד שוטר, ושאל מי אנו ולשם מה ירדנו בתחנה. לא הייתה לי ברירה וסיפרתי לו את האמת. כשהוא שמע שאנו פליטים, ציווה עלינו לעלות מיד על הרכבת - שעדיין עמדה בתחנה - ולהמשיך בנסיעה, ועשינו בלית-ברירה, כדבריו.

המשכנו, איפוא, לנסוע כשאנו מלאי חרדה מפני הצפוי לנו. בתחנת פרונזה הרכבת עצרה וירדנו ממנה בדאגה שירצו לשלוח אותנו לאחד הקולחוזים, אולם בחסדי השי"ת לא ישבה בתחנה שום ועדה, ובלב שמח מיהרנו לעזוב את התחנה ולהיכנס לעיר, שכן אמרו לנו כי בעיר כבר לא מחפשים אחר הפליטים.

פרק שלושים

אנחנו בפרונזה

שמנו את פעמינו לעבר גן גדול ויפה שהיה קרוב לתחנה. ישבו בו אנשים רבים, והיה נראה שהם גם ישנים בגן. מזג-האוויר היה חם ולא הייתה בכך כל בעיה. סמוך לגן עמדה חנות שבה נמכר לחם בשפע תמורת 2 רובל הק"ג. לחם רגיל היה ניתן לתושבי העיר על-פי כרטיסים מיוחדים, והלחם שנמכר בחנות היה באיכות טובה יותר, וגם היה שם לחם לבן וריחני. כשראינו זאת, ממש לא האמנו למראה עינינו. לחם לבן לא ראינו ברוסיה אפילו בעיתות רגיעה, וכאן הוא נמכר במחיר נוח לכל הרוצה. ואז בזמן המלחמה, "א שטיקל ברויט" ("פרוסת לחם קטנה") היה עניין של חיי נפש.

התפללנו תפילת שחרית, סעדנו את ליבנו, ולאחר מכן הלכתי העירה לחפש דירה או חדר למגורים. החלטתי לפנות לצלם המקומי ולנסות אצלו את מזלי. הצלם היה אדם צעיר והוא עשה רושם של יהודי. שאלתי אותו אם הוא יהודי והוא השיב בחיוב, אולם אמר שאינו יודע לדבר באידיש. דיברתי עמו, אם כן, ברוסית וסיפרתי לו את מצבי.

הוא התייחס אלי בחביבות רבה, וכשסיימתי את סיפורי, הציע לי לצאת לרחוב ולחפש על עמודי המודעות מודעה על חדר העומר להשכרה, וכשאמצא משהו מתאים - להעביר לשם את משפחתי. ולמחרת אבוא אליו שנית, והוא יפנה אותי אל מקום שבו דרוש צלם.

שוכרים דירה בפרונזה

שמעתי לעצתו, ואכן תוך זמן קצר מצאתי מודעה בדבר חדר העומד להשכרה. לקחתי עגלה ונסעתי אל המקום, ושם ראיתי כי החדר הוא גדול ומרווח, אלא

שבעל-הבית אינו יכול להעמיד לרשותינו את כל החדר, מאחר שהוא עצמו מתגורר בו. אולם הוא הסתפק בפינה אחת וכך נותר עבורנו מקום מספיק.

שילמתי מיד דמי שכירות עבור חודש ימים, ונסעתי להביא את כל המשפחה. הם היו מודאגים מאוד מכך שזה כמה שעות שלא שבתי, אך כשראו אותי וכשסיפרתי להם על ההצלחה ועל השגת חדר וכל השאר – שמחו מאוד.

לקחנו עגלה ונסענו אל הבית, שם מצא כל אחד מקום נוח, ואחרי זמן רב של טלטולים - ישנו היטב בלילה ההוא.

המחבר בביקורו בארץ הקודש בשנת תשי"ב, עם אחותו מרת סטרה לוין ובעלה הרה"ח ר' אבא הלוי לוין.

למחרת בבוקר הלכתי אל משרדי העיריה כדי להירשם למגורים. היה עלי לתת הסבר מתקבל על הדעת לכך שאיני רוצה לנסוע לקולחוז, והחלטתי לומר להם כי עקב נכותי שאני "אינוואליד" ("נוכה") לא אסתדר בקולחוז, ואילו כאן אוכל להתפרנס כצלם.

כתבתי שסמוכים עלי אשה ושני ילדים, וכן אחות שגם לה שלושה ילדים. על גיסי לא סיפרתי, שכן היה ברור שאם ייודע להם עליו, יאלצו אותו לנסוע לקולחוז. תודה לא-ל הסבריי נתקבלו. קיבלתי מיד תעודת מגורים, וכן כרטיסים

ללחם ולסוכר.

שמחים על הצלחתינו, הלכתי עם גיסי ר' אבא לוין אל הצלם, והוא הפנה אותנו אל מקום בשם קאגאנאוויצ'י, הנמצא במרחק 25 ק"מ מפרונזה שם יש צלמניה העומדת ריקה, מאחר שאין שם לא צלם ולא חומרי צילום. נסענו אל המקום, הצגנו את עצמנו וקיבלנו לעצמנו את הצלמניה. היא לא הייתה פרטית אלא של הממשלה, והיה עלינו לשלם מס מיוחד כל חודש, אולם גם כך היה בה כדי לפרנסנו.

חיפשנו שם אחר מקום מגורים, והצלחנו להשיג חדר פנימי באיזה בית שאותו הסכים בעל-הבית להשכיר לנו. גיסי הביא לשם את בני-ביתו, ואני הייתי נמצא שם במשך כל השבוע, ולקראת שבת חוזר לפרונזה אל משפחתי.

פרק שלושים ואחד

ניגון חסידי בעגלת גויים

מלאכת הצילום סיפקה לנו פרנסה בשפע, אך המחירים הלכו והאמירו. לחם במחיר של שני רובל לק"ג כבר לא היה מזמן, אולם ת"ל הסתדרנו.

הלחם שאותו קיבלנו בעזרת הכרטיסים, סיפק חצי מהכמות שהיתה דרושה לנו, ואת החסר היינו משלימים באפייה עצמית. אפשר היה להשיג עופות בשוק, ואני הייתי שוחט, וכך היה לנו מזון בשפע. בכל יום שישי הייתי קונה 2 – 3 עופות בקאגאנאוויץ', שמחירם שם היה זול יותר מבפרונזה, וכך היה לבני משפחתי בשר לכל השבוע.

כדי לנסוע לפרונזה, הייתי צריך לצאת אל הכביש ולהמתין למישהו שיסכים להובילני, כ"טרמפיסט" או תמורת תשלום. המחיר המקובל היה 5 רובל, אך לא חסתי על הכסף והייתי נוסע ברכב הראשון שעצר לי, ובלבד להגיע הביתה מוקדם ככל האפשר. למרות זאת נאלצתי תמיד לחכות זמן רב עד שמישהו היה עוצר.

באחת הנסיעות הללו, עברה עלי חוויה די מעניינת. יצאתי לכביש ביום חמישי לפנות ערב, ולאחר המתנה עצרה לי מכונית. נסענו כמה דקות, ואז אירעה במכונית תקלה והיא לא יכלה להמשיך בנסיעה. היה זה סמוך לכפר מסויים, וניסיתי להקיש על הדלתות ולבקש מקום ללינת לילה, אך אף בית לא הסכים לקבלני. האיזור היה נגוע בגנבים, והאנשים חששו להכניס לבתיהם אנשים בלתי מוכרים.

לא נותרה לי ברירה אלא ללכת לעירי ברגל. היה עלי לעבור כ15- ק"מ, ואנשים רבים עברו בדרך. עברתי בין האנשים וחיפשתי מישהו ההולך לעירי, כדי לא ללכת לבד, ומצאתי אדם שנח אותה שעה על העשב, רק שאמר שהוא הולך לפרונזה. התיישבתי לידו והתחלנו לשוחח על דא ועל הא. בין הדברים הבעתי

את תמיהתי על כך שאנשי הכפר סירבו לתת לי אפשרות ללון בלילה בביתם, ואמרתי כי במקומות שבהם התגוררתי בעבר לא נהגו כן. הוא השיב לי: "האתה תדבר על כך?! אצלכם, היהודים, לא נותנים מאומה לגוי, ומה לכם לבוא בטענות אל יושבי הכפר?!" וכך המשיך לדבר כהנה וכהנה.

כששמעתי את דבריו, החלטתי שאיש זה איננו מתאים להליכה יחד. עזבתי אותו והתחלתי ללכת לבדי.

עגלה עם שירה

הלכתי זמן מה, אולם פחדתי מפני הליכה בלילה, ולבסוף החלטתי לשבת בשולי הדרך עד הבוקר ואז להמשיך את דרכי. ישבתי כך שעה ארוכה, ולפתע הגיע לאוזני קול שירה רוסית המתקרב והולך אלי. כעבור דקות מספר, ראיתי שהולכת ומתקרבת עגלה רתומה לשני סוסים ועליה יושבים כעשרים אנשים ששרים שירים כדי לגבור על השעמום.

כשהעגלה היתה כבר קרובה אלי, קמתי ממקומי ונופפתי בידי בבקשה לעצור. יושבי העגלה פרצו בצחוק גדול כשראו אותי. אני מניח שעטור בזקן ונשען על שתי משענותי נראיתי כ"יצור" די משונה באמצע הלילה...

כששכך מעט קול הצחוק, פניתי אל העגלון וביקשתי לעשות לי טובה ולהעלותני על העגלה, ואמרתי שאני מוכן לשלם 5 רובל תמורת הנסיעה. הוא טען שהעגלה עמוסה עד אפס מקום. ניסיתי שוב לבקש שאולי ינסו היושבים להצטופף מעט, ולמזלי היה שם איזה "חרבונה" ש"זכור לטוב", שעשה מקום עבורי ועליתי על העגלה.

הסוסים לא יכלו להסיע את העגלה הכבדה במהירות, והנסיעה התנהלה לאיטה. בדרך המשיכו הגויים לשיר שירים שונים, וגם ביקשו ממני לשיר איזשהו שיר. שרתי עבורם את הניגון של "אך לאלוקים דומי נפשי" והם הקשיבו ונהנו מהניגון. אחד מהם ניסה ללוות אותי בשירה ללא הצלחה, וכשסיימתי לשיר הביעו את התפעלותם מהניגון, ואמרו שזה "שיר יפה מאוד..."

הגענו אל פרונזה בבוקר, קרוב לזמן התפילה. נסיעה של ארבעים דקות עשיתי ב-15 שעות ומובן שהייתי עייף מאד. אולם סעודת שבת עם בני-ביתי היתה תמיד מרעננת, וכל עייפותי נמוגה כלא היתה.

פרק שלושים ושניים
השי"ת הזמין לנו דירה מרווחת בפרונזה

בשבתות היה מתקיים "מניין" בביתו של השוחט המקומי. ביתו היה רחוק מביתי 3 ק"מ, אך בכל שבת הייתי מקפיד ללכת ולהתפלל בציבור. בשלב כלשהו הרגשתי שההליכה הזאת קשה עלי יותר מדי, והתחלתי לחפש דירה בקרבת מקום לביתו של השוחט.

לאחר תקופה ארוכה של חיפושים, נודע לי שיש באזור חדר גדול להשכרה והלכתי לראותו. באתי אל המקום בשעת הערב, אולם בעל הבית לא היה בבית, ואמרו לי שיבוא רק בשעה 8 בבוקר. נשארתי, איפא, ללון בביתו של יהודי מוכר, ר' חאצ'ע פאנטלייעוו. הוא היה יהודי פשוט, אבל תמיד למד. באותו ערב למד משניות, כשלידו עמד קומקום תה, וכך היה לומד ושותה לסירוגין. גם כשכבר שכבתי על מיטתי המשיך ר' חאצ'ע ללמוד. התעוררתי באמצע הלילה כמה פעמים והוא עדיין למד. וזאת, למרות שלא הבין הרבה, ולמד בעיקר מתוך קבלת עול.

בבוקר באתי אל בעל הדירה, והתבוננתי בחדר שעמד להשכרה. אכן, היה זה חדר מרווח ונוח, וחסרונו היחיד היה בכך שרצפתו היתה ריצפת אדמה. אך באותם ימים לא היה דבר זה נחשב כחסרון, ורבים רבים התגוררו בתנאים גרועים בהרבה ואפילו ברפתות. שילמתי לו 60 רובל לחודש ועברנו לדירה החדשה.

בדירה זו התחלנו להרגיש את עצמנו כבני חורין, לעומת חדרנו הקודם שבו חיינו יחד עם אנשים נוספים. קניתי שתי מיטות טובות וגם שולחן רחב וכמה שרפרפים, ובעז"ה זכה השולחן ונערכו עליו "קידושים" רבים. במשך הזמן הגיעו לפרונזה אחדים מאנ"ש, כפי שאספר להלן, והיינו נוהגים להתוועד בביתי.

קיבוץ של "פליטים" בפרונזה

את הראשון מאנ"ש שבאו לגור בעיר, פגשתי בתור לקבלת תפוחי אדמה. בתקופה ההיא היה כבר מחסור גדול במצרכי מזון. ק"ג לחם עלה בין חמישים לשישים רובל, ובמחירים דומים נמכרו תפוחי אדמה, אך עיקר הבעיה היתה בכך

שגם תמורת כסף קשה היה להשיג מצרכים, וממילא כשהיתה מגיעה עגלה של מצרכים לשוק, היה נוצר מיד תור גדול. עמדתי בתור, ולפתע הבחנתי ביהודי עטור בזקן גדול העומד ומביט בי. פניתי אליו, בירכתיו ב"שלום עליכם" ושאלתי על זהותו. הוא השיב שהוא מאנ"ש ושמו ר' מאיר שלמה מלקין. עתה זיהיתי אותו, ונזכרתי שבליובאוויטש היה מכונה "מיקסון".

הוא סיפר, כי הגיע לעיר לפני ימים מספר, ושאל אם יש כאן מישהו מאנ"ש. השיבו לו שחי בעיר חב"דניק אחד ונתנו לו תיאור של דמותי. כשהוא שמע כמה מ"סימניי המובהקים" הבין מיד שזה אני, והסתובב בעיר לחפשני, עד שמצא אותי עומד בתור...

הוא הגיע בגפו והזמנתיו אלי לשבת. עמו בא יהודי לא מאנ"ש, שו"ב מוויאטקט בשם ר' דובער. הוא היה מתלמידיו של ה"חפץ חיים", יהודי נשוא פנים ולמדן. אף הוא הגיע לעיר בגפו והיה מתארח אצלנו בכל שבת.

כעבור זמן הגיע ידידנו הרה"ח ר' יצחק גולדין. הוא שכר את החדר שבו התגוררנו קודם לכן. ומאחר שכאמור, היה חדר זה רחוק מבית הכנסת, היה אף הוא מתארח אצל שולחננו בכל שבת. לן אצלנו גם בחור מצויין בשם ר' משה מלמד, ששימש כמשמשו של הרה"צ ר' יוחנן פרלוב, הרבי מסטולין, אשר התגורר סמוך לפרונזה.

אצל הרבי מסטולין אירע באותה תקופה אסון נורא. כפי שסיפרתי לעיל, שרר אז מחסור חמור במזון, עד שאנשים רבים ממש גוועו מרעב. כל סוג של מזון, גם כזה שבזמנים רגילים היה נחשב כמאכל בהמות, היה יקר מפז באותם ימים.

במצב זה השיגו פעם אנשי ביתו גרעיני פשתן, לאחר שנסחט מהם השמן, והכינו מהם ארוחה שממנה אכלו כל בני ביתו. בעקבות אותה ארוחה, נתקפו הכל בהרעלת קיבה חמורה, מאחר שכפי הנראה היו הגרעינים מקולקלים. בניסים הצליחו הרבי ובתו הצעירה להירפא, אולם הרבנית והבת הבכורה נפטרו ל"ע.

על ידי המשמש נודע לנו הדבר, והלכתי עם ר' יצחק גולדין לנחמו. היינו מזועזעים מעצם האסון, אולם כשנכנסנו אל הבית וראינו את התנאים התת-אנושיים שבהם חיו הרבי ובתו, פקד אותנו זעזוע נוסף. החלטנו מיד לעזור לו, והיינו אוספים כסף עבורו מאנשי העיר, ובכל חודש הייתי מביא לו הכסף עבור החודש.

הרבי מסטולין שהה שם במשך כל שנות המלחמה, ואנו השתדלנו לעזור לו בכל האמצעים שעמדו לרשותנו. הצלחתי למצוא לו עבודה רשמית שתמורתה היה זכאי לקבל כרטיסים ללחם. בכל פסח הייתי נותן לו חלק מהמצות שהייתי

מצליח להשיג, וכן חלק מיין הצימוקים שהייתי מייצר לקראת החג, וכך יכול היה להתקיים בכבוד.

חברות נעימה בפרונזה

כך נוצרה במשך הזמן חברה נעימה של חסידים בעיר, וההתוועדויות היו טובות ביותר. בכל "קידוש" של שבת ויום-טוב היינו מאריכים ב"שבת אחים גם יחד" ומתוועדים מתוך אהבה וחיבה רבה. אמנם לקחנו מעט "משקה", אך גם בלעדיו היתה האחדות חזקה מאוד. גם לא היינו מקמצים בדברי מאכל, ולמרות היוקר הגדול היה כל הנכנס לביתנו יוצא שבע.

לא היינו עושים שום חישובים, ובחסדי השי"ת היה לנו בית פתוח לכל יהודי. בכל פעם שאני נזכר בימים ההם, עולה במוחי מאמר הבעש"ט על הפסוק "כן בקודש חזיתיך" – "הלוואי בקודש חזיתיך".

פרק שלושים ושלושה

התגברות על קשיי החיים

עבדנו קשה באותם הימים. כדי להתמודד עם היוקר הגדול, חייבים היינו לעבוד עבודת פרך ביום ובלילה. במשך כל היום היינו עומדים ומצלמים, ובלילה היינו עובדים על הכנת התמונות. העבודה היתה נמשכת, לרוב, עד חצות הלילה, ולעתים אף מאוחר יותר, ובסיום העבודה הייתי נופל על משכבי חסר אונים.

הייתי מלא התפעלות מגיסי ר' אבא, שלמרות כל העייפות היה מתיישב ללמוד בסיום העבודה. הוא היה אמנם מתמיד בטבעו, אך למרות זאת לא יכולתי להבין מהיכן הצליח לשאוב את הכוחות להתרכז בלימוד לאחר עבודה כה מפרכת.

מאמציו הרבים הללו היו אצלו, בין היתר, תודה לקב"ה על שחילצו מהגיוס לצבא. הוא נקרא כמה פעמים אל שלטונות הגיוס, ובעזרת ה' הצליח להשיג פטור - בתירוץ שהוא קצר רואי. במשך תקופת שהותו בקאגאנאוויצ'י הצליח לסיים את מסכתות ברכות, שבת, פסחים, ועירובין. אני הייתי מנסה להאזין ללימודו, אך לא תמיד הצלחתי להתגבר על עייפותי...

במשך התקופה שבה חיינו בפרונזה, אירעו כמה אירועים שנשארו חרותים בזכרוני. אחד מהם התרחש בימי הקיץ, כאשר שהינו בנאות הדשא של קאגאנאוויצ'י. נסעתי באחד הימים לפרונזה כדי להצטייד בחומרי צילום, והיה בדעתי לצאת ממנה ביום חמישי כדי להגיע בעוד מועד לביתי לקראת שבת-קודש. למעשה לא הצלחתי לסיים את כל עסקי עד ליום חמישי, ונאלצתי להישאר בעיר עד יום שישי.

ביום שישי התפללתי בהשכמה, ומיד לאחר התפילה יצאתי אל הכביש כדי לנסוע אל משפחתי. בכביש המתינו אנשים רבים ואנו מחכים כך שעה אחת ושנייה, וכאילו להכעיס לא מגיעה שום מכונית. השעות נוקפות, אחת בצהריים, שתיים,

שלוש, ארבע – ואין שום רכב באופק. השמש החלה לנטות לעבר קו האופק, וראיתי כי אם לא אחזור לפרונזה אשאר לבסוף קירח מכאן ומכאן. החלטתי להמתין עוד חצי שעה ואז עצרה לנו מכונית גדולה, ונהגה הודיע שהוא לוקח רק את האנשים הנוסעים לקאראבאלטי, כי לא רצה לבזבז את המקומות שבמכוניתו עבור אנשים הנוסעים למקום קרוב, וממילא גם משלמים מעט. (קאראבאלטי היא העיירה השלישית אחרי קאגאנאוויצ', ומחיר הנסיעה לשם הוא 15 רובל, לעומת 5 רובל שעולה הנסיעה לקאגאנאוויצ').

כ – 25 אנשים עלו על המכונית, וגם אני הייתי ביניהם. חשבתי לעצמי שבלית-ברירה אשלם את מחיר הנסיעה לקאראבאלטי, שכן היה כבר מאוחר מכדי לעשות חישובים כספיים. נסענו כמה ק"מ ואז עצר הנהג וביקש מהאנשים את דמי הנסיעה. אני לא הרגשתי טוב ושכבתי על צידי, וכשהגיע אלי הנהג ביקשתיו להסכים לקבל ממני רק 5 רובל תמורת הנסיעה עד קאגאנאוויצ'. לשמחתי לא סירב, ושילמתי לו את הסכום הזה.

המשכנו בנסיעה, ולפתע עצרה אותנו המשטרה, לצורך בדיקת תעודות וחיפוש במכונית. אחד השוטרים עלה למכונית והורה לכל האנשים לרדת ממנה לשם בדיקה. אני ישבתי כעל קוצים, והתחלתי לחשוש שמא לא אגיע הביתה עד כניסת השבת. גם לא רציתי לרדת מהמכונית, הואיל וכל ירידה ועלייה כזאת היתה עבורי, במצבי, מסכת של ייסורים. כשהגיע אלי השוטר ביקשתיו לא להוריד אותי והראיתי לו שאני נכה, והוא נענה לבקשתי.

הנהג אמר לאנשים שירדו מהמכונית להמשיך ללכת, ואמר כי כשתיגמר הבדיקה יגיע אליהם ויאסוף אותם. לאחר מכן נתן הנהג, כפי הנראה, איזו מתת יד לשוטר והלה איפשר לו להמשיך בנסיעה. השעה היתה כבר מאוחרת ביותר, והייתי בטוח שעד שיעלו כל הנוסעים ועד שאגיע לעירי כבר תיכנס השבת. הנהג המשיך בנסיעה, אך כשהגיע אל המקום שבו עמדו הנוסעים לא טרח לעצור להם וחלף על פניהם במהירות גדולה, כשמחאותיהם וקללותיהם נבלעות ברוח.

ראיתי בכך את יד ההשגחה שעשתה זאת כדי שאספיק להגיע הביתה לפני כניסת השבת. ואמנם, כשהגיעה המכונית אל המקום שבו היה עלי לרדת, נשארו עוד חמש דקות עד השבת.

מיהרתי אל ביתי והנה, באמצע הדרך נפגשתי עם אשתי יהודית עליה-השלום המודאגת, שיצאה לחפשני. כשהיא ראתה אותי החלה לבכות מרוב שמחה. היא כבר הדליקה נרות שבת, וכשראתה שעוד לא באתי היתה בטוחה שאירע

לי אסון חלילה. ברוסיה של אותם ימים היתה היעדרות כזאת מתפרשת בצורה מאוד ברורה...

אך בסופו של דבר – שבת זו היתה שמחה במידה יוצאת מהרגיל .חגגנו את השבת בתהילות ותשבחות לה' על רחמיו וחסדיו.

פרק שלושים וארבעה

גילינו את ר' יואל

כך המשכנו בחיינו, ורק דאגה אחת חמורה העיבה על אושרנו: היעלמו של ר' יואל הלוי לוין, אבי גיסי ר' אבא, ואשתו. כמסופר לעיל, סיכמנו עמם שהם ייסעו לפרונזה ושם ייפגשו עמנו, אולם הם לא נמצאו בעיר. לא עמדה בפנינו כל אפשרות לעקוב אחר דרך מסעם ולא ידענו מה קרה להם.

עד שבאחד הימים, בזכות מקרה לא נעים עם המשטרה, נתגלה לנו מקום הימצאם. ומעשה שהיה כך היה: ר' דובער השוחט (המוזכר לעיל) היה הולך לעיר ביעלאוואדסק כדי לשחוט שם ובדרכו היה עובר בקאגאנאוויצ'י. באחד הימים הייתי זקוק לנייר צילום, וביקשתיו כי כשיבוא בפעם הבאה לפרונזה יביא עמו את הנייר.

הוא מילא את בקשתי, השיג את הנייר ולקחו עמו אך בדרך עצר אותו שוטר, בדק את תרמילו וכשמצא את הנייר החרים אותו. ר' דובער ניסה להסביר שהנייר אינו שלו אלא של הצלם מקאגאנאוויצ'י, אך ללא הועיל. הוא המשיך לבקש ולהתחנן ואז אמר לו השוטר שאם יבוא הצלם בעצמו, יש סיכוי שיחזירו לו את הנייר.

הנייר הזה היה יקר מאוד, ושילמתי עבורו סכום נכבד ולא יכולנו לוותר עליו. הצטיידנו, אפוא, במסמכים הדרושים, וגיסי הלך אל תחנת המשטרה ההיא כדי לקבל את הנייר. הוא הצליח במשימה והשוטרים החזירו לו את הנייר שהוחרם.

אותו יום היה חם מאוד, וכשגיסי פגש בדרכו חזרה שני אברכים שאף הם סבלו מהחום, הכניס אותם, בהגיעם לעיר, אל הצלמנייה שלנו כדי לאכול משהו ולנוח. הם נטלו את ידיהם וסעדו את לבם בלחם שהיה ברשותם. אני נתתי להם כמה מלפפונים ללפת את הפת ופתחנו בשיחה.

שאלתי אותם על מקום מגוריהם, והם השיבו שהם גרים עתה בקאראבאלטי.

המשכתי לשאול על המקום שבו התגוררו לפני המלחמה, והם השיבו שמוצאם מהעיר ראמען. כששמעתי זאת אמרתי להם שגם גיסי הוא מראמען והוא בנו של ר' יואל השוחט. הם קפצו ממקומם לשמע דברי וקראו: "מה? גיסך הוא בנו של ר' יואל השוחט? הרי הוא נמצא עמנו בקאראבאלטי".

קראתי מיד לגיסי, והוא לא ידע את נפשו לשמע הבשורה המשמחת על הימצאו של אביו. שני האברכים היו בדרכם לקאראבאלטי, וגיסי ר' אבא הלוי, הצטרף אליהם כדי לראות את אביו. כשחזר סיפר לנו כי אביו ואשתו נסעו אמנם לפרונזה, כפי התוכנית, אולם להם לא שיחק המזל, וכשהם ירדו מהרכבת הופנו אל הוועדה שטיפלה בפליטים והיא שלחה אותם לקאראבאלטי ומאז הם שם. במשך הזמן נפטרה אשתו של ר' יואל והוא נותר גלמוד.

לאחר שגילינו סוף-סוף את מקום הימצאו של ר' יואל התנהלו בינינו קשרים הדוקים. גיסי היה הולך מדי פעם לבקרו וכך ידענו על הנעשה אצלו. ליהודים בקאראבאלטי לא היה ספר-תורה והדבר הציק מאוד לר' יואל. הוא ניסה כמה פעמים להשיג ספר-תורה ותמיד העלה חרס בידו.

"שמחת תורה" באמצע החורף

באחד הימים הגיעו אלי שני בחורים מקאראבאלטי, חיים פינק ומענדל וייס (עתה הם בברוקלין) וסיפרו שבאו בשליחותו של ר' יואל. זאת, בעקבות העובדה שר' יואל שמע פעם מגיסי כי באזור חי יהודי ממוסקבה, ממכיריי, שיש לו ספר-תורה והוא שלח אלי את שני הבחורים כדי שאבקש מאותו יהודי לתת את ספר-התורה ליהודי קאראבאלטי.

כתבתי לאותו יהודי מכתב, ובו תיארתי את המצב. הייתי די מסופק אם המכתב אכן ישכנע אותו לתת את ספר-התורה, הואיל והספר היה יקר מאוד בעיניו, אך החלטתי לנסות. גיסי ואחד הבחורים הלכו אליו בלילה, ולקראת חצות הלילה חזרו – אכן – עם ספר-התורה בידיהם.

הבחור השני נמנם מעט באחת הפינות, אך כששמע שהם הביאו עמם את ספר-התורה קפץ ממקומו, חטף מידיהם את הספר ויצא בריקוד נלהב. ריקודו הלהיב את כולנו וגם אנו הצטרפנו לריקוד של "שמחת תורה" בשמחה גדולה ונלהבת. והשמחה היתה ממש כבשמחת-תורה. שני הבחורים היו עליזים מאוד ושמחתם השפיעה גם עלינו.

פרק שלושים וחמשה

המוהל עושה "קוליעס" ("גלגולים") בפרונזה

כשנה וחצי נמשך סדר החיים שהתחלק בין פרונזה לקאגאנאוויצ'י. לאחר מכן הצלחתי למצוא אפשרות לעבוד בצילום בפרונזה, ואז נעשו חיינו קלים יותר. אמנם היוקר היה כבר נורא, וק"ג לחם עלה כ-100 רובל, אך ה' לא עזב את חסדיו עמנו והכסף שהשתכרתי מעבודתי בצילום איפשר לשמור על רמת חיים טובה למדי.

בליל שבת-קודש, נתקפה אשתי בצירי לידה. שלחתי את הבחור משה מלמד להשיג עגלה כדי להביא את אשתי לבית היולדות, אך הוא השתהה - ואשתי לא יכלה להמתין עוד. התחלנו, איפוא, ללכת ברגל. היה עלינו לעבור כשמונה רחובות, ומדי פעם נאלצה אשתי לעצור כדי לפוש מעט, אולם בעז"ה הצלחנו להגיע אל בית היולדות בזמן, ומיד כשנכנסנו אל הבית ואחת האחיות ראתה את אשתי, מיהרה האחות והכניסה אותה אל חדר הלידה.

עברו עלי כמה דקות של חרדה, ואז יצאה האחות ובישרה לי כי נולד לנו בן למזל-טוב. היא אמרה כי אשתי מרגישה טוב, ואף הילד נמצא במצב טוב, ושאני יכול לחזור הביתה רגוע ושליו. לא היה לי עוד מה לעשות בבית היולדות, וחזרתי הביתה מתוך שמחה וטוב לבב.

התלבטתי מאוד בדבר השם שעלי לתת לילד. ר' דובער השוחט אמר לי שכתוב בספר שיש סגולה לתת לילד את שם אחיו שנפטר, אך אני פחדתי מאוד. לבסוף התייעצתי עם ידידים וסיפרתי שהיה בדעתי לתת לילד את שמו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש, אך יש אומרים שזו סגולה לתת לילד את שם אחיו שנפטר, ואני אינני יודע מה לעשות. ויעצו לי לתת לילד את שני השמות, אך להקפיד לקרוא לו

(רק) בשם שמואל. כך עשיתי וזהו שמו של בני: שמואל מנחם מענדל, לאריכות ימים ושנים טובות.

ברית-המילה נערכה בזמנו ועברה בשלום. המוהל היה יהודי בן 76, אך שמח ומלא חיים. ערכתי סעודה גדולה עם "משקה" לרוב, והמוהל ברוב שמחתו ביצע 'גלגולים' ("קוליע'ס") על השולחן, ממש כמו בשמחת-תורה.

פרק ארבעים וששה

ר' ישראל מרדכי

באותם ימים שבהם אנו שמחנו, אירע אסון לאחד מאנ"ש מתלמידי ליובאוויטש, ושמו ר' ישראל מרדכי ז"ל המכונה "ר' ישראל מרדכי פוילישער". הוא התגורר בכפר קטן במרחק 35 ק"מ מפרונזה, ובא אלי בבקשה לעזור לו לעבור לעיר. השבתי לו, כי את הרישום למגורים ניתן להסדיר תמורת כמה מאות רובל, אך עיקר הבעיה היא בנוגע לפרנסה. הוא הניח שיצליח להסתדר בעבודה כלשהי, ובעיקר סמך על אשתו שהיתה תופרת מומחית.

הוא הגיע אלי מספר פעמים בניסיון להשיג דירה, אך לא הצליח. לבסוף החליט לעבור אלינו ולשהות בביתנו עד שתימצא דירה עבורו. אני הסכמתי ברצון והוא הגיע אלינו בערב ש"ק שבו נולד בני.

ברם, בהגיעו לעיר נודע לו כי אין להשיג בה "משקה" והוא ראה באחד הכפרים "משקה" לרוב הנמכר במחיר זול. הוא היה אז דחוק בכסף, והרעיון על הפרנסה שעשויה לצמוח לו מהבאת "משקה" לעיר לא נתן לו מנוחה. לבסוף החליט לנסוע אל הכפר ולהביא "משקה".

אשתו התחננה לפניו שלא יסע בערב ש"ק, אך הוא טען שאסור לו לוותר על מציאה כזאת של הזדמנות לפרנסה. ובכן, הוא נסע ואמר שיחזור לקראת ש"ק או ביום ראשון.

הוא לא חזר לא באותו לילה ולא ביום ראשון, והדאגה לשלומו החלה לכרסם בנו. עבר עוד יום ועוד יום והוא איננו. אשתו וכולנו לא מצאנו מקום לעצמנו, ובעיקר הציקה לנו העובדה שאין אנו יכולים לעשות דבר כדי להיוודע על גורלו.

כך עבר שבוע שלם, וביום ראשון, לאחר הברית-מילה של בננו, אמרתי לאשתו שתצא אל הכפר כדי לברר את גורלו של בעלה.

היא שמעה בקולי והלכה אל הכפר. היא החלה לחקור אצל האנשים, ולבסוף נודע לה כי בעלה שהה בכפר בשבת, וביום ראשון עלה על מכונית כדי לנסוע לפרונזה. אולם הוא לא ישב טוב, וכשהנהג החל בנסיעה נפל מהמכונית וראשו נחבל באבן והעבירו אותו לבית הרפואה.

אלה היו הידיעות שהצליחה לדלות אודות בעלה. כששמענו זאת, נסענו מיד לבית הרפואה בתקווה למצוא אותו, אך כשהגענו לשם הודיעו לנו כי נפטר באותו יום שבו הובא אליהם, ושהוא נקבר בכפר.

אנשי בית הרפואה סיפרו, כי הוא נחרת במיוחד בזיכרונם הואיל ותוך כדי הנסיעה לבית הרפואה כרך רצועות על ידו (הכוונה לתפילין, כמובן) וכך נפטר כשהוא עטור בתפילין.

יום פטירתו הוא כ"ה שבט. אמרתי "קדיש" עליו במשך כל השנה, וגם כיום הנני משתדל לומר "קדיש" ביום השנה לפטירתו. יהא מליץ יושר עלינו.

לאחר ימי ה"שבעה" הביאה אשתו את כל בני משפחתה אלינו. כעבור זמן מה, הצליחה למצוא דירה נוחה עבורם והיא פירנסה את המשפחה מעבודת החייטות.

פרק ארבעים ושבעה

כאבים מסתוריים

אצלנו המשיכו החיים להתנהל כרגיל, ושמחנו מאוד לראות את התפתחותו של הילד, שבו מצאנו נחמה על שני הילדים שנפטרו לנו. אולם לפתע, כשהיה בן ששה שבועות, תקפה אותו מחלה מוזרה שהחלישה אותו מיום ליום. ביקרו אותו רופאים שונים, ואיש מהם לא הצליח לעמוד על סיבת המחלה המוזרה. הילד הלך ונחלש מיום ליום, ואנו עומדים אובדי עצות.

הרבי מסטולין נתן לי עצה לעשות מיד שני דברים: א) להוציאו מדי פעם החוצה כי הילד זקוק לאויר צח. ב) לתת לו תרופה מסוימת, והוא נקב בשם התרופה שאותה יש לקנות בבית מרקחת. עשינו כדבריו, ומיד נראתה הטבה במצבו של הילד. השיפור היה מהיר ביותר, וכעבור זמן מה חזר הילד להיות בריא כמקודם.

חלפו שוב כמה שבועות של שקט, ואז קפצה עלינו צרה חדשה: בננו שלום בער, בן העשר, נתקף בכאבי בטן נוראיים ובחום גבוה, והוא התפתל ממכאובים. הזמנו כמה רופאים וגם פרופסור למחלות ילדים. הם בדקו את הילד, נתנו תרופות שונות, אך מצב הילד לא השתפר. הגיעו הדברים לידי כך שהרופאים נואשו מחייו.

מצבנו היה נורא. כאביו של הילד היו קשים, הוא התפתל ללא הרף במיטה, וזעקותיו קרעו את ליבנו. ברוב ייאושי, פניתי לפרופסור ובבכי התחננתי לפניו לעזור לילד. שאלתי אותו, אולי רופא מנתח יוכל לעזור, והוא הציע להזמין פרופסור בשם קפלן, באומרו שאולי הוא יוכל לעשות משהו.

רצתי מיד אל הפרופסור קפלן, ובעז"ה הצלחתי לשכנעו לבוא לבקר את הילד. כשהוא נכנס לבית וראה את הילד, פנה אליו מיד וללא אומר ודברים הכה באצבעו במקום מסוים בבטנו. כשעשה זאת קפץ הילד מכאבים, והפרופסור קבע מיד כי הוא חולה בדלקת התוספתן (אפנדציט), אולם אמר, שכעת אסור לנתחו מאחר

שהדלקת התבקעה כבר.

ידעתי עד כמה חמור מצב כזה, ופרצתי בבכי מר באומרי לפרופסור: "אנא, עשה משהו". הוא ריחם עלי ואמר לי באידיש: "עצה אחת לי – אמור תהילים, עצות גשמיות כבר לא יעזרו במצב זה". הוא הורה לי לדאוג לכך שהילד ישכב כל הזמן על גבו ולא יזוז כלל, אך אני טענתי שזה בלתי אפשרי הואיל והילד קופץ כל הזמן מרוב כאבים.

כשהרופא שמע את דברי, פנה אל הילד ושאלו ברוסית: "מאלצ'יק, קאק טיעבע זוואיוט?" ("ילד, איך קוראים לך") הוא השיב: "שלום בער". הרופא אמר, שהוא יודע כי בליובאוויטש היה רבי גדול, וגם שמו היה שלום בער. אמרתי לו שבני אכן נושא את שמו, ושאלתיו מהיכן הוא מכיר את הרבי מליובאוויטש. הוא השיב, כי הוא במקורו מהעיר סמאליענסק הסמוכה לליובאוויטש.

לאחר מכן, פנה שוב אל הילד ושאלו: "טי חאצ'יש ז'יץ?" ("ברצונך לחיות?") ובני השיב בבכי: "חצ'ו!" ("רוצה אני"). אמר לו הרופא: "אם כך, דע לך שאסור לך לזוז ממקומך ורק לשכב כל הזמן על הגב". דבריו נקלטו היטב אצל הילד, ומיד הפסיק את קפיצותיו ושכב בשקט. לנו הורה הרופא להקפיד שגם בשעת שנתו, הילד לא יזוז.

הלכנו ללוות את הרופא, ולפני פרידתנו שאלנו אותו אם הוא סבור שעדיין יש איזו תקווה. הוא אמר שוב שרק אמירת תהילים תוכל לעזור, וכך נפרדנו ממנו.

חזרתי הביתה, ומובן מאליו שלקחתי ספר תהילים והתחלתי לומר את הפרקים. מצבו של הילד היה איום, ציפורניו היו כחולות, אולם הוא זכר את דברי הרופא ולמרות כל כאביו שכב בשקט מבלי לנוע. בלילה הייתי אני יושב לצידו, תוך כדי אמירת תהילים, ומניח את ידי לרוחב גופו כדי שלא יזוז.

פרק ארבעים ושמונה

הניתוח

הפרופסור בא מדי כמה ימים לבקר את הילד, ובכל ביקור הודיע לנו שגברו הסיכויים שהילד יתרפא. באחד הביקורים הודיע לנו, לשמחתנו, כי הסכנה חלפה כבר בעז"ה וכי מעתה ילך הילד ויבריא.

הוא הורה להקפיד שלא ירוץ מהר ולא ירים משאות כבדים, ולפני לכתו אמר שאם באחד הימים ירגיש הילד כאב ימהרו להודיע לו.

עברו כמה חודשים. בינתיים עברנו לדירה חדשה בעלת ריצפת עץ והכול התנהל כשורה. לפתע, היה זה בשבת בבוקר, בא שלום-בער והתאונן על כאבים בבטנו, באותו מקום שעליו הקיש אז הפרופסור. מיהרתי אל הרופא ומצאתיו בביתו. הוא שבר יד וניתנה לו חופשה מבית הרפואה. סיפרתי לו שהכאב בבטנו של הילד התחדש, וכשהוא שמע זאת הורה לי להסיע את הילד מיד לבית הרפואה, ואמר שייתן לי מכתב המורה לצוות בית הרפואה לנתחו מיד.

רציתי שהוא יבצע את הניתוח וביקשתי זאת ממנו, אולם הוא הסביר שהוא נמצא כעת בחופשה של שבועיים, ובהיותו בחופשה אסור לו לנתח. לא אמרתי מילה. חזרתי לביתי והבאתי עמי 500 רובל. מסרתי לו את הכסף באומרי שזו מתנה ממני, וביקשתיו שוב לבצע בעצמו את הניתוח. הפעם לא סירב, אך אמר לי לעשות כפי שהורה לי בתחילה, כלומר, להביא את הילד לבית הרפואה על ידי מכתב ממנו, והוא הבטיח לבוא כאילו לביקור סתמי, וכשיהיה במקום ימצא דרך כלשהי לבצע בעצמו את הניתוח.

חזרתי הביתה מעודד מעט, ומיד השגתי עגלה והובלנו את שלום-בער לבית הרפואה. כאמור היה זה בשבת, אולם מדובר היה בפיקוח נפש, ובוודאי סלח לנו הקב"ה. בבית הרפואה לקחו מאתנו את הילד, והתחילו להכין אותו לניתוח.

ההכנות נמשכו כשעה וחצי, ובינתיים ראינו שהפרופסור הגיע. ישבנו בפרוזדור וראינו שמובילים את הילד לחדר הניתוח.

השעה הבאה היתה קשה מאוד עבורנו. ישבנו בפרוזדור זוגתי יהודית עליה-השלום, ואני, בלב חרד ואמרנו תהילים. בייחוד קרעו את ליבנו זעקותיו של הילד, שהואיל ולא היו בידם חומרי הרדמה טובים, הרגיש כאבים רבים בעת הניתוח.

שעה נמשך הניתוח, וכשהוציאו את הילד מחדר הניתוח והובילו אותו לחדר התאוששות, הרופא ראה אותנו וסימן באצבעו תנועת שלום לעברנו. דבר זה השיב את רוחנו, ומיד לאחר מכן ניגש אלינו הפרופסור ואמר שבעז"ה הניתוח עבר בשלום. הוא סיפר שהיתה במקום הרבה מוגלה, דבר המהווה סכנה, אולם הצליחו להסירה והוא מקווה שהכל יעבור בשלום.

חיכינו בפרוזדור עוד כמה שעות עד שהרשו לנו לבקר את בננו. הוא גנח מדי פעם מכאבים, אולם אמר שהם הולכים ושוככים כל רגע. מצבו הרגיע אותנו, והלכנו הביתה מעודדים.

המשכנו לבקרו מדי יום ומצבו הלך והשתפר. הוא שכב בבית הרפואה כשבועיים, ולאחר מכן המשכנו להביאו מדי פעם אל ביתו של הפרופסור לבדיקה. בעז"ה עבר הכל בשלום.

פרק ארבעים ותשעה

ראה ה' מה היה לנו

מקרה נוסף שנשאר חרות בזכרוני, הוא בדבר נערה שהתאכסנה אצלנו. אשתי נתקלה באחד הימים בנערה פליטה שנראתה מורעבת ומוזנחת. היא הזמינה אותה להיכנס אלינו מדי פעם, והנערה קיבלה את ההצעה בשמחה, ומאז היתה מבקרת אצלנו לעתים תכופות.

כעבור זמן מה לשהותה אצלנו, הגיעה לפתע הביתה כשהיא נתונה בהתרגשות רבה, וסיפרה שגילתה כי באחד הכפרים נמצאת חברתה מעיר מוצאה והיא נתונה במצב קשה. רחמיה של אשתי שהיתה טובת לב ואצילת רוח, נכמרו עליה והיא הציעה לנערה להביא את חברתה אלינו כדי שתשתקם מעט, ואחר כך תמצא כבר דרך לסדר לה מקום מגורים.

הנערה שמחה מאוד, ולמחרת הביאה אלינו את חברתה. היא היתה כחושה וחלשה מרעב ומראה היה נורא. סידרנו עבורה מקום מוצנע מאחורי התנור, והיא הכינה לעצמה מקום משכב שהיה חם והיתה לה שם הפרטיות שרצתה.

כעבור שבוע, השגתי עבורה עבודת ניקיון במספרה של יהודי, ותמורת זאת קיבלה כרטיסים ללחם. כולנו היינו שבעי רצון מסידור זה שנתן לה תעסוקה באופן רשמי וגם היתה זכאית לקבלת לחם! חברתה התעסקה בחיפוש דירה עבור שתיהן. כך עברו כמה שבועות, אולם הנערה לא הראתה סימני התאוששות מבריאותה הרופפת. לקחתי אותה אל רופא, והוא אמר שאינו מאבחן אצלה כל מחלה, וכנראה זוהי אך חולשה שתחלוף עם הזמן.

ברם, השבועות נקפו ומצבה נשאר כפי שהיה. לאחר כ- 5 שבועות לשהותה אצלנו, הגיעה לפתע הביתה כשהיא ממררת בבכי וסיפרה שמישהו הכה אותה ברחוב. היה זה בערב שבת, ואנו הרגענו אותה ובזמן הסעודה ניסינו לשמחה

מעט. אולם היא לא הרגישה טוב וגם כמעט לא אכלה דבר. היא עזבה את השולחן לפני כולם, והלכה לשכב במקומה.

בלילה שמעתי ממקום משכבה אנחות חלושות, וכמה פעמים קמה ויצאה אל השירותים שהיו בחוץ. כך עברו כמה שעות, ולפתע נפסקו האנחות ובפינה שבה שכבה השתרר שקט. הנרות כבר כבו והבית היה חשוך.

המתנתי עוד כמה דקות, וכשהשקט המשיך לשרור, קראתי לאשתי. אמרתי לה שהדבר אינו מוצא חן בעיני. בבוקר ניגשנו אל מקום משכבה ושם ראינו, לחרדתנו הרבה, כי אין בה עוד רוח חיים. לאחר השבת קברנו אותה כדת וכדין, וכולנו הצטערנו מאוד על מר גורלה.

היו לה תמונות שלה משנים קודמות, כאשר היתה בריאה ומלאת חיים, וכנראה שבשנתיים שבהן התגלגלה בכפר איבדה את כוחותיה, וכמו שהיה בהרבה מאד מקרים בימים ההם. "ראה ה' מה היה לנו".

תנצב"ה.

פרק חמישים

בית-כנסת לתפארת

בעיר פרונזה חיו יהודים גם לפני המלחמה, ובשבתות היו נוהגים להתפלל בביתו של השוחט המקומי, שם התפללתי גם אני. עם גידול האוכלוסייה היהודית בעיר, נוצר "מניין" נוסף בביתו של הגבאי ר' אייזיק.

בשני המקומות השטח היה מצומצם מאוד. בכל אחד מהם התפללו בכל שבת 30-40 איש והיו עומדים צפופים זה ליד זה.

בימים הנוראים היו באים יהודים רבים לתפילה, אך מאפס מקום היו מצטופפים בחצרות, וכמובן שמצב זה היה די קשה. בימי חול לא היתה מתקיימת תפילה בציבור.

לאחר תקופה קצרה לשהותי בעיר, התחלתי לדבר עם אנשים שונים בדבר הצורך להקים בית-כנסת גדול שבו תוכל להתקיים התפילה כראוי, בייחוד שכך יש סיכוי שגם בימי חול יתפללו בציבור. דבריי לא נשאו פרי, והכל משכו בכתפיהם בחוסר-אונים.

חלפה כך שנה, ולאחר הימים הנוראים, כשראיתי את היהודים שהצטופפו בחצרות כדי לשמוע משהו מהתפילה, כמו גם לומר "יזכור" על נשמות יקיריהם, החלטתי שאסור לתת למצב זה להימשך. היתה זו ממש רחמנות על אותם יהודים שניסו לשווא להיכנס לבית שבו התקיימה התפילה.

פניתי אל יהודי בשם ר' שלום, שהיה עסקן ציבורי בעיר, והחלטנו שהוא יחפש בית מתאים, עם חצר גדול, שם נוכל להקים בית כנסת מתאים, ואני מצידי התחייבתי להשתדל להשיג את סכומי הכסף הדרושים.

אני לא יכולתי לעסוק בחיפוש אחר בית, משום שבאותה תקופה עבדתי עדיין

בקאגאנאוויץ', והייתי מגיע לפרונזה רק לשבתות ולחגים.

עברו כמה שבועות, ובאחד הימים בא אלי ר' שלום הנ"ל בשמחה, באומרו שמצא בית עם חצר במרכז העיר העומדים למכירה. הלכנו יחד לראות את הבית. הוא היה אמנם קטן ממה שציפינו, וגם החצר היתה די קטנה, אולם היה לו יתרון בכך שעמד בטבור העיר, ממש ליד השוק, והיו לו סיכויים טובים למשוך אנשים לתפילה בכל יום.

לא היססנו הרבה, וקנינו את הבית תמורת 14 אלף רובל. את הסכום הצלחתי לאסוף בקלות יחסית תוך ימים מספר. מינינו את ר' דובער השוחט לשמש, והבית הפך לבית-כנסת לתפארת. הוא הציל ממש את העיר. התפללו בו שלוש פעמים ביום, ובתפילות מנחה ומעריב התפללו כמה "מניינים".

כדי לנהל את בית-הכנסת היה עלינו להציג רשימה של קהילה בת 20 איש לפחות. פחדתי מאוד לרשום את שמי, אולם הבנתי שאם לא ארשום את שמי לא אוכל להשפיע על אחרים להירשם. אזרתי עוז, נרשמתי כאחד מחברי הקהילה, ולאחר מכן לא יכלו שאר המועמדים לסרב לי ונרשמו גם הם. חמישה מחברי הקהילה נתמנו כוועדת בית-הכנסת וכך התנהל הכל על מי מנוחות.

לאחר שכבר היה לנו בית-הכנסת, אזרנו אומץ לעסוק בצרכים יהודיים נוספים. לקראת חג-הפסח הקמנו בקצה העיר מאפייה ובה אפינו מצות. הממונה על האפייה היה ר' יחזקאל פאנטילייעוו, שהיה כבר זקן מאוד ולא פחד כלל. בתוכניתי היה להשתמש בכספים שנרוויח מאפיית המצות לבניית בית-מדרש גדול ומקווה.

חרף כל מאמציי להסתיר את עובדות היותי בין מארגני המבצע, לא יכולתי הפעם למנוע את פרסום הדבר. במאפייה עבדו אנשים רבים, והם ראו אותי לעיתים תכופות. פחדתי מאוד מכל העניין; ככלות הכול, היתה זו "חוצפה" לא קטנה לאפות מצות בפרהסיא כזאת. גם הייתי לבדי, הואיל ור' יצחק גולדין היה באותה שעה באחת מנסיעותיו הארוכות לצורכי מסחרו. אולם בעזרת ה' עבר הכול בשלום, וממכירת המצות נשארו בידי 25 אלף רובל רווח.

פרק חמישים ואחד

"בירי טאק" ("קח את הבית בחינם")

עתה החלטנו שיש לגשת לבניית בית-הכנסת והמקווה. את הכסף הפקדתי בידי אחד מחברי ועדת בית-הכנסת, ר' נפתלי שמו, איש ישר ונאמן. היתה סכנה לא קטנה בהחזקת סכום כזה של כסף בידי אדם פרטי, אולם למען בניית בית-הכנסת לקח על עצמו את הסיכון. אנו, מצידנו, התחלנו בחיפושים קדחתניים אחר מבנה שיתאים לצרכינו.

לאחר זמן-מה של חיפושים, נודע לנו כי ברחוב טאשקענטסקי עומד בית גדול עם חצר רחבה ויש אפשרות לקנות את המקום. לקחתי עימי את ר' יצחק גולדין והלכנו לראות את הבית. היה זה, אכן, בית גדול, בעל שני חדרים מרווחים, והוא עמד בטבורה של חצר גדולה, אך הבית היה נתון במצב קשה, החלונות וחלקים נרחבים מהגג היו שבורים, והיה צורך לבנות את הכול מחדש. למרות כל זאת, היה הדבר כדאי לנו.

רצינו לשוחח עם בעל-הבית, אך אנשי המקום אמרו לנו כי אינו מתגורר במקום, ובלית-ברירה המשכנו לסקור את החצר ואת הבית. תוך כדי כך הופיע לפתע יהודי קשיש, ושאל למעשינו. השבנו לו שברצוננו לקנות את הבית ואנו מחפשים את הבעלים.

הוא לא ידע יידיש ודיברנו עמו ברוסית. כשהוא שמע שאנו מחפשים את בעל-הבית, חייך מעט ואמר: "אני הוא בעל-הבית". שמחנו מאוד, ואני ניגשתי מיד לעניין ושאלתיו כמה הוא דורש תמורת הבית והחצר. הוא השיב שהוא רוצה 25 אלף רובל. סכום זה נראה לנו גדול מדי והתחלנו להתמקח. לבסוף אמרתי לו, שהנני מוכן לתת לו 20 אלף רובל, והדגשתי לפניו שהבית דורש תיקונים רבים, ולבסוף אמרתי שהואיל והוא יהודי בוודאי לא יתעקש, שהרי אנו זקוקים לבית לשם בניית בית-מדרש ומקווה.

כשהוא שמע זאת, הרים את עיניו ושאל: "מקווה בודזיש סטראייט?" ("ברצונך לבנות מקווה?"), ואני השבתי, "כן". האיש הזדקף וקרא: "דיערז'י רוקו!" ("אחוז בידי") ותפס בידו השמאלית את ידי, ובידו הימנית מחא כף על כף ידי ואמר: "בירי טאק" ("קח את הבית בחינם"), בהסבירו שאין הוא רוצה לקחת תשלום עבור בית שנועד לבניית מקווה...

אני הבטתי על ר' יצחק והוא הביט עלי ולא יכולנו להוציא הגה. היהודי ראה שאנו משתוממים וכאילו לא מאמינים למשמע אוזנינו, ואמר שוב: "נייע באיוס, מאיא סלאווא זאלאטא!" ("אל תירא, מילה שלי היא זהב"). וכך היה, האיש נתן לנו את הבית ואת החצר בחינם כתרומה לבית-הכנסת ולמקווה.

פרק חמישים ושניים

שיפוץ בית הכנסת

עכשיו היה עלינו להתחיל בעבודה הגדולה של השיפוץ. תחילה קנינו בית נוסף שאותו היה עלינו לפרק ובחלקיו להשלים את בית-המדרש, וכן קנינו ציוד נוסף, וכל זה עלה לנו 17 אלף רובל.

לאחר מכן התחלנו לחפש בנאים, ולאחר מספר ימי חיפוש מצאנו קבוצת בנאים שהתחייבה לבצע את העבודה. הם עשו את חשבון הבנייה והוא הסתכם ל-100 אלף רובל. היה זה סכום אגדי, והיה ברור שלא נוכל לאוספו מיהודי המקום, אולם לא התחשבנו בכך, חתמנו עמם חוזה ומלאכת הבנייה החלה. היה זה בל"ג בעומר.

בינתיים המשכנו להתפלל בבית-הכנסת שקנינו, ובחג השבועות באו מתפללים רבים. היו לכך שתי סיבות. האחת - משום שבית-הכנסת עמד במרכז העיר, והשנייה - משום שנודע בעיר כי החלה בנייתו של בית-מדרש גדול ומקווה, והדבר עורר את יהודי המקום להתקרב יותר אל היהדות.

אותי הטרידה בתוך כך בעיית הכסף. תחילה פניתי אל כמה יהודים שהיכרתי מעבודת הצילום שלי, וקבעתי שכל אחד מהם צריך לתת סכום של אלף רובל. היה זה סכום גדול, אולם שמונה אנשים קיבלו את בקשתי וכל אחד מהם נתן אלף רובל. ברם, לגבי הסכום שהיה דרוש לנו היה זה מעט מאוד.

חשבתי רבות על דרכים להשגת הכסף הדרוש, ולבסוף עלה במוחי רעיון נועז במקצת.

פניתי לאישה שעסקה בהדפסה במכונת-כתיבה, ותמורת 30 רובל הדפיסה עבורי 2000 מודעות שבהן נכתב כי ביום פלוני בשעה פלונית תתקיים אזכרה ליהודים שנפטרו או נהרגו במשך המלחמה וכן יתפללו עבור החיים, וכל היהודים מתבקשים לבוא לתפילה.

לקחתי את המודעות למרכז העיר, ושם עמדתי ליד השוק וחילקתי ליהודים שעברו במקום חבילות של מודעות בבקשה להפיצן בין מכריהם. כך הצלחתי להפיץ את המודעות בקרב יהודי העיר במהירות רבה, ובעזרת ה' הכל עבר בשלום ואיש לא התנכל לנו.

ביום שנקבע לתפילה, ירד בבוקר גשם כבד, והתחלתי לחשוש שהאנשים לא יבואו, אולם לקראת הצהריים (התפילה נקבעה לשעה 3 אחה"צ) התבהרו השמים והאוויר נעשה צלול.

לתפילה הגיעו אנשים רבים, ובפתח בית-הכנסת ישב אחד מחברי הוועדה ליד שולחן, וכל אחד מהנכנסים נתן תרומה. הסכומים לא היו גבוהים. נתנו 20 או 30 רובל והיו כאלה שנתנו 50 רובל, וגם יותר. בסך-הכל נאספו כך 30 אלף רובל, סכום נכבד לכל הדעות.

האזכרה והתפילה היו מרגשים מאד. היה לנו חזן שידע להתפלל יפה, ולאחר התפילה נאם גיסי ר' אבא לוין בפני הקהל ועודד את רוח האנשים. הוא גם קרא לא להתייאש, ולהמשיך לחיות כיהודים. דבריו עשו רושם עז על הציבור. האנשים התפזרו כשהם שמחים ומעודדים.

פרק חמישים ושלושה

ניסים גלויים

העבודה התנהלה כסידרה, וכעבור כמה חודשים היתה המקווה מוכנה כבר. עתה עמדה בפנינו בעיה של התקנת צינורות מים. בבתים פרטיים לא היו קיימים צינורות והיו שואבים מים מבארות, אולם כדי שהמקווה תפעל כראוי, היינו חייבים להתקין צינורות. הדבר לא היה קל כלל וכלל, שכן השלטונות לא היו נוהגים לתת רישיון להתקנת צינורות בבית פרטי, והכול כבר התייאשו מהתקווה שיותקנו במקווה צינורות.

אינני יודע מדוע, אך אני לא נואשתי, ובאחד הימים אזרתי עוז והלכתי למשרד העוסק בהתקנת צינורות, הסברתי את הצורך שלנו וביקשתים להתקין אצלנו צינורות מים. להפתעתי אמר לי הממונה שאכתוב בקשה רשמית ואז ידונו בכך. לא חשבתי הרבה, כתבתי את כל העניין הזכרתי את שמות כל חברי ה"קהילה", וחתמתי כאחראי על בניית המקווה. מסרתי להם את המכתב והלכתי לביתי מלא תקווה.

כעבור שבוע ימים, קיבלתי הביתה מכתב ממשרד זה, בו הם מזמינים אותי לבוא אליהם. באתי למשרד ושם אמרו לי כי באופן עקרוני הם מוכנים לעשות זאת, אולם הואיל והבית שלנו רחוק מעט מהדרך שבה עוברים הצינורות, על כן אם ברצוננו להתקין צינורות, עלינו לחפור שוחה באורך של כמאה מטר, ברוחב מטר ועומק מטר, וכאשר השוחה הזו תהיה מוכנה, הם יבואו ויתקינו את הצינורות. הסכמתי לכך והתחלנו מיד בעבודה.

מלאכה זו נמשכה כמה שבועות, והיא עלתה לנו למעלה מ-5000 רובל. כשהשוחה הושלמה הלכתי שוב למשרד, והודעתי כי הכול מוכן וכי הם יכולים לבוא ולהתקין את הצינורות. הם ביקשו לחתום להם על כך שהשוחה מוכנה ועשיתי זאת.

כעבור מספר ימים, באו פועלים והתקינו צינורות וברזים, הכול כשורה. התקנה זו עלתה לנו כ-1500 רובל, אולם זה היה שווה את הכסף. כשהאנשים ראו את הצינורות, ממש לא האמינו למראה עיניהם. היו כאן ניסים גלויים.

פרק חמישים וארבעה

הטבילה הראשונה

לאחר שהותקנו הצינורות, היה עלינו לבנות מערכת חימום. לא ידענו איך עושים מערכת זו, אך אני זכרתי מילדותי כי במקווה היה כעין דוד גדול שהוסק בעצים ובו היו מחממים את המים (זכרתי זאת משום שכמה פעמים נכוויתי מדוד זה...)

התחלנו לחפש אחרי בעלי-מלאכה שיודעים כיצד לעשות דוד כזה, אולם לא מצאנו איש שהכיר את המלאכה. לבסוף הלכתי אל רחוב הנפחים, ושם שאלתי נפח אחר נפח עד שמצאתי נפח קשיש, גם הוא מהפליטים, שהתחיל להסביר לי כיצד יש לבנות את הדוד ומדבריו ראיתי כי הוא מכיר את המלאכה.

שאלתי אותו כמה הוא דורש תמורת עבודה כזאת, והוא נקב בסכום של 2000 רובל. ניסיתי להתמקח, אך הוא הפסיקני ואמר: "אל תדבר הרבה, הלוואי שבסכום זה אצליח לעשות את מערכת החימום כדרוש".

הוא עשה את מלאכתו בצורה טובה, ותוך שבוע סיים אותה. ניסינו לחמם מים לניסיון, ואמנם הם התחממו בקצב משביע רצון, וכך הובטח לנו מקווה חם.

עתה היה עלינו למלא את בור המקווה במים כשרים. גשמים לא ירדו באותה תקופה, והדרך היחידה להשגת מים כשרים היתה למלאות את הבור במי הפשרת השלגים שעברו בעיר. אולם למים הללו המתינו לפי התור, וכל חצר היתה מקבלת את המים בתורה, ועד היום שבו היינו אנו אמורים לקבל היה עוד זמן רב.

ניסיתי לדבר עם הממונה על חלוקת המים, ואף הצעתי לו מתנה נאה תמורת הסכמתו להקדים לנו את התור, אך הוא טען שאין כל אפשרות לעשות זאת, הואיל ובדרך אל חצרנו צריכים המים לעבור דרך חצרות נוספות, ובעליהן לא יתנו למים לעבור לפני שהם יקבלו.

לא נותרה לנו ברירה אלא לחכות לתורנו. ביום המיועד עמדנו כל היום וחיכינו

למים, ורק בערב ראינו כי הם זורמים לעברנו. חסמנו מיד את דרך המוצא שלהם, והפנינו אותם אל המקווה. המקווה התמלא בתוך חצי שעה ולשמחתנו לא היה גבול.

חיממנו מיד מים למילוי הבור השני שבו טובלים, כדי שכבר למחרת בבוקר נוכל לטבול במקווה.

ר' יצחק גולדין היה גר סמוך למקווה, ואילו ביתי היה במרחק של כעשר דקות הליכה ממנה. אני רציתי לטבול ראשון במקווה, הואיל והשקעתי טרחה רבה בהקמתה, ולכן קמתי בשעה 4 לפנות בוקר ומיהרתי אל המקווה. אולם ר' יצחק כבר היה שם, וכשראה אותי פרץ בצחוק ואמר: "הבנתי שתבוא השכם בבוקר, וקמתי גם אני מוקדם והקדמתי אותך".

אולם הוא הרגיש בכל-זאת רגש חובה כלפיי, ואמר שימתין לי כדי שנטבול יחדיו... כך עשינו והשמחה שלנו בטבילה זו זכורה לי עד היום.

פרק חמישים וחמשה

מסיימים את בניית בית הכנסת

בינתיים נמשכה בנייתו של בית-המדרש. ההוצאות הכספיות זרמו כמו מים, אולם לא התחשבנו בבעיות כספיות והבנייה נמשכה במלוא הקצב. העדר חומרים מסויימים עיכב מדי פעם את הבנייה, אך למרות כל זאת נעשתה המלאכה די מהר. לקראת ראש-חודש אלול הושלמה העבודה ובית-המדרש היה מוכן.

עבור התקנת החצר לא היה לנו כסף, גם לא כספי הלוואות, והחלטתי לנצל את שמחת חנוכת-הבית כדי לערוך מגבית עבור החצר. שוב הדפסתי מודעות וחילקתי אותן בשוק.

ביום המיועד הגיעו אנשים רבים וערכנו את חנוכת-הבית בשמחה רבה. את ספר-התורה העברנו מבית-הכנסת הישן תוך כדי שירה וריקודים, והולכנו אותו תחת חופה כנהוג בהכנסת ספר-תורה. חששנו מעט משמחה פומבית זו, אולם בעז"ה עבר הכול בשלום.

בבית-המדרש החדש נערכו ריקודים שמחים שעה ארוכה, ולאחר מכן דיבר מישהו על הצורך בהתקנת ספסלים בחצר, וכן בדבר הצורך לבנות גג מפני השמש, שכל זה עולה כסף רב, ובסיום דבריו ביקש מהקהל להתנדב ולתרום ביד רחבה עבור מטרה זו.

המגבית הצליחה ואספנו כ-20 אלף רובל. בכסף זה הצלחנו לסיים את הכנת החצר, ולקראת הימים הנוראים היה הכול מוכן לתפילה.

פרק חמישים ושישה

הוא"ז של "כולכם" חסר

לתפילות הימים הנוראים הגיע קהל עצום, כ-3000 איש, ומאפס מקום התרכזו רבים בחצר. לפני תפילת נעילה, נאם גיסי ר' אבא לוין. הוא אמר, שכל השנה יש חילוקי דרגות בין היהודים: יש הבאים להתפלל 3 פעמים ביום; יש הבאים רק לתפילת שחרית; יש הבאים רק בשבתות; יש הבאים רק בחגים ויש הבאים רק בראש-השנה וביום-הכיפורים, אולם לתפילת נעילה של יום-הכיפורים באים כל היהודים, וזהו מה שנאמר "אתם ניצבים היום כולכם".

כאן פרץ גיסי בבכי ואמר: "אולם עכשיו הוא"ו של 'כולכם' חסר – והוא נכתב בלא וא"ו כי חסרים לנו שישה מיליון יהודים שהושמדו על-ידי הנאצים ימח-שמם!"

כשהוא אמר את המילים הללו, פרץ כל הקהל בבכי נורא, וגם הוא עצמו לא היה יכול להמשיך את דבריו, וזמן רב לאחר מכן עוד נמשכו הזעקות והבכיות. היתה זו תפילת נעילה שלא תישכח!

בית-המדרש הפך ל"מקדש מעט" שבו למדו ובו התפללו "מניינים" רבים בכל יום. הוקצה בו גם חדר מיוחד ל"עזרת-נשים" וכך יכלו גם הנשים לבוא להתפלל. היה בעיר יהודי בשם זוסיא שאסף כסף עבור סעודה שלישית בכל שבת, ולסעודה זו היו מגיעים לבית-המדרש עניים רבים וסתם יהודים רעבים, וכל אחד היה מקבל פרוסת לחם ותפוח. אותו ר' זוסיא היה מקפיד שכל אחד יברך "המוציא", והיו שם כאלה שהיו רחוקים מהיהדות, אולם לא יכלו לסרב לר' זוסיא.

פרק חמישים ושבעה

ר' יואל הלוי לוין, אביו של גיסי ר' אבא, מגיע לפרונזה

באותה תקופה הבאנו לפרונזה את ר' יואל הלוי לוין, אביו של גיסי ר' אבא, והוא היה אומר דברי-תורה בכל סעודה שלישית. היה לו פה מפיק מרגליות והכול הקשיבו לדבריו. הסדר היה שבתחילה היו כמה זקנים שרים ניגונים שונים, איש איש והניגון שלו, ולאחר מכן היה ר' יואל דורש.

בואו של ר' יואל לעיר, היווה אף הוא פרשה לעצמה. בקרבלטי היה מצבו קשה ביותר. כמסופר לעיל, שם נפטרה אשתו והוא נשאר גלמוד. הוא היה אוכל "ימים", כלומר בכל יום בבית אחר. רק בית אחד העניק לו מזון לשובע, ומהארוחה שהיה אוכל בבית זה היה חי במשך כל השבוע. אולם מצב זה יצר אצלו פחד לעזוב את העיר, מחשש שמא במקום אחר אף את זה לא יהיה לו.

אני רציתי שיבוא לפרונזה וילמד את ילדיי, ורק לאחר שידולים רבים ולאחר הבטחות מצידי שגם בפרונזה יהיה לו לחם לשובע ויהיה לו כדי פרנסתו, הסכים לבוא לעיר. תמורת הלימוד עם ילדיי, הייתי משלם לו חצי מהמשכורת שלו, ואת החצי השני השיג מעבודתו כשמש בבית-המדרש החדש, וכך חי לו בכבוד.

"איזה לימוד זה"

היתה לנו קביעות ללימוד ספר התניא, ובכל לילה היינו יושבים ולומדים. זכורני שפעם אחת, כשהיינו שקועים בלימודנו, קם לפתע צעיר בן 17 שלן בבית-המדרש (יהודים רבים שלא היה להם מקום לינה היו לנים שם) וקרא: "איזה סוג לימוד זה? אני זוכר שגם אבי היה לומד בניגון כזה; הוא היה מליובאוויטש!". שאלנו

אותו על שמו של אביו, אך השם לא היה מוכר לנו. הצעיר הסביר זאת בכך שאביו היה מפולין, וכנראה משום כך אנו, שמוצאנו מרוסיה, לא היכרנו אותו.

אחרי זה שאלני אם יש בידי סחורות למכירה, כגרביים וכדומה. היו לי אמנם סחורות כאלה, אולם בגלל המצב הקשה, פחדי גבר עלי לעשות עסק עם אדם שאינני מכיר. המשכנו בלימודנו והוא חזר לשנתו.

לאחר שנים, כשהייתי בפריז, ניגש אלי אברך מגודל זקן, ושאלני אם אני זוכר אותו. התבוננתי בו, אך לא יכולתי להיזכר בתווי פניו. כשראה שאיני זוכר, אמר לי שהוא אותו הבחור שהטריד אותנו באותו לילה בפרונזה. הוא למד אז בישיבת תומכי-תמימים בברינואה ושמו אברהם ביתר. בעל כישרון והכול מכירים אותו. ככה זה, מתגלגלים ומתגלגלים, ולבסוף חוזרים אל המקור.

פרק חמישים ושמונה
איש נקוו"ד ליד חנותי

דרישת שלום מאביו של הרבי

באותם ימים קיבלתי דרישת-שלום מהגאון החסיד המקובל ר' לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע (אביו של – יבדלחט"א – כ"ק אדמו"ר שליט"א). היה זה כאשר יצאתי לזמן קצר מחנות הצילום והלכתי לסדר דבר-מה. בשובי נבהלתי לראות איש נקוו"ד עומד ליד חנותי.

כשהתקרבתי יותר, ראיתי שניגשה אליו אישה אחת וכשהיא מצביעה עלי אומרת לו: "הנה הוא, האיש שאותו חיפשת". נחרדתי מאוד, אולם האיש החל ללכת לקראתי כשחיוך רחב שפוך על פניו, וכשהגיע אלי הושיט לי ידו ואמר ביידיש: "שלום עליכם, יש לך דרישת-שלום מר' לוי'ק". (הוא הבין שאפחד למראהו, ולכן הקדים ואמר לי את מה שאמר כדי להפיג את חששותי).

הוא סיפר לי שהוא מקורבו של ר' לוי יצחק נ"ע והוא מגיע עכשיו ממנו. ר' לוי יצחק ביקש ממנו למסור לי דרישת-שלום, ולכן בא במיוחד לפרונזה למסור את הד"ש של ר' לוי יצחק נ"ע. שמחתי מאוד מד"ש זה, סגרתי מיד את הצלמנייה והולכתי אותו לביתי, שם ערכה אשתי יהודית עליה-השלום סעודה וישבנו ושוחחנו.

הוא סיפר שנסע במיוחד לצ'אלי, מקום גלותו של ר' לוי יצחק כדי להעבירו לאלמא-אטא, אולם עדיין לא הצליח בכך, והוא מקווה שיעשה זאת במשך הזמן. האיש שהה בביתנו שעות אחדות, ולאחר מכן ליוויתי אותו אל תחנת-הרכבת והוא נסע לו.

הואיל והזכרתי את ר' לוי יצחק – ברצוני לספר עליו כמה דברים נוספים:

"איך וועל מיין קאפ אויף איר קישן ניט לויגן"

–"אני את הראש שלי על הכרית שלה לא אניח"

כאשר חיינו במוסקבה בשנת תרצ"ה, היה גיסי הרב ר' שניאור-זלמן שניאורסאהן אמור לנסוע מרוסיה. בשבת האחרונה לפני נסיעתו, הגיע ר' לוי יצחק נ"ע ל"צאתכם לשלום" כדי שיוכל להיפרד ממנו לפני נסיעתו.

גם הגיע לשבת הרב שמואל שניאורסאהן ז"ל אחיו של ר' לוי יצחק שניאורסאהן.

הגיע גם חותני הרב מנחם מענדל שניאורסאהן ז"ל הרב של צ'רניגוב, אביו של גיסי ר' שניאור זלמן שניאורסאהן.

ר' לוי יצחק שניאורסאהן וגיסי ר' זלמן שניאורסאהן היו בני דודים. כי אביו של ר' לוי יצחק, הרב ר' ברוך שניאור שניאורסאהן ז"ל, ואביו של גיסי הרב מנחם מענדל שניאורסאהן (חותני) היו אחים. הם היו בניו של הרב לוי יצחק שניאורסאהן ז"ל הרב של פדברנקה, בן הרה"ק ר' ברוך שלום נ"ע בנו בכורו של כ"ק אדמו"ר ה'צמח צדק' נבג"מ.

גיסי הרש"ז שלח כבר את כל חפציו במטען, ומשום כך היה אצלנו מחסור בכלי מיטה. שכרתי מערלית כלי מיטה. זה היה דבר נפוץ בימים ההם שעשו עסק משכירות כרים, כסתות, שמיכות וכלי מיטה. היו מכבסים אותם, מגהצים אותם ומשכירים אותם. הכנתי משכב עבור כולם וחשבתי שהנה, הכול הסתדר כשורה.

ר' לוי יצחק ראה שהכנתי מקומות משכב "מהודרים", עם כרים וכסתות ושמיכות, ומאחר שידע שכל המטען של הרש"ז כבר נשלח, שאל אותי מהיכן השגתי זאת. השבתי לו "שכרתי את הכול מערלית". שכשהוא שמע זאת, הגיב ואמר: "איך וועל מיין קאפ אויף איר קישן ניט לייגן". "אני את ראשי על הכרית שלה לא אניח", ולכן סילקתי את הכל והכנתי עבורו משכב מתאים, וברוך ה' הוא היה מאוד שבע-רצון מכך.

תמיכה חודשית לר' לוי יצחק

במשך שנות הגלות, הייתי מקבל מר' לוי יצחק נ"ע מכתבים כמעט מדי חודש. את המכתב הראשון שלח אלי לאחר שנה ממאסרו, בסביבות פורים ת"ש, וכשנודע לי מקום גלותו התחלתי לשלוח לו מדי חודש תמיכה כספית. על כל תמיכה היה משיב לי במכתב תודה, וכך הייתי מקבל ממנו מכתבים כל חודש.

קזחסטן
Zhezqazghan
Жезқазған
Балқаш
Balkhash
Алматы
אלמא אטא
פרונזה (כיום בישקר)
Бишкек
Тараз
Шымкент
Ташкент
אוזבקיסטן
קירגיזסטן
Нарын
Andizhan
Жалал-Абад
Ош
Fargʻona
Samarqand
סמרקנד
Navoi
Buxoro
Türkmenabat
Qarshi
דושאנבה
Kashgar Prefecture
Aksu Prefecture
Urzhar
Tacheng Prefecture
Sarkand
Талдықорған
Қызылорда
Dzhusaly
Ayteke Bi
Shonzhy
Жаркент
Каракол
Аягөз
Aktogay

הרבנית חנה נ"ע ביקשה ממני לומר "קדיש"

לאחר זמן הצליח תלמידו ר' מנחם מענדל רבינוביץ ז"ל להעבירו לאלמא-אטא וגם שם נמשך הקשר בינינו. כך היה עד חודש מנחם-אב תש"ד, ואז קיבלתי מכתב מרעייתו הרבנית חנה נ"ע שבו הודיעה על הסתלקותו. הרבנית גם כתבה כי היא מסופקת אם הידיעה הגיעה אל בנם, כ"ק אדמו"ר שליט"א, ולכן ביקשה ממני לומר עליו קדיש.

לאחר זמן כשעברתי לסמרקנד (כפי שיסופר להלן), שלחה אלי הרבנית ספר קבלה גדול (כמדומה ששם הספר היה "קול יעקב") שהיה שייך לר' לוי יצחק, שכל שוליו היו מלאים בהערותיו. בנוסף לספר, שלחה הרבנית גם מחברת די עבה כתובה בכתב-יד צפוף, של דברי חסידות וקבלה.

לדאבוני הרב, הייתי מוכרח להשאיר את הספר ואת המחברת בסמרקנד, יחד עם כתבים נוספים וביניהם מכתב בכתב-יד-קדשו של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע, כי הזהירו אותנו לא להעביר ספרי קודש כי הממשלה מאד מאד "מקפידה" על זה. דבר זה מטריד אותי עד היום, שכן ספר זה היה יכול להיות מתנה יקרה מאוד לכ"ק אדמו"ר שליט"א. אני מקווה שמסבב הסיבות יביא סוף-סוף את הדברים אל כ"ק אדמו"ר שליט"א.

פרק חמישים ותשע

"מסירות-נפש למען ילדי ישראל!"

נחזור לעניין שבו הפסקנו.

בית-כנסת ומקווה היה לנו ברוך ה', וכעת היה חסר רק "חיידר" שבו ילמדו הילדים. עלי להודות על האמת שמחשבה על הקמת "חיידר" אפילו לא עלתה במוחי, וה"חיידר" הוקם רק בזכותו של יהודי זקן וגלמוד שהגיע לעיר.

אותו יהודי הגיע באחד הימים לבית-הכנסת וסיפר שהוא היה פעם רב בעיר לובלין, ובדרך הוא נהיה חולה, וכעת הוא מגיע מבית-הרפואה המקומי. משפחתו הושמדה כולה ע"י הנאצים ימח-שמם, והוא עצמו היה חולה וחלש והיה הולך כשהוא נשען על שני מקלות.

הוא קבע את אכסנייתו בבית-הכנסת והיה אוכל אצל אנשים שונים. הזמנתי אותו לסעוד אצלי בשבתות, ומאז הפך לחלק מהנוף האנושי בשולחן השבת. הוא היה יהודי שמח בטבעו ובמשך הזמן נקשרנו זה לזה, עד שהפך ממש לבן-בית אצלנו.

"חיידר" בפרונזה

הרעיון על הקמת ה"חיידר" צץ בראשו בחג-הפסח. באחד מימי החג, כשישבנו בבית ואכלנו, אמר לפתע כי הבית שבו אפינו מצות יוכל לשמש מקום טוב ל"חיידר". הוא ביקש ממני לקבל על עצמי את תשלום שכר-הדירה, וכן לדאוג למשכורת כלשהי עבורו. שאלתי אותו מניין ישיג ילדים, והוא השיב שזה עניינו ושהוא מכיר אנשים רבים שיתנו לו את ילדיהם. האמת היא שגם אני רציתי מאוד שבני שלום-בער ילמד ב"חיידר"; היה לו אמנם מלמד פרטי (ר' יואל לוין), אך כמובן שב"חיידר" הלימודים הם טובים יותר.

הרעיון מצא חן בעיני, כי בכלל טוב הדבר שיהיה תלמוד-תורה בעיר, אולם, פחדתי מאוד להתעסק בזה. הן כבר נאסרתי וגורשתי פעם ב"עוון" עניינים מהסוג הזה, וחששתי למשוך אלי את עין השלטונות. אמרתי זאת ליהודי – ר' משה-אהרון שמו – והוא השיב שאין לי כל סיבה לדאוג, הואיל והוא לוקח את כל האחריות על עצמו. הוא גם התחיל לגעור בי באומרו: "היכן מעט מסירות-נפש עבור ילדי ישראל?!"

זימנתי אסיפה של כמה אנשים שהיו שייכים לעניינים כאלה. באסיפה הוחלט להקים את ה"חיידר", ואני קיבלתי על עצמי לשלם לר' משה-אהרן משכורת של 3000 רובל לחודש, וכן לשלם את דמי השכירות של הבית, 60 רובל לחודש.

הבית היה בן חדר אחד עם תנור, ואנו ריהטנו אותו במיטה, שולחן וספסלים. ר' משה-אהרן שמח מאוד מכל העניין. הוא פעל במרץ כדי להשיג ילדים, וכעבור ימים מספר השיג כבר 22 ילדים, ובני שלום דובער בתוכם.

לאחר יום הלימודים הראשון, שאלתי את בני אם ההליכה ל"חיידר" מוצאת חן בעיניו, והוא השיב שהוא נהנה שם מאוד, ובייחוד שר' משה-אהרן נתן לכל הילדים קפה וסוכריות והתייחס אליהם בחביבות רבה. לבני הציקה בעיה אחת, והיא בעיית השפה. הילדים האחרים היו מפולין ודיברו יידיש בניב פולני, שבתחילה התקשה בני להבין אותה. הוא שאל ילד אחד: "ווי רופט מען דיר?" (מה שמך?) והלה לא הבין את דבריו. הוא חזר כמה פעמים על שאלתו, עד שאחד הילדים שהתגודדו מסביב הבין את כוונתו, ושאל את הילד: "ווי האייסט?" ("איך קוראים לך") ואז הוא הבין...

לגבי הקפה והסוכריות, הייתי סבור שר' משה-אהרן נתן זאת רק ביום הראשון כדי למשוך את לב הילדים, אולם בימים הבאים התברר לי שהוא עושה זאת בקביעות. הדבר הפליא אותי מאוד, שכן דברים אלה היו די יקרים (כדי להרתיח קומקום מים היה צורך בעצים במחיר של כ-20 רובל, לדוגמה).

באחד הימים, פניתי אליו וגערתי בו על כך. אמרתי לו שאנו רצינו שיקנה מעט חמאה מפעם לפעם בשבילו ויבריא את גופו, ותחת זאת הוא מוציא את כל כספו עבור הילדים, ולו עצמו נשאר לחם צר ומים לחץ. הוא לא נתן לי להמשיך לדבר, ובטון תקיף אמר לי שזה הכסף שלו והוא יחליט כיצד לנצל אותו ושלא אתערב בענייניו...

הוא אהב מאוד את הילדים והם אהבו אותו. לקראת ל"ג בעומר ביקש ממני

להשיג עבורו עגלה שתסיע אותו ואת הילדים לבית-העלמין והוא ביקש שגם אני אצטרף לנסיעה. עשיתי כדבריו, ובבוקר ל"ג בעומר נסענו לשם, ולאחר מכן ישבנו בשדה סמוך והוא בישל ביצים ונתן לכל ילד לחם, ביצה וסוכריות, כשאת הכול קנה, כמובן, על חשבונו. הוא שר עם הילדים וסיפר להם סיפורים שונים, והאווירה היתה נעימה מאוד והילדים נהנו ביותר.

ריקוד ברחובות פרונזה

בשובנו העירה, הורה לעגלון לעצור במרכז העיר, ושם הורה לכולנו לרדת מהעגלה ולצאת בריקוד ברחוב. רקדנו כך במעגל כעשר דקות, כשהילדים ור' משה-אהרן שרים בקול, ועוברים ושבים נאספים סביבנו. אחדים שאלו אותו על מה השמחה והוא השיב בתמיהה: "הרי ל"ג בעומר היום!" אני עמדתי רועד מפחד, ולא האמנתי למראה עיניי. לאחר הריקודים נסענו ל"חיידר" ושם נתן לכל ילד כוס קפה ושילח את הילדים הביתה. חזרתי לביתי בלב חרד, כשאני מביט מדי פעם אחורנית לראות אם איש אינו עוקב אחרי, כשאני ממלמל לעצמי שאם זה ייגמר בשלום, הרי אלו חסדים גלויים של הקב"ה, ואמנם הכול עבר בשלום.

ביתו של ר' משה-אהרן שימש לנו מקום מפגש לעניינים ציבוריים שהשתיקה היתה יפה להם. בבית-המדרש היו כל הזמן אנשים, ולכן הוא לא התאים למטרה זו, ואילו ביתו היה בטוח.

פרק שישים

ישועה בלתי-צפויה

כך התנהלו אצלנו החיים על מי מנוחות, כשאנו רחוקים משאון המלחמה. הילדים גדלו והתפתחו. בפרונזה נולדה לנו בת, וקראנו לה מרים-פייגא לאריכות ימים ושנים טובות.

אני המשכתי בעבודת הצילום, ומזה חיינו ברווח ב"ה. במשך הזמן אף קיבלנו את המטען שנחשב אצלנו כאבוד, וגם זה היקל על חיינו. היו בו גם חומרי צילום רבים, שהיו יקרים מאוד בתקופה ההיא.

המשרד שהיה ממונה עלי, היה המשרד לענייני צילום, "ארטעל ביטאוויק", שהיה הבעלים של כל חנויות הצילום בעיר. מלבד זאת היתה לו מעבדה להגדלת תמונות ותחתיה עבדו סוכנים רבים, ביניהם חברי ידידי ר' יצחק גולדין, שהיו עוברים בכפרים ובעיירות ומציעים לאנשים לתת למעבדה תמונות להגדלה.

בתקופה מסויימת היו אנשי המשרד זקוקים למנהל שינהל את המעבדה, והם בחרו בי לתפקיד זה. תפקיד זה חייב אותי לנהל את העסקים עם הסוכנים ועוד כיוצא בזה, והיה אמור להכניס לי סכומים טובים.

אולם כאן נפלתי בפח. בין הסוכנים היו כמה נוכלים, והם ניצלו כמה הזדמנויות שבהן היו צריכים למסור ללקוחות תמונות רבות ולקבל מהם את הכסף, ולקחו לעצמם את הכסף וברחו להם. לכאורה לא היה צריך הדבר לפגוע בי, אולם למעשה השקעתי גם אני כספים במעבדה (לצורכי קניית נייר צילום וכדומה) ובעקבות פשעם של אותם סוכנים נשארתי בעל-חוב על סכומים גדולים, ולא ידעתי איך לצאת מזה.

מחוסר ברירה, הגיתי תכנית לנסיעה למוסקבה ולהבאת סחורות משם, דבר שהיה עשוי להחזיר לי את הסכומים שהייתי חייב לשלם, אך דא עקא, כדי

לקנות במוסקבה את הסחורות הייתי זקוק לכסף רב, ולא ידעתי מהיכן להשיגו.

אחד מהיהודים שלהם הייתי חייב כסף רב, היה איש טוב ובעל-חסד ושמו ר' משה שיק ז"ל. הייתי חייב לו 50 אלף רובל, והרגשתי אי-נעימות רבה מכך שאיני יכול לשלם לו. לא יכולתי להביט בפניו ונמנעתי מלהיפגש עמו.

הוא הבחין בכך, ובאחד הימים כשנפגשנו במקרה, שאלני מדוע אני נראה כה קודר. סיפרתי לו את כל פרשת הסוכנים הנוכלים, ובין הדברים הפטרתי בדרך-אגב שאילו היה לי מספיק כסף הייתי נוסע למוסקבה ומביא משם סחורות שממכירתן עשוי הייתי להרוויח את דמי החוב.

הוא שאל מה הסכום שאני זקוק לו, והשבתי שמדובר ב-100 אלף רובל. ר' משה אמר מיד שהוא ילווה לי את הסכום הזה ובלבד שלא אהיה נתון במרה-שחורה. הוא קיים את דבריו, הלווה לי 100 אלף רובל ובירכני בהצלחה.

אני לא ציפיתי לישועה כזאת, ואמנם במהרה השגתי רישיון נסיעה למוסקבה, קניתי את הסחורות הדרושות, ובעזרת ה' יתברך הצלחתי בעסק זה למעלה מהמשוער. שילמתי את כל חובותיי, ואת כל החוב לר' משה שיק, ואף נשארו לי עוד כמאה אלף רובל רווח נקי. כמובן, זה לא התרחש כהרף עין. רק לאחר חצי שנה הצלחתי למכור את כל הסחורות, אך את חובותיי יכולתי לשלם מיד כעבור מספר שבועות, ועל כל זאת הייתי אסיר תודה לה' ולשלוחו הנאמן ר' משה שיק.

הישיבה בסמרקנד

תש"ה. 1945. והמלחמה בחסדי השי"ת נסתיימה. רבים מבין הפליטים החלו לשוב לבתיהם. בין הנוסעים היו הרבי מסטולין וגם ר' משה-אהרן המלמד ב"חיידר" נסע מפרונזה. מחירי המצרכים נפלו מאוד וק"ג הלחם שנמכר בזמן המלחמה ב-100 רובל עלה עתה רק 20 רובל, והמחירים המשיכו לרדת.

כתוצאה מעזיבתו של ר' משה-אהרן נשאר בננו שלום-בער ללא "מלמד". שמעתי שבסמרקנד מתרכזים רבים מאנ"ש, וכי נוסדה שם ישיבה, והחלטנו לשלוח את בננו ללמוד שם. היה קצת קשה להשיג רישיון נסיעה לשם, אולם לאחר מאמצים הצלחנו להשיג זאת בעז"ה.

אשתי יהודית זכרונה-לברכה, אמנם הסכימה שבננו ייסע לסמרקנד, אך צערה עקב פרידתה מבננו היה גדול מאוד. ביום הנסיעה ליוותה אותנו עד לרכבת,

וכשהגענו לתחנה פרצה בבכי נורא. התחלתי לפקפק אם אומנם יהיה זה נכון לנתק אותה מבנה, ושאלתי אותה אם היא רוצה לבטל את הנסיעה ולחזור הביתה. היא השיבה בצידקתה שאם כי הפרידה קשה לה, היא רוצה שבנה יסע ללמוד. עלינו לרכבת, וכשהיא החלה בנסיעתה ראיתי את אשתי החוזרת הביתה בראש מושפל, וכשהיא גועה בבכי קורע לב.

הנסיעה עצמה היתה שקטה ונוחה מאוד, עד שבני אמר כי קשה לו להאמין שהרכבת אכן נוסעת. באמצע הדרך ירדנו כדי להחליף רכבת ועשינו את הלילה בתחנה. היא היתה חשוכה, ובאמצע הלילה ניסה מישהו לחטוף את כובעי מעל ראשי. פרצתי בצעקות והוא ברח. בסופו של דבר האיר השחר, הרכבת שלנו הגיעה והמשכנו בנסיעתנו לסמרקנד.

הגענו לסמרקנד בנר א' דחנוכה שנת תש"ו. נסענו לביתה של אחות גיסי ר' אבא, ושם הדלקנו את הנר הראשון וגם עשינו את הלילה. למחרת בבוקר, התחלנו ללכת לעיר העתיקה, שבה היה מקום מושבם של אנ"ש. היה עלינו לעבור מרחק של כארבעה ק"מ, ותוך כדי הליכה אמר לי בני כי הוא רואה שמאחורינו הולך לו יהודי עטור זקן ארוך. המתנתי עד שאותו יהודי יתקרב, ואז ראיתי שזהו ר' שמחה גורודצקי. הפגישה בינינו היתה שמחה מאוד, והוא הוביל אותנו לעבר בית-מדרש של אנ"ש.

לאחר מכן הלכנו אל ביתו של ר' ניסן נמנוב, ואמרתי לו שהבאתי את בני כדי שילמד במקום. ר' ניסן אמר לי שאין במקום פנימייה, והישיבה מיועדת רק לבני המקום. לא ידעתי מה לעשות ובינתיים נשארתי שם.

החלטתי להעביר את משפחתי לסמרקנד.

היו אלה ימי החנוכה, והתקיימה שם התוועדות של כל אנ"ש. בהזדמנות זו ראיתי שרבים מאנ"ש הידועים נמצאים במקום, והחלטתי לעבור עם כל משפחתי לשם. הכל לחצו עלי לעשות זאת וגם בעיני הוטב הדבר. אולם בינתיים הייתי צריך למצוא מקום עבור בני.

פניתי לידידי הרה"ח התמים ר' יהודה חיטריק, סיפרתי לו את כל המצב, וביקשתיו להחזיק את בני בביתו עד שאצליח לעבור לשם. אשתו הרבנית קיילא, היתה צריכה להחליט על כך והיא השיבה מיד שאשאיר את בני בביתה, תוך כדי שהיא אומרת כי "מה שיאכלו שאר ילדיה, יאכל גם בני". שמחתי מאוד והשארתי את שלום-בער אצלם.

מצאתי דירה בסמרקנד

לאחר שסרה ממני הדאגה לבני, התחלתי להתעניין בדבר השגת דירה בעיר. לאחר ימים מספר של חיפושים, מצאתי דירה בת חדר, אולם גדול למדי, שבעליה דרש עבורה 30 רובל לחודש. שילמתי לו דמי שכירות של חודש, ונסעתי לפרונזה להביא את משפחתי לסמרקנד.

כשהגעתי הביתה וסיפרתי לאשתי שהחלטתי לעבור לסמרקנד, לא היה קץ לשמחתה. היא לא היתה יכולה לשאת עוד את ניתוקה משלום-בער. התחלנו מיד לעשות את ההכנות לנסיעה וסיימנו את הכל במשך חודש ימים. לסמרקנד הגענו בחודש שבט תש"ו. הסתדרנו בדירה החדשה שאותה ריהטנו במה שהצלחתי להשיג בשוק, אך שמחנו מאוד מכך שלא נאלצנו להיפרד מבגדנו, ומכך שאנו נמצאים בחברת אנ"ש.

עדיין לא הצלחתי להשיג עבודה, אולם הבאתי עמי מפרונזה צבעים שונים ששם לא הצלחתי למכרם, וכאן התגלו כמבוקשים וכבעלי ערך והרווחתי ממכירתם כסף רב, לפי ערך, ומזה התקיימנו זמן מה.

ימי שמחה ורוחניות חסידית

האווירה בסמרקנד היתה נעימה מאוד, והאחדות היתה נפלאה. זמן קצר לאחר בואי, הגיע בני שמואל מנחם מענדל לגיל שלוש, ועשינו לו תספורת. בשבת ערכנו "קידוש" וכמובן ש"קידוש" פירושו התוועדות. ר' ניסן בא והתוועד. ההתוועדות היתה נעימה מאוד. ישבנו כך עד תפילת ערבית, וממש לא הרגשנו איך חולף לו הזמן.

פרק שישים ואחד

הבקשה של ר' ניסן

בערב פורים אמר לי ר' ניסן כי הוא רוצה להתוועד עם תלמידי הישיבה, ואינו רוצה שיבואו אנשים אחרים. דבר כזה היה קשה למדי, הואיל ותמיד היה מישהו מגלה את מקום ההתוועדות, ומיד היה מתחיל לנהור אליה הקהל. ר' ניסן החליט לנצל את העובדה שאני הגעתי אך זה-עתה לעיר, וביתי עדיין אינו מוכר, וביקש ממני לאפשר לו לערוך את ההתוועדות בביתי. הסכמתי כמובן, שמתי מחיצה בין המיטות לשאר החדר, ולאחר קריאת המגילה הגיעו ר' ניסן והבחורים והתוועדו.

ר' ניסן ידע להתוועד. כשהוא דיבר, היו הכל קשובים למוצא פיו וממש בלעו כל הגה. לעתים היה מנהגו לתפוס את אחד הנוכחים ולדרוש ממנו להתמסר לעניין של "עבודה" כלשהו. אולם הכל ידעו שאין ה"קרבן" אלא "קרבן ציבור", והדברים אינם מיועדים רק אליו אלא לכולם.

כך ישבו והתוועדו כמה שעות, והבחורים שמחו שאיש לא גילה את ההתוועדות, וכך היה ר' ניסן יכול לדבר במיוחד אליהם. חדרי היה גדול למדי והיה מקום לכולם. כמובן שלא כולם ישבו, ובכלל לא היה נהוג אז לשבת בהתוועדות. רק הזקנים וה"משפיעים" היו יושבים והשאר היו עומדים מסביב להם.

בינתיים חיפשו החסידים את המקום שבו מתוועד ר' ניסן, ולבסוף "הריח" מישהו שההתוועדות נערכת בביתי. הדבר פורסם מיד, ומכל פינות העיר החלו אנ"ש לנהור לעבר ביתי. כמדומני שלא נשאר אחד שלא הגיע בלילה ההוא. כמובן שלא היה מקום לכולם, ואלה שלא הצליחו להיכנס המתינו בחוץ, וכשמישהו היה יוצא לנוח מעט היה חברו נכנס, וכך התחלפו כל הזמן.

ההתוועדות נמשכה כל הלילה, ולקראת הבוקר החלו כל האנשים שעמדו בחוץ להידחק פנימה, ולאחר מאמצים רבים הצליחו בכך, אך כמובן שהיה זה על חשבון

רהיטיי הישנים והם הפכו לשברי כלים... כשנסתיימה ההתוועדות היו הכל קצת "בגילופין" ויצאו בריקוד סוער. רקדו כך כמה שעות עד שהגיע שמש בית-הכנסת של הבוכרים (שביתי עמד עליו) וכשהוא אוחז מקל בידו, צעק שאנו עומדים להפיל את תקרת בית-הכנסת... וכך פיזר את הקהל. היה זה בשעה 8 בבוקר...

כשהתפזר הקהל, אספתי את שברי העץ שהיו פעם שולחן וכסאות, והשלכתי אותם החוצה, אולם הרגשתי היתה נפלאה. ההתוועדות רוממה את רוחי, והרגשתי כמי שנמצא ברקיע השביעי.

כמה ימים לאחר מכן, בי"ט אדר, נערכה חתונתו של ר' ניסן פינסון, ושוב נערכה התוועדות שנמשכה כל הלילה. בשעה 5 לפנות בוקר נסתיימה ההתוועדות ושוב יצאו הכל לרקוד. רקדו כך שלוש שעות תמימות. רבים נכנסו ויצאו, אולם ר' ניסן רקד כל הזמן, נכנס ראשון ויצא אחרון. הוא פשט את מעילו ונשאר רק עם כתונת וטלית קטן, וכשנפסק הריקוד היה כולו רטוב מזיעה ופניו היו כאש להבה.

בצורה זו חגגו אנ"ש כל תספורת, כל בר-מצוה, כל חתונה וכל יומא דפגרא. היו אלה ימים נפלאים, ימים של רוחניות, של שמחה ושל חסידות אמיתית.

החיים בסמרקנד

בעניין השגת פרנסה, היו לי קשיים רבים. בתחילה ניסיתי לסחור בצבעים, לאחר שראיתי את ההצלחה שהיתה לי ממכירת הצבעים שהבאתי מפרונזה. בהמשך, מצאתי אחד מאנ"ש שהביא צבע רב ממוסקבה, ורצה להפטר ממנו הואיל ורצה לצאת מהמדינה. קניתי ממנו את הצבע והוא אמר לי שהצבע מונח בבית קרובו, שלא היה מאנ"ש. כמה פעמים הלכתי עם המוכר ולקחתי כמויות שונות מהצבע, אולם חלק-הארי נשאר עדיין שם.

לאחר שנסע המוכר, רציתי להעביר אלי את כל הצבע והלכתי לקרובו כדי לקחתו, אולם כאן נכונה לי הפתעה מרה. אותו קרוב טען שאינו יודע דבר מהמכירה, ואף אמר לי בלגלוג: "אני הוא יורשו של קרובי ולא אתה". ניסיתי להתקומם ואף הוכחתי לו שכבר לקחתי חלקים מהצבע, אך הוא ניצל את ההזדמנות שהמוכר איננו כאן ולא אוכל להוכיח דבר, ועל כל טענותיי השיב לי ב"לא" באל"ף רבתי. הוא אף רמז לי שמוטב לי לשתוק ולא לעורר אותו למעשים מסוימים...!

כתוצאה מעוול זה שנעשה לי, הפסדתי סכום גדול, והעיקר שנשארתי שוב

ללא כל מקור לפרנסה. רבים מאנ"ש התפרנסו מעבודת האריגה ("בנול-יד") שבאמצעותו ארגו אריגים שונים, ורבים אחרים התפרנסו ממסחר באריגים אלה. את חומרי הגלם היו מביאים מטשקנט, אך לשם כך היה דרוש רישיון מיוחד. חשבתי גם אני להתפרנס מאריגה, והגשתי בקשה לרישיון להבאת חומרי-גלם, אולם עברו כמה שבועות ולא הצלחתי לקבלו.

בינתיים התחילה אצל אנ"ש תנועה לעזיבת המדינה. היו כאלה שהצליחו להירשם כפולנים ובאמצעות תעודות כאלה קיבלו רישיון לעזוב את המדינה. אחרים, שהיו בעלי אמצעים, נסעו ללמברג, שממנה הגיעו שמועות כי קל יותר למצוא בה דרכים לנסוע. אני לא יכולתי להשיג תעודות של פולנים, וכסף לא היה כלל ברשותי בימים ההם, ולכן מובן שמחשבות נסיעה לא עלו כלל במוחי.

פרק שישים ושניים

ר' ניסן עוזב את סמרקנד

נסעתי באותם הימים לטשקנט כדי להשיג רישיון להובלת חומרי אריגה, ושהיתי שם תקופה מסוימת. באחד הימים התפשטה שמועה שר' ניסן ברח מסמרקנד והוא מתחבא בטשקנט בביתם של ר' שניאור זלמן דוכמן וחתנו ר' אליהו ליפסקר. התברר שמכונית של הנ.ק.וו.ד. עצרה ברחוב ליד אחד מראשי-הישיבות של פולין ששהה בסמרקנד, ושמו ר' יצחק קופלמן, וממנה יצאו שני אנשים שתפסו אותו והורו לו להיכנס למכונית. הוא לא היה אדם חלש וניסה להתנגד, אולם הם סובבו את ידיו לאחור והכניסוהו למכונית בכוח. בינתיים נאספו שם אנשים רבים, והדבר נתפרסם בעיר ויצר פחד אצל יהודים רבים שהיתה להם סיבה לחשוש ממאסר.

בלילה שחררו את הראש-ישיבה ר' יצחק קופלמן, בתנאי שיעזוב מיד את סמרקנד. כשיצא מבניין הנ.ק.וו.ד. מיהר להודיע לר' ניסן שעליו לברוח מיד. איש לא ידע מדוע לו לברוח, אך נראה שהוא שמע מאנשי הנ.ק.וו.ד. דברים שהביאו אותו למסקנה שר' ניסן בסכנה. ר' ניסן, מצידו, לא התמהמה וברח מיד לטשקנט.

בהיותי בטשקנט רציתי להיפגש עם ר' ניסן ולהיפרד ממנו, אולם חומה גבוהה של סודיות אפפה את כל הקשור בו, ולא היתה כל אפשרות להיפגש עמו. בינתיים המתנתי לקבלת הרישיון המיוחל, ומאפס מעשה ישבתי כל היום בבית-המדרש. ישבו עמי שם ר' ישראל הלוי לוין, ("ר' ישראל נעוולער") ור' יצחק יעקב מינקאוויטש ("ר' איצ'ה ליימעס"). ישבנו והתוועדנו בענייני חסידות וסיפורי חסידים.

יד ה' – אפשרות לצאת "משם"

באחד הימים האלה כשישבנו בבית-המדרש באחת משעות הצהריים, ראיתי את בנו של ר' זלמן דוכמן, ישראל'יק, בן השש-עשרה, ועלה בדעתי לנצל אותו

כדי להיפגש עם ר' ניסן. ביקשתיו ללכת הביתה ולשאול את ר' ניסן אם הוא מסכים שאבוא לבקר. ישראל'יק הלך, וכעבור חצי שעה חזר לבשר לי כי ר' ניסן מסכים שאבוא אליו. שמחתי מאוד, וישראל'יק הראה לי את הדרך לבית אביו.

בבית היה באותה שעה ר' מענדל פוטרפס והוא שוחח עם ר' ניסן. מזג-האויר היה חם מאוד ור' ניסן ישב רק עם טלית-קטן וכך שוחחו. אני המתנתי בצד עד שתסתיים השיחה, וכשר' מענדל הלך אמרתי לר' ניסן כי איני יודע אם נזכה להיפגש עוד, וברכתיו בברכת דרך צלחה וביקשתי למסור את שמי ושם משפחתי לכ"ק אדמו"ר נבג"מ לברכה עבורנו.

ר' ניסן שאלני אם אני חושב לנסוע מרוסיה. השבתי לו שבמצבי הנוכחי איני יכול אפילו לעלות אפשרות כזאת על הדעת. שאל ר' ניסן, כמה כסף אני צריך כדי שאוכל לנסוע. עשיתי חשבון מהיר כמה יעלה הדבר לשתי המשפחות (שלי ושל גיסי ר' אבא, שגם הוא עבר בינתיים לסמרקנד), והשבתי לו שאם ארצה לנסוע אהיה זקוק לכל הפחות ל-50 אלף רובל.

נענה ר' ניסן ואמר, שהוא אינו נוקט כלל עמדה בשאלה אם לנסוע אם לאו, ובעניין זה עלי להחליט בעצמי, אולם אם אחליט לנסוע והבעיה תהיה כספית גרידא, הוא מוכן להלוות לי את הסכום שנקבתי, ושאחזיר לו את הכסף "אויף דער אנדער זייט" ("בצד השני").

מה אומר ומה אדבר, דבריו אלה כאילו העירו לקרבי דם חדש; הרגשתי כבר את הרגשת הנסיעה והדרור. אמרתי לר' ניסן שאני זונח מיד את כל תוכניותיי בעניין הרישיון והאריגה, ואני נוסע מיד הביתה כדי להתכונן לנסיעה. הודיתי לו מאוד ואיחלתי לו שהקב"ה ישמח אותו כשם ששימח אותי. הוא אמר לי שאת הכסף אקבל מר' מענדל פוטרפס, ובתוך יומיים אכן קיבלתי את 50 אלף הרובל ונסעתי מיד לסמרקנד.

כשהגענו בעזרת ה' "אויף דער אנדער זייט" ("לצד השני") והיינו בפאריז, הייתי נוסע לישיבת תומכי-תמימים בברינוא להשתתף בהתוועדויות של ר' ניסן שנהנתי מהם מאד. כל פעם הייתי מביא לו חלק מהחוב של סמרקנד. במשך הזמן עזר לי השי"ת לשלם לו את כל החוב.

הנסיעות בין סמרקנד לטשקנט

הנסיעות בין טשקנט לסמרקנד לא נעשו בדרך הרגילה, וכל נסיעה כזאת היתה פרשה כשלעצמה. היינו נוסעים במשאיות גדולות שהיו מעבירות סחורה "שחורה". הדרך שבה נסעו היתה דרך-עפר, וקשה לומר שהיתה זו נסיעה נעימה במיוחד. הדרך היתה מלאה במהמורות, והמשאית היתה מיטלטלת ומקפצת – ואנו עמה.

ברצוני לחרוג מעט מסדר הדברים ולספר על נסיעה אחת כזאת שנשארה חרותה בזכרוני. היתה זו נסיעה מסמרקנד לטשקנט ונסעו בה רבים מאנ"ש. היינו לא פחות ממניין אנשים, שכן אני זוכר כי באמצע הדרך ביקשנו לעצור והתפללנו מנחה במניין. בין הנוסעים זכורים לי ר' אהרן גופין עם בנו ר' ברוך, ר' מענדל פוטרפס, ר' דוד רסקין, ר' לייבל דנברג ועוד.

ממש לפני טשקנט, עצרה אותנו המשטרה לבדיקה. נבהלנו מאוד והיינו בטוחים שכעת תתחיל פרשה. נו, תארו לעצמכם, מכונית מלאה ביהודים בעלי זקן, ונוסף על כך גם התעודות של רובנו לא היו כשרות כל כך. ועל כל זאת נסעה במכונית גם "הדודה שרה" הידועה, והיא נשאה עמה סכום כסף עצום, כמיליון רובל, מובן מאליו איזה פחד נפל עלינו.

החלטנו להסתיר כמה מאתנו תחת הבגדים. הבחירה נפלה על הצעירים, ר' דוד רסקין ור' ברוך גופין, והם נכנסו תחת כל הסמרטוטים שהיו במשאית. הגיע תורנו לבדיקה, וכאן ראינו בגלוי את יד ה' שהתערבה. השוטר הביט לתוך המכונית, ראה שאנו ישנים בפינותיה ולהפתעתנו הורה לנהג להמשיך לנסוע. שמחנו מאוד, ולאחר שהתרחקנו מעט התחלנו להסיר את הבגדים מעל אלה שהסתתרו. מזג-האויר היה חם מאוד והשניים ממש "התבשלו" תחת הבגדים...

אחזור לסיפורי: כשהגעתי הביתה ובישרתי לבני-ביתי כי אנו עומדים לעזוב את המדינה – היתה השמחה רבה מאוד. אולם עתה היה עלינו להתגבר על קשיים גדולים כדי לבצע את תכניתנו. היינו 13 נפשות: אשתי ואני וארבעת ילדינו, גיסי ואחותי ושני ילדיהם. לצערנו אחת התאומות נפטרה במשך הזמן. וכן ר' יואל אבי גיסי, ובתו (הבת השנייה נישאה כבר והיא נסעה בנפרד עם בעלה). בנוסף לכל אלה לקחנו עמנו נער בן שש-עשרה שלא היו לו הורים במקום (את הוצאות נסיעתו וכל השאר שילמו לו מהישיבה). מובן מאליו שנסיעה של ציבור כזה אינה דבר קל.

כדי להגיע ללמברג היה עלינו לנסוע שבעה ימים ברכבת עד מוסקבה, ומשם

לנסוע עוד יומיים עד למברג. הרכבות היו עמוסות ביותר בתקופה ההיא, והיה קשה מאוד להשיג כרטיסים, ודווקא באותה רכבת. במצב כזה היו האנשים נוהגים לנסוע לתחנת-הרכבת ולהמתין שם עד שיושגו הכרטיסים, ולעיתים לקח הדבר ימים רבים.
ההכנות לנסיעה נמשכו עד ר"ח אלול (תש"ו) ובערב ר"ח התאספו כל אנ"ש בבית-המדרש, נפרדו מאתנו, ור' ישראל-נוח הורה לכולם לומר את כל התהילים למען הצלחת נסיעתנו.

נסענו לתחנת הרכבת, ושם, כצפוי, היו אנשים רבים כחול הים. מצאנו לנו פינה שבה ישנו בלילה ובה שמנו את חפצינו, ואני התרוצצתי בניסיון למצוא כרטיסים. לאחר חיפושים רבים, מצאתי אשה אחת שמכרה כרטיסים "מתחת לשולחן", וכעבור יומיים מאז שהגענו לתחנה הצלחתי לרכוש את הכרטיסים הדרושים לנו (כמובן, תמורת מחירים מפולפלים) ונסענו.

קרונות הרכבת שבה נסענו לא היו קרונות נוסעים, עם מקומות ישיבה, אלא קרונות ששימשו להובלת פרות, ומובן מאליו שהנסיעה לא היתה נוחה ביותר. בקושי רב הצלחנו להעלות את חפצינו ולסדר לנו מקום ישיבה, אולם קיבלנו הכל באהבה ורק ציפינו שהנסיעה תתחיל.

נסיעה קשה ומפחידה

במהלך הנסיעה עברה עלינו חוויה מצערת ודי מפחידה. הקרון היה חשוך, ורק נר אחד האיר מעט את החשיכה. לפתע כבה הנר, ואז החלו גנבים להתרוצץ בקרון ו"לטפל" בחפצי הנוסעים. האפילה היתה מוחלטת, ואיש לא יכול היה לראות את המתרחש. כעבור דקות מעטות שמעתי את הגנבים שהם מטפסים על השקים שלנו וקורעים אותם בסכינים. התחלתי לצעוק עליהם, אך מיד הגיעה מהם תשובה בנוסח: "שתוק אם אתה רוצה להישאר בחיים", ולא העזתי להסתבך עמם.

הגנבים סיימו את "מלאכתם", וכשעמדה הרכבת באחת התחנות, פתחו את הדלת וברחו עם שללם. כשהואר הקרון בשנית בדקתי את הנזקים, וראיתי שהגנבים קרעו כמה שקים, אולם לא יכולתי עדיין לדעת מה גנבו. לאחר מכן ראיתי שהם לקחו קופסה של תמונות משפחתיות (כנראה חשבו שיש בה רכוש). הצטערנו על כך מאוד כי הקופסא הכילה את כל התמונות של ילדינו כשהיו קטנים.

הכרטיסים שהשגנו היו רק עד טשקנט וירדנו שם. סמוך לתחנת הרכבת היה גן גדול ושם קבענו את מקום מנוחתנו. השגת הכרטיסים שם היתה קשה יותר, הואיל ולא הכרתי איש, אולם בעזרת-השם הצלחתי להשיג את הכרטיסים הדרושים בתוך כמה ימים, והמשכנו בנסיעה. הפעם נסענו בקרון נוסעים והיה קל יותר.

דירה מזומנת במלכובקה

במוסקבה כבר עמדה לפנינו הבעיה היכן להמתין עד שנשיג כרטיסי נסיעה להמשך הדרך. מוסקבה אינה טשקנט, ושם כבר היה קר מכדי שנוכל ללון תחת כיפת השמים. לבסוף צץ במוחי רעיון. סמוך למוסקבה נמצא אזור הנאות-דשא מלכובקה, והיתה שם דירה שהיתה שייכת לאחד ממכיריי. שיערתי שהם כבר עזבו את המקום ונסעו העירה, וממילא נוכל לשהות שם עד שנוכל להמשיך בדרכנו.

עלינו על רכבת מקומית שהביאה אותנו למלכובקה, ושם ראינו שאכן מכיריי עזבו את ביתם ולא נשארה בו אלא האם הזקנה, והיא שמחה לתת לנו לשהות בבית. היא עצמה נסעה גם כן למחרת למוסקבה, וכך נשאר הבית פנוי כולו עבורנו. היה זה בית בן שני חדרים, עם מטבח ורהיטים, ושמחנו מאוד שכך הסתדרו הדברים; לא פיללנו שעד כדי כך נצליח.

שהינו שם כמה ימים, ולפתע הגיע אלינו מברק מלמברג שבו נאמר כי עלינו להגיע לשם מיד. לא הכרתי שם שום כתובת, ולכן לא רציתי להביא לשם את כל המשפחה בטרם אמצא עבורם מקום. נסענו, איפוא, רק אני ואחותי, ולכל השאר הוריתי לבוא למחרת, שעד אז קיוויתי להשיג מקום מגורים עבורם.

בתחנת הרכבת התקשינו מעט להשיג כרטיסים, ולכן יצאנו לדרך רק לאחר המתנה של כמעט יום. הנסיעה עצמה – בת שתי היממות – עברה עלי קשה מאוד, הואיל ולא היו לי תרופות עבור ה"אולקוס" שלי והכאבים הציקו לי מאד.

פרק שישים ושלושה

אנחנו מגיעים ללמברג

כשהגענו ללמברג ירדנו בתחנה ולא ידענו לאן לפנות. לא היו בידינו לא כתובת ולא שמות אנשים שגרים בעיר, ועמדנו בתחנה אובדי עצות. אולם אנ"ש שהיו בלמברג דאגו לאנשים כמונו, ומיד ראינו את ר' מענדל פוטרפס שבא אלינו ושאל למספר האנשים שהגיעו. השבנו לו שבינתיים אנו רק שניים, אולם מחר יבואו עוד אחד-עשר. הוא היפנה אותנו לכתובת מסוימת, באומרו שעבור אלה שיבואו מחר יחפשו מקום אכסניה מחר.

באותה רכבת הגיעו משפחות נוספות, ולכולנו המתינה מכונית שהסיעה כל משפחה לכתובת שניתנה לה. הדירה שניתנה לנו היתה מרווחת וגדולה, והתאימה למגורי כל המשפחה. אולם המחירים תמורת הדירה היו גבוהים למדי. עבור כל נפש היינו צריכים לשלם 50 רובל ללילה, ולפי מצבנו אז היו אלה סכומים עצומים. הרבה אפשרויות לא היו לנו, כמובן, ונאלצנו לשלם את המחיר.

למחרת, אכן הגיעה כל המשפחה והובלנו אותם לדירה. עתה היינו צריכים להמתין למועד שבו נוכל לעבור את הגבול, ובינתיים עברו הימים מתוך פחד רב. העובדה שהעיר היתה ליד הגבול, גרמה לכך שהפיקוח על תושבי העיר היה חמור ביותר, ואם היו תופסים שם אנשים שאין להם רשות להתגורר בעיר, היה עונשם גדול.

אנו, המבוגרים, לא הורשינו לצאת החוצה, ורק הצעירים שעוד לא היתה להם חתימת זקן העיזו להסתובב בעיר ולסדר דברים שהיו צריכים לסדר.

יש לציין שכל ענייני אנ"ש נוהלו בסדר מופתי, והכל נשמעו להוראות הוועדה המטפלת. אותה ועדה היתה חשאית ביותר והיו חברים בה ר' מענדל פוטרפס, ר' משה-חיים דובראווסקי, ובראש הפעילים עמד ר' לייבל מוצ'קין. הוא הכיר את כל מבריחי הגבול, והוא היה זה שניהל את כל ענייני אנ"ש.

אסור היה לאיש מאתנו להיפגש עם חברי הוועדה, ורק אחדים זכו להיפגש עם ר' לייבל ולשמוע מפיו את ההתפתחויות לגביהם. אלה שזכו לשמוע זאת היו שמחים שלכל-הפחות הם יודעים את מצבם, ואילו רוב אנ"ש ישבו מפוחדים איש ב"חורו", שילמו כסף רב תמורת כל לילה של לינה, ולא ידעו כלל את מועד נסיעתם, אם בכלל.

ה"עשאלאן"

זמן מה לאחר שהגענו לעיר, נודע בין אנ"ש כי בימים הקרובים עומדת "לגנוב את הגבול" "עשאלאן" ("שיירה של נוסעים ברכבת") קבוצה של כ-120 איש, ולאחר שהיא תצליח לעבור יתחילו להכין קבוצה נוספת, לפי התור. הגיע יום היציאה, אנו נפרדנו מהיוצאים (בינהם זכור לי ר' נחום וולוסוב) והם הלכו למקום המפגש. הנשארים התפללו להצלחת המבצע. שכן, מלבד הרצון שידידינו יצליחו לעזוב את המדינה, הרי ע"י נסיעתם נסללת דרך הנסיעה עבור הנשארים.

עברו שעות אחדות, ואנו היינו בטוחים שהם הצליחו לעבור את הגבול. והנה, לאחר כעשר שעות חזר ר' נחום וולוסוב (הוא גר באותו בית איתנו) וסיפר כי השיירה לא יצאה מפני סיבה כלשהי, שאין הוא יודע אותה. מאוחר יותר התברר כי היה חשש שהיתה הלשנה, והוועדה החליטה לא לסכן את האנשים וביטלה את היציאה.

על כולם נפל פחד גדול, ובעיקר ריחמנו על אנשי השיירה שהתאכזבו כל-כך. הם השקיעו כספים רבים עבור השגת ה"מסמכים" שבעזרתן היה אפשר להיכנס למדינה השכנה, והנה אין להם לא כסף ולא חירות. השגת המסמכים אף היא לא היתה קלה. רק תמורת סכומי כסף גבוהים, שנעו בין 5000 ל-15,000 רובל לנפש, היה אפשר להשיגן.

בשבת שלאחר כשלון השיירה, הלכתי לטבול במקווה וכשנכנסתי אליה עמדתי משתומם: היו שם אנ"ש מסמרקנד, מטשקנט וממוסקבה. אמנם סיפרו שרבים מאנ"ש נמצאים בלמברג, אך אינה דומה שמיעה לראיה. היו שם מאות אנשים וכולם היו מפוחדים. האנשים מיהרו לטבול ולברוח ל"חורים", שם ישבו כל הזמן כשאוזניהם כרויות ל"חדשות".

הוועדה שולחת אותי לווילנה

כך חלפו הימים והתקרב ראש-השנה. יומיים לפני ראש-השנה בא לביתי ידידי

ר' נחום-זלמן גורעוויטש ששימש כאיש השליחויות של הוועדה. הוא הודיע לי כי הוועדה מזמינה אותי לבוא אליה, וכי אבוא מיד במונית הממתינה בחוץ. נסעתי עמו כשבתוכי משמשים שני רגשות בערבוביה: מצד אחד פחדתי מאוד, אולם מאידך שמחתי, כי אולי רוצים לבשר לנו משהו בדבר הנסיעה.

המונית הורידה אותנו במקום כלשהו, ומשם המשכנו ברגל עד לקצה העיר, לבית שעמד בתוך חורשה, ושם מצאנו את כל חברי הוועדה. שמחנו מאוד בפגישתנו, ולאחר חילופי-דברים ידידותיים, הודיעו לי את המטרה שלשמה הוזמנתי אליהם. הם סיפרו, כי לעת-עתה המצב בלמברג מסוכן וקשה לעבור את הגבול, ולכן ברצונם לברר אם יש מקומות שמהם נוח יותר לעשות זאת. הם החליטו לשלוח מישהו לבדוק את המצב בעיר ווילנה, ודעת כולם היתה, שאני הוא האיש המתאים לשליחות זו. הוועדה הורתה לי לנסוע מיד לווילנה ולהשתדל לבצע את השליחות במהירות האפשרית.

היה זה יום לפני ערב ראש-השנה, אולם העניין היה חשוב מכדי לשים לב לשיקולים מעין אלה. חזרתי הביתה, סיפרתי לאשתי יהודית עליה-השלום את כל העניין, והיא לא הביעה כל התנגדות ואיחלה לי הצלחה רבה. לקחתי מונית ונסעתי לתחנת-הרכבת, שם היה אמור להמתין לי איש שליחויות של הוועדה, והוא היה צריך להשיג עבורי את כרטיס הנסיעה, המתין לי ר' דוד קוק והוא נתן לי את הכרטיס. נפרדתי ממנו, עליתי על הרכבת היוצאת לווילנה ונסעתי.

בקשוני להיות ה'בעל תקיעה' בווילנה

הגעתי לווילנא בבוקר, ושאלתי על מקומו של בית-הכנסת. לא היו עמי כל חפצים, מלבד הטלית והתפילין ומעט לחם, ולא היה קשה לי להגיע לשם. בבית-הכנסת התפללו עדיין, ובסיום התפילה קיבלו אותי האנשים בחמימות. הם בירכוני ב"שלום עליכם" ושאלוני על צרכי בעיר. אמרתי להם שבאתי לווילנה כדי לחפש דירה, וכך דיברנו מעט על דא ועל הא.

תוך כדי שאנו משוחחים, התקרב אלי במהירות אחד המתפללים ובירכני ב"שלום עליכם" רחב. ראיתי שזה אחד מאנ"ש מסמרקנד (הוא שימש כשו"ב בקובנה). שמחנו מאוד על פגישתנו, ושאלתי אותו אם הוא יודע על מקום שבו אוכל להיות בראש-השנה. הוא השיב שאני יכול ללון יחד עמו בביתו של הרב. מכירי

ניגש מיד אל הרב, וסיפר לו שאני אחד ממכריו בסמרקנד, ובאתי עתה לחפש דירה בווילנה, הוא ביקש ממנו רשות להעלים אותי בביתו. הרב הסכים מיד, ואני הייתי מרוצה שעד כה הלך הכל במישרין.

בית-הכנסת היה גדול מאוד והיה עשוי, לדברי המתפללים, להכיל 2000 איש, והוא בית-הכנסת היחיד שנשאר שלם לאחר המלחמה והחורבן. עמדתי להתפלל תפילת שחרית, ולאחר התפילה שאלו אותי מכירי והרב אם אסכים לתקוע בשופר בראש-השנה. מצד אחד לא רציתי בזה, הואיל ולא ראיתי את עצמי בקיא מספיק במנהגי התקיעות, אולם מאידך, ראיתי קודם לכן כיצד טיפל הרב בשאלה שהביאו לו שני קצבים, וחשבתי לעצמי שטוב יותר אם אתקע בעצמי ולא אשמע את התקיעות ממי שאינו יודע, והסכמתי.

לאחר התפילה הלכנו לבית הרב, אכלנו משהו, ולאחר מכן התחלתי לשאול את מכירי בדבר מצב מעבר הגבול באזור. הוא השיב לי כי שמע שלפני זמן מה, היו יכולים לעבור את הגבול במכוניות, אולם כנראה אירע משהו והדבר נפסק. הוא לא ידע מה קרה בדיוק, אך הציע לי לשאול את השוחט הצעיר של המקום, שהוא בוודאי יודע את כל המתרחש.

לקחתי את כתובת בית-השחיטה והלכתי לשם. השוחט עצמו עמד במרתף, ובחדר החיצוני וכן לאורך כל המדרגות השתרך תור ענק של נשים עם תרנגולות בידיהן. הן נתנו לי לעבור, כי ראו שאין בידי עופות. כשהגעתי אל השוחט, כשראינו כבר זה את זה בבית-הכנסת, ביקש ממני שאבדוק את סכיני-השחיטה שלו. אני סירבתי בתחילה, אולם הוא הפציר בי מאוד ונוכחתי שהוא רוצה בכל ליבו שאבדוק אותם ועשיתי כבקשתו. ואכן, הסכינים היו טובים מאוד, הן מבחינת החדות והן מבחינת החלקות, ונהניתי מכך מאוד.

לאחר מכן התחלתי לשאול אותו בדבר המצב במעבר הגבול. שיחתנו נערכה מפה לאוזן, כך שלא היה כל חשש. הוא כמכירי, סיפר שלפנים היו אמנם עוברים שם את הגבול, אולם היה מקרה וכל השיירה נאסרה, ומאז הפסיקו לעבור משם. מדבריו הבנתי שהאזור אינו מתאים למטרותינו, ומבחינתי הייתי כבר מוכן לשוב ללמברג ולדווח על כך, אולם כבר היה מאוחר והייתי מוכרח לעשות את החג בווילנה.

רציתי לטבול לפני החג, ובהעדר מקווה הלכתי וטבלתי בנהר לכבוד ראש-השנה. שני ימי הדין עברו כשורה וכבקשתם שימשתי כ"בעל תוקע".

דין-תורה משונה

מיד לאחר החג, יצאתי בחזרה ללמברג. לצערי, ללא כל בשורות חיוביות. שמחתי להיות שוב עם משפחתי, שכן בגלל כל הפחדים, אין טוב מלהיות יחדיו. בימי שהייתי בווילנה החליפו לנו, משום מה, את הדירה. אך גם הדירה החדשה לא הייתה רחוקה ממרכז העיר.

בערב יום-הכיפורים חזרנו ונפגשנו, כל אנ"ש יחדיו, במקווה. הפחד היה גדול, שכן המקווה הייתה בבית-המרחץ ששרץ חיילים, אך למרות זאת הלכו לטבול, ואף החמירו לטבול 3 פעמים במשך היום, כנהוג, כך שהמקווה הייתה מלאה באנ"ש.

התפילות ביום הקדוש נערכו במניינים קטנים שהתקיימו בבניינים שונים. היה קיים בעיר בית-כנסת גדול, אולם מחמת הפחד הלכו להתפלל בו רק יחידים. אנו התפללנו במניין שהתקיים בבית הסמוך למקום מגורנו. בחסדי ה' עברו כל התפילות בשלום, ואף אחד מאותם מניינים לא נתגלה.

באחד הימים שבין יום-הכיפורים לסוכות, נקראתי שוב לבית ששימש כמפגש של הוועדה. הפעם היה זה לצורך דין-תורה. ישבו בדין: הרב שניאור-זלמן גרליק, לימים, הרב של כפר חב"ד, הרב נחום שמריהו ששונקין ("ר' שמערל באטומער") והרב שמואל נוטיק, ("ר' שמואל קריסלאווער"). אותי הזמינו מפני שהמתדיינים דרשו במפגיע שישב בדין גם אחד שמתמצא בענייני מסחר וכו'. הרבנים התנגדו בתחילה לדרישה זו, אולם בסוף ויתרו ודעת כולם הסכימה עלי.

היה זה דין-תורה קשה ביותר. שני המתדיינים צעקו כל הזמן, והיה קשה לעמוד על דבריהם. היה חשוב מאוד שהדין יוכרע בלילה זה, אך השעות עברו ועדיין אין כל התקדמות. אי-אפשר היה להבין כלל את הטענות, הואיל וכל הזמן שיסע האחד את דברי רעהו והכחיש את דבריו, והרבנים התעייפו מצורתו של דין-תורה משונה זה.

אני ראיתי שהשעה כבר מאוחרת, והחלטתי שחייבים לערוך כאן פשרה, כי אם לא כן, לא יהיה לדבר סוף. מתוך מה שהצלחתי לקלוט, נראה לי כי אחד הצדדים צודק יותר, אך במצב ההוא לא היתה קיימת כל אפשרות להכריע כאחד הצדדים, וגם היה חשש שהחייב לא יציית לפסק הדין. התחלתי, אפוא, לדבר עמם במגמה להשיג פשרה. תחילה דיברתי עם האחד ולאחריו עם השני, ושוב עם הראשון, ושוב עם השני. וכך, אט-אט, במשך כמה וכמה שעות וכו' וכו' התקרבו שני הצדדים זה לזה והפשרה המיוחלת - הושגה.

הרב שמואל נוטיק, שעקב כל הזמן אחר הנעשה, שמח מאוד מהתוצאה שהושגה, ואמר שבדיעבד הוא מתחרט על כך שקודם לכן לא רצה לשתף בדין "בעל-בית"...

"לחיים" ועוד "לחיים" ועוד "לחיים"

כשנסתיים העניין, כבר היתה השעה 4 לפנות בוקר ורצינו לחזור הביתה. אלא שבחדר אחד באותו בית ישבו חברי ה"וועדה", בלוויית כמה חסידים נוספים, והתוועדו; וכשאנו עמדנו כבר לעזוב את המקום, נכנס לפתע ר' מענדל פוטרפס, בקבוק "משקה" בידו, והתחיל לומר שעומדים אנו בימים שבין יום-הכיפורים לסוכות, ובמילא חייבים לומר "לחיים".

הוא תפס את שלושת הרבנים ודרש שהם, בהיותם ראשי העדה, יקחו "משקה" ויישבו להתוועד. אני שידעתי כי הרבנים עייפים מאוד, פניתי אל ר' מענדל והתחלתי לשדלו לעזוב את הרבנים לנפשם. כשהוא ראה אותי, התחיל לומר: "הו, אתה נמצא כאן, ואתה עוד משמש כמליץ-יושר עבור הרבנים – קח מיד כוסית משקה, ואם לאו..." הוא הגיש לי כוס "משקה", ואני שתיתי אותו עד תומו. לא היה בידו שום דבר לקינוח, אך הוא ציווה עלי לומר "לחיים" פעם ועוד פעם... אני זוכר שבכיתי הרבה באותה התוועדות, והתאוששתי כעבור יומיים.

פרק שישים וארבעה

"הסוכה" בלמברג

לגבי סוכה היתה בעיה גדולה. כמובן ופשוט, אי אפשר לבנות סוכה "בסתר". והסכנה גדולה שהשכנים הערלים "ימסרו" לשלטונות שהיהודים "בנו להם בית" בלי רשיון של השלטונות, ויזמינו את המשטרה, ויבקשו "תעודות ורשיונות" ולנו אין שום "תעודה" ואין שום "רשיון" אפילו להיות בעיר. והרי הימים הם אחרי מלחמת עולם, ובמדינה "ההיא" שהמצב היה שהמבוגרים בינינו פחדו אפילו ללכת ברחוב כי לא היה לנו "רשיון" לשהות בעיר, כמסופר לעיל.

אבל איך אפשר בלי סוכה?

מהדירה שלנו יצאה מרפסת קטנה. לא מרפסת שאפשר לשבת עליה אלא עשויה בעיקר לשים עליה פרחים, וכמו שרואים בהרבה בתים של אירופה.

תמונת אילוסטרציה של מרפסת פרחים

קראתי את הרה"ח ר' שמואל נאטיק הנקרא "ר' שמואל קריסלאווער" והוא מדד את המרפסת, והנה יש במרפסת שבעה טפחים! שטח כשר לסוכה! למרפסת היה מעקה.

הרב שמואל נוטיק מדד את המעקה והיו בו עשרה טפחים, הגובה הדרוש

לסוכה! נסעתי מיד לשוק וקניתי חבילת תבן, והמעקה היה לנו ל"דפנות", והתבן היה לנו ל"סכך" וכבר יש לנו סוכה!!!

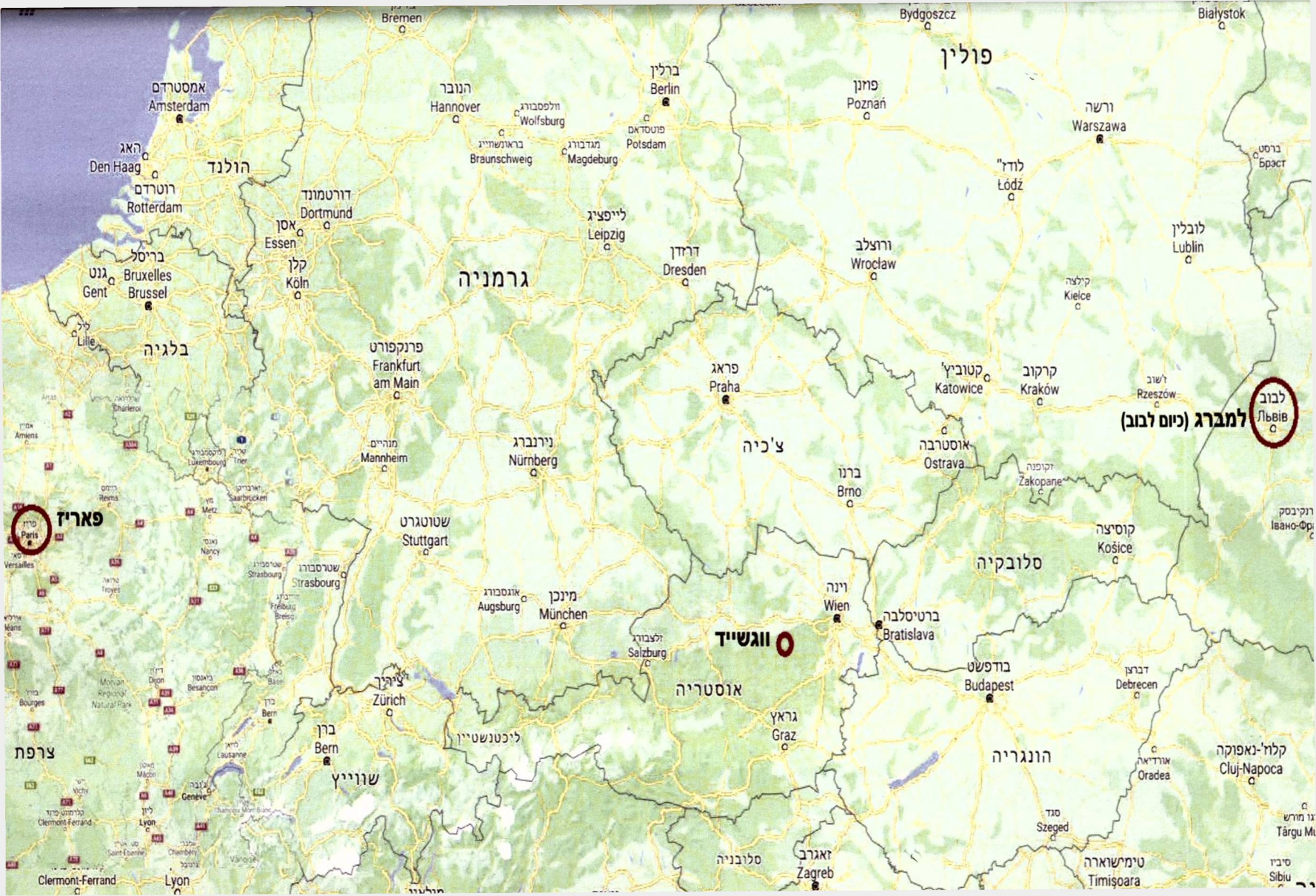
לזוגתי, יהודית עליה-השלום, היה "טשעמאדאן" ("מזוודה") שהבאנו מרוסיה, וה"טשמאדאן" הזה היה לנו ל"שולחן". זוגתי גם הביאה "האנטאך" -- מגבת לבנה דקה, והמגבת הזאת שימשה לנו "מפה" לשולחן. וברוך ה' כבר אפשר ליכנס לסוכה לסעודות החג!!!

ה"ישיבה" בסוכה היתה רק דרך שכיבה, ובאופן שהרגליים היו קצת חוץ לסוכה, ובבחינת "ראשו ורובו בסוכה".

העיקר שיש לנו סוכה כשרה, מבלי לעורר שום חשדות ומבלי למשוך אליה מבטים בלתי רצויים. הרב שמואל נוטיק שמח כל-כך שלמרות כל הסכנות נוכל לקיים את מצוות סוכה, ועוד מבלי לעורר חשדות, עד שלא מצא מלים להודות לי.

בסוכה זו אכלו כל אנ"ש, במשך כל זמני היום והלילה, "בזה אחר זה", וביניהם, הרב שניאור זלמן גארעליק, כמוזכר, לימים, הרב של כפר חב"ד, עם בנו ר' אברהם שמואל וחתנו הרב נחום טרבניק שהיה אחרי זה ר"מ בישיבת תומכי-תמימים בברינוא, וישיבת תומכי-תמימים בלוד וכפר חב"ד, ורב של כפר חב"ד.

אנ"ש שהיו בלמברג בחג הסוכות תש"ז זכרו תמיד את ההרגשה הנפלאה של קיום מצוות סוכה בתוך אווירת הפחד הגדול שהיתה אז.

למברג (כיום לבוב)
פאריז
ווגשייד

פרק שישים וחמישה

ר' יחיאל יוסף ריבקין ומשפחתו

באחד משני ימי החג הראשונים של סוכות, כשהלכתי לטבול במקווה, ניגש אלי ר' יוסף ריבקין וביקש ממני לסור עמו הצידה ולייעץ לו בעניין חשוב ביותר. מצאנו פינה שקטה ור' יחיאל יוסף סיפר שהוא אינו מוכרח להמתין עד ששוב יאורגנו ה"עשאלונים" (השיירות), מאחר שיש ברשותו "פספורטים" עבור כל בני משפחתו (ארבעה-עשר במספר), ובאותו יום (כלומר, בחג) יש רכבת היוצאת לפולין והוא יכול לעלות עליה. הוא הדגיש מיד שלא קרא לי לפסוק לו את הדין אם מותר לנסוע בחג, שהרי אינני רב, אלא הוא שואל לחוות-דעתי אם כדאי לנסות לצאת מהמדינה בדרך זו.

השבתי לו שאיני יכול לומר לו מה לעשות, שכן מדובר בעניין של פיקוח-נפש ממש, ורק הוא עצמו יכול להכריע בשאלה זו. כאן הפסקתי לרגע, ולאחר הרהור קל אמרתי לו, כי דבר אחד ביכולתי לומר לו: אילו היתה לי האפשרות לנסוע בדרך זו, לא הייתי מהסס ונוסע מיד. ר' יחיאל יוסף פרץ בבכי, וללא אומר ודברים לחץ את ידי ונפרד ממני.

דבריי שכנעו אותו שיש לנסוע, ובאותו יום עלתה כל המשפחה על הרכבת ונסעה. כדי לנסוע ברכבת זו היה עליהם לחזור במכונית לזלאטשוב (תחנה לפני למברג) ושם לעלות על הרכבת. אולם כשהגיעו ללמברג אמר מאן-דהו שלא כדאי שהאברכים ישהו ברכבת בעודה ממתינה בתחנה, ושני אברכים, ר' זושא ריבקין ור' בנימין לוין, (ה"בעל תפילה" הנודע "ר' בנימין פייטל'ס" מנעוול, חתנו של ר' יחיאל יוסף) ירדו מהרכבת, תוך תקווה שממש לפני צאתה יעלו עליה שוב.

ברם, תוכניתם השתבשה, הואיל ואנשי הנ.ק.ו.ד. התהלכו הלוך ושוב על-פני הרציף, וכך יצאה הרכבת מבלי שהשניים יצליחו לעלות עליה. הם חיפשו מיד

מכונית שתסכים להסיעם בכיוון נסיעתה של הרכבת, בתקווה שבאחת התחנות יפגשו אותה, אך רק לאחר חיפושים רבים השיגו מכונית, וגם היא הביאה אותם רק עד תחנה אחת לפני הגבול. הם שילמו לנהג את דמי הנסיעה, ובייאושם פנו למנהל התחנה ואמרו לו כי הם איחרו את הרכבת שנסעה זה-עתה וביקשו ממנו לעזור להם. המנהל יעץ להם לעלות על רכבת-משא שעברה אותה השעה בתחנה ואמר, כי יש סיכוי שבגבול תתעכב רכבת הנוסעים זמן רב, ורכבת-המשא תצליח להשיגה.

הם עשו כעצתו. ואכן, הצליחו להשיג את הרכבת כשהיא עמדה באמצע תהליך ביקורת הגבולות. בבדיקה עבר הכל בשלום, שכן איש הביקורת הפולני, היה "האיש" של לייבל מוצ'קין (והוא אף ליווה את כל השיירות הקודמות), וכך הצליחה כל המשפחה לעבור את הגבול ולהגיע לחוף מבטחים. הודו לה' כי טוב.

הוועדה שולחת אותי לברנוביטש

בחול-המועד של סוכות, נקראתי שוב לישיבת ה"וועדה". הפעם היה זה בקשר לשמועות שלפיהן יש אפשרות לעבור את הגבול בסביבות העיר ברנוביץ', והוועדה החליטה לשלוח אותי שוב כדי לבדוק את נכונות אותן שמועות. הרגשתי כמו חייל שממלא את הפקודות הניתנות, והסכמתי מיד לבצע את השליחות.

סדר הנסיעה היה בדיוק כבפעם הקודמת, אך הנסיעה עצמה היתה הפעם ארוכה יותר. נסעתי למעלה מיממה, והגעתי לעיר בליל הושענא-רבה, בשעה 10. התחנה המתה אדם, בהיותה פרשת-דרכים מרכזית, והרכבות עברו בה כל העת. בניין התחנה היה הרוס כולו, כפי הנראה בגלל הפצצות האויב בזמן המלחמה, וכל האנשים הסתובבו בחוץ בקור עז.

רציתי ללכת לבית-הכנסת שבעיר, אך מהר מאוד התברר לי כי בעיר זו אין כלל בית-כנסת, ולדברי האנשים אף אין בה יהודים. העיר עצמה היתה רחוקה מרחק של 7 ק"מ מהתחנה, ולא נותרה לי ברירה אלא לעשות את הלילה בתחנת-הרכבת ההרוסה.

התחלתי לחפש מקום כלשהו שבו אוכל לשבת או לשכב, וגם זה לא היה שם. היה במקום חדרון שנועד לנשים עם ילדים ולזקנים, אך הוא היה מלא מפה אל

פה, ולא היתה כל אפשרות להיכנס אליו. הייתי על סף אפיסת-כוחות ובלית-ברירה נשכבתי בפרוזדור המוליך אל החדרון, ונלחצתי אל הקיר כדי לאפשר את המעבר לאנשים.

אך נשכבתי שם, והנה הגיע מיד שוטר והורה לי לקום, באומרו שאסור לשכב בפרוזדור, הואיל והוא נועד למעבר האנשים. התחלתי להתחנן לפניו שיחרוג משורת-הדין ויתחשב במצבי הקשה. אמרתי לו שלא נשכבתי שם בכוונה, אלא פשוט נפלתי חסר-אונים. הראיתי לו את שני מקלותיי, והבטחתי לו להשתדל לא לעכב את תנועת האנשים. לשמחתי נתרכך השוטר והסכים להשאירני שם.

הלילה עבר עלי תוך סבל רב. הרצפה היתה ריצפת-אבן קרה, ואף לחה, ורגלי כאבו מאוד. אולם העמידה היתה מציקה יותר, ולא יכולתי לעמוד גם אילו רציתי. כך זחלו מחוגי השעון והגיע הבוקר.

היה עדיין חושך, אך לא יכולתי לשכב יותר והתחלתי ללכת העירה. שאלתי כל אדם שפגשתי בדרכי אם הוא יודע על מקום מגוריהם של יהודים, והכל השיבו לי שכעת כבר אין יהודים בעיר. היה לי קשה להאמין שאכן כך הוא, ואמרתי בליבי שכנראה יש בעיר רק יהודים בודדים, ולכן אין הם מוכרים. המשכתי ללכת, כשתרמילי על כתפי, וכשראיתי שנוסעות העירה עגלות רבות עמוסות סחורה, עלה בדעתי ללכת לשוק, שם בוודאי אצליח לגלות את יהודי העיר.

כשאני הולך כך לכיוון השוק, הגיחו מאחורי שני גויים גבוהים וחסונים שנשאו עמם סחורה למכירה. שאלתי גם אותם אם יש במקום יהודים ואחד מהם השיב, שנדמה לו כי ברחוב צערקאוונע גרים כמה יהודים. שמחתי מאוד ושאלתי אותם כיצד להגיע לשם. הם היפנו אותי לדרך אחרת מזו שבה הלכתי, ולמרות שהם לא היו בטוחים כי אכן גרים שם יהודים, בכל זאת העדפתי ללכת בדרך ההיא מאשר ללכת לשוק, שעל הנעשה באזור ההוא איני יודע דבר.

ההליכה ארכה זמן רב, גם מפני שכתוצאה מהמלחמה נהרסו רחובות רבים, וכדי להגיע לרחוב המבוקש היה עלי ללכת סחור-סחור. תוך כדי הליכה הבחנתי בשרידיו של בית-כנסת. הבניין היה הרוס, והסימנים היחידים לכך, שבית זה היה פעם בית-כנסת, היו שלטים בלשון-הקודש שהיו קבועים עדיין בכמה מקומות. הייתי שבור מאוד ממצבי, וכשראיתי את חורבות בית-הכנסת, שכל אבן בו כאילו בכתה מרה על גורלה, פרצתי בבכי, מבלי שאוכל להתאפק.

היכן יש יהודים?

כשהגעתי סוף-סוף לרחוב, היה זה לאחר שעתיים של הליכה והייתי כבר עייף מאוד. הרחוב היה ריק מאדם, אולם לאחר זמן-מה יצא אדם מאחד החצרות ובתשובה לשאלתי אודות יהודים המתגוררים כאן, היפנה אותי לאחד הבתים. דפקתי על דלת הבית, אך לא נשמעה כל תשובה. פתחתי בעצמי את הדלת, וראיתי כי הנני בחדר קטן ובו ארבע מיטות. עמדתי כך בפתח, ולפתע הבחין בי יהודי ששכב על אחת המיטות והזמין אותי מיד להיכנס הביתה. הוא שאל אותי על מעשיי בעיר, ובו במקום המצאתי סיפור שלפיו נסעתי מלמברג למינסק, וירדתי כאן כדי להחליף רכבת, וכשראיתי שכבר מאוחר החלטתי לעשות בעיר את שמיני-עצרת ושמחת-תורה.

בינתיים נכנסו הביתה עוד שלושה בחורים יהודיים, והתפתחה בינינו שיחה. הם סיפרו לי שארבעתם יהודים מפולין, והם חיים בעיר זו רק זמנית. בתחילה חשבתי לבקש מהם רשות ללון בביתם, אך ראיתי שהחדר קטן ויש בו רק ארבע מיטות, ושאלתי אותם אם הם יודעים על יהודים נוספים החיים בעיר, שאצלם אוכל להתאכסן במשך ימי החג. הם השיבו לי כי יש בעיר בחור יהודי שכל משפחתו נהרגה במלחמה והוא גר יחידי בבית, כך שבוודאי אוכל להיות אצלו. הם גם אמרו לי שאותו בחור צריך לבוא אליהם במשך היום, ולכן אוכל להמתין לו בביתם ולנוח בינתיים.

תוך כדי שיחה שמעתי שאחד הבחורים אומר לחברו, שהואיל והיום הושענא-רבה – שיהרוג את הברווז שבחצר, וכך יוכלו לבשל מרק עם "קרעפלעך". אמרתי להם שאם יתנו לי סכין ואבן משחזת, אוכל לשחוט להם את הברווז. סיפרתי להם שלמדתי הלכות שחיטה בגלל הקושי בהשגת שוחט, ושאני יודע לשחוט כדין. הם שמחו מאוד, נתנו לי סכין ואבן, עמלתי להכשיר את הסכין לשחיטה ושחטתי להם את הברווז.

התפללתי תפילת שחרית, סעדתי את לבי בפרוסת לחם שהיתה ברשותי, ובכוס תה שהכינו לי בבית, ולאחר מכן שכבתי לנוח מעט עד שיבוא אותו בחור שאצלו הייתי אמור להתאכסן. הייתי עייף מאוד, ולמעשה ישנתי שעה ארוכה. כשהתעוררתי היה כבר מאוחר ואנשי הבית אמרו לי שאותו בחור לא בא אליהם, וכנראה שגם לא יבוא באותו יום.

מיהרתי לקחת מהם את כתובת ביתו והלכתי לשם מיד. היה זה די רחוק, אולם

הלכתי מהר והגעתי לבית בתוך זמן קצר יחסית. פתח לי את הדלת בחור צעיר, ואני סיפרתי לו את ה"פזמון" של הנסיעה למינסק וכו' ואמרתי לו כי אותם בחורים אמרו לי שאוכל לשהות אצלו בימי החג. הוא ביקש את סליחתי, ואמר שאינו רוצה להכניס לביתו אנשים שאין להם רישיון ללון בעיר. הוא אף הוסיף ואמר כי עתה הוא פוחד במיוחד הואיל והוא מכר את הבית, ולמחרת צריך לבוא הקונה הגוי לראות את הבית, ואם יראה אותי עלולות לצמוח לו צרות מכך. עולמי חשך בעדי. היה כבר מאוחר ולא היה לי להיכן ללכת. התחלתי להתחנן לפניו והסברתי לו את מצבי – אך לשווא. הוא עמד מאחורי הדלת הפתוחה בסדק צר ואני עמדתי על המדרגות, מנסה לשווא לשכנעו להכניסני לביתו. כשראיתי שאין הוא מסכים, התיישבתי, ברוב–יאושי, על מדריגות הבית ואמרתי לצעיר: "אני הנני נכה, ואין לי עוד כוח להסתובב בעיר; אשב לי אפוא כאן ואתה עשה בי כרצונך".

כשהוא ראה זאת, נתרכך לבו ואמר לי: "נו, אם כך, היכנס ר' יהודי". שמחתי מאוד ונכנסתי אל הבית. לא רציתי להטרידו במתן מזון עבורי, ושאלתי אותו היכן נמצאת החנות הקרובה. הוא הסביר לי כיצד להגיע אליה, ואף נתן לי סל שבו אוכל לשאת את המצרכים, ומיהרתי אל החנות. קודם לכן הבעתי את רצוני להשיג "משקה" לשמחת-תורה והוא קיבל ממני כסף והלך לקנות.

למזלי היו בחנות די מצרכי מזון, וכך חזרתי עם סל עמוס בלחם, ירקות, ביצים ואף קופסא של שימורי דגים. כשהגעתי אל הבית פשטתי את מעילי, הוצאתי את כל חפצי המוקצה מכיסי, ואני זוכר כי ברוב שמחתי הרמתי את ידי למרום וקראתי: "ריבונו של עולם, אני מודה לך על כך שיש לי מקום ללון, וכן מזון טוב ואפילו משקה – וכך יהיה לי חג שמח"...

פרק שישים ושישה

פתח של תקווה
"פספורט" בשביל זוגתי וילדיי

עם התקדש החג, נכנסה אל הבית אשה צעירה והדליקה נרות יום-טוב. לאחר שהדליקה אמרה, בכעין התנצלות, שהיא אמנם אינה דתיה, אך בעלה ראה פעם בחלום את אמו שנפטרה, והיא אמרה לו ש"חשוך לה בקבר", ולכן ביקש ממנה בעלה שתדליק נרות שבת וחג.

מאוחר יותר הגיע הביתה בעלה והם ישבו לאכול. אני, לעומת זאת, סרתי לפינה והתפללתי תפילת ערבית. כשסיימתי את תפילתי ניגש אלי בעל-הבית ואמר, שהוא אמנם מבין שאיני יכול לאכול את מאכליהם, אך בכל זאת הוא מזמין אותי אל השולחן, והוא מקווה שימצא משהו שאוכל לאכול. הודיתי לו על ההזמנה ואמרתי, כי ב"ה יש לי כל הדרוש.

ביקשתי מהם כוס, קידשתי על "משקה" והנחתי על השולחן את כל מה שקניתי, וכך היתה לנו "סעודה כיד המלך". בתוך הסעודה שוחחנו מעט, ובין הדברים סיפר לי בעל-הבית כי ביום-הכיפורים התקיים בבית זה "מניין". שאלתי אותו אם ישנה אפשרות לערוך תפילה גם למחרת, והוא השיב שהוא אמנם חייב ללכת לעבודתו, אולם הבטיח שישתדל לדאוג למניין.

האיש קיים את הבטחתו, ובבוקר החלו יהודים, קשישים ברובם, לבוא אל הבית בזה אחר זה. לקראת השעה 11 כבר היו לנו תשעה אנשים, אך לא היה עשירי. המתנו עוד זמן-מה ואז הגיע אל הבית במכונית צעיר יהודי, כולו שחום מפחם. כנראה הגיע היישר מבית-החרושת. התפילה היתה לבבית מאוד, וכולנו שפכנו את ליבנו לפני אבינו שבשמים. בוודאי קיבל הקב"ה את תפילתנו, אולם מאחר שראיתי שהשגת המניין כרוכה בחילול החג, לא הסכמתי שגם למחרת

תתקיים תפילה בציבור, במיוחד שבין כך לא היה שם ספר-תורה. וכך עברו עלי שני ימי החג.

בשהותי באותו בית, שמתי לב לדבר מוזר במקצת – הבעל היה מבוגר בהרבה מאשתו. אחר-כך שמעתי מהאשה כי בעלה זה הוא בעלה השני. בעלה הראשון נהרג במלחמה, והיא נשארה לבדה עם ילד קטן. בזמן המלחמה ברחה עם בנה לאסיה התיכונה, ושם שהתה עד סיומה. בשוך הקרבות הצטרפה לשיירה של פליטים פולניים שנסעו לפולין, אולם בדרך, כשהגיעו לעיר זו, חלה בנה ולאחר זמן-מה נפטר, והיא נשארה גלמודה. מצבה זה הביא אותה להחלטה לוותר על הנסיעה לפולין, בייחוד שבאותה תקופה אירע פוגרום בקעלץ, והפולנים רצחו יהודים רבים. היא החליטה להישאר בעיר, ולפני חצי שנה נישאה לבעלה הנוכחי.

סיפורה זה העלה במוחי רעיון. שאלתי אותה היכן ה"פספורט" הפולני שלה. סיפרתי לה "סיפור" שלאחותי הנשואה לפולני יש בן והוא, בהיותו פולני, נסע לפולין בתקווה שהיא תוכל להצטרף אליו, אך היא לא הצליחה להשיג את ה"פספורט" ונשארה במדינה כשלבה נקרע. כך אמרתי לה, והוספתי, כי ייתכן שה"פספורט" נמצא אצל בעלה, ושעלי לשאול אותו בקשר לזה. נפתח לי פתח של תקווה, וציפיתי בקוצר-רוח לבואו של הבעל.

בערב חזר הבעל מעבודתו, ואשתו סיפרה לו כי אני מעוניין ב"פספורט". הוא התקרב אלי ושאלני אם אכן ברצוני לקנות את ה"פספורט" שלהם. חזרתי וסיפרתי לו את ה"פזמון" בדבר אחותי, והוא התרשם מדבריי והביא את ה"פספורט". ה"פספורטים" הללו היו מיועדים לחמישה אנשים, וכשהיו רושמים בהם פחות מחמישה היו מסמנים "איקס" על המקומות הריקים, אולם פעמים רבות היו משאירים את המקומות הללו ריקים והיה אפשר להוסיף שם את השמות הרצויים לנו. ה"פספורט" שהביא לי האיש, היה כזה שלא סומנו בו "איקסים" על המקומות הריקים, וכך התאים לאשתי ולארבעת ילדיי! תודה להשי"ת!

כשראיתי זאת ניתר לבי בקרבי, וביקשתי מהאיש למכור לי את ה"פספורט". הלה השיב, שהאמת היא כי הוא כבר חשב להשליך את ה"פספורט" לאשפה, אך אם כבר הוא רואה שיש אפשרות למכרו, הוא רוצה תמורתו "כסף טוב". שאלתי, כמה הוא רוצה תמורתו, והאיש נקב בסכום של אלף רובל.

כששמעתי את המחיר, אמרתי לו שאני מסכים לכך, ואי"ה לאחר החג אתן לו את הכסף. ה"כסף טוב" במושגים של האיש נחשב אצלי כאגורות אחדות. וזה בשעה ש"פספורטים" כאלה היו יקרי-המציאות, וגם כשהיה נמצא "פספורט"

כזה היו דורשים 15 אלף (!) רובל תמורת כל שם. כלומר, "פספורט" כזה שהאיש מכר לי באלף רובל, היה נמכר ב-75 אלף רובל...

עתה אורו עיני. קודם לכן היה עניין נסיעתנו נתון בסימן-שאלה גדול, בגלל מחירם העצום של ה"פספורטים", ובעצמי לא ידעתי כיצד אצליח להשיג "פספורט" כזה. והנה עתה, ממש בהשגחה פרטית, נזדמן לידי ה"פספורט" המיוחל - תמורת, יחסית, פרוטות ממש.

כזכור, מטרת בואי לעיר היתה כדי לבדוק את אפשרויות הברחת הגבול מהאזור. ביררתי את העניין וסיפרו לי שאמנם לפני זמן היו עוברים משם, אולם באחד מניסיונות הבריחה נלכדו האנשים ונאסרו, ומאז המקום הזה נחשב כ"שרוף". מבחינה זו לא הביאה שליחותי כל בשורה, אולם לעצמי הביאה הנסיעה הזאת את הישועה.

במוצאי שמחת-תורה שילמתי לאיש את אלף הרובל, וכאשר קיבלתי ממנו את ה"פספורט" הייתי קורן מאושר.

יצאתי מיד אל תחנת-הרכבת. התחנה היתה רחוקה, ונאלצתי להמתין זמן-מה עד שהשגתי מכונית שהסיעה אותי אל הרכבת, אולם עתה 'נעשיתי קל ללכת' ולא שמתי לב לכל טרדות הדרך. ללמברג הגעתי כעבור יממה, ומיהרתי למסור דו"ח ללייבל מוצ'קין. סיפרתי לו את הכל, ולבסוף הראיתי לו את ה"פספורט" שהשגתי. כשהוא ראה זאת ממש יצא מכליו, שכן, כאמור לעיל, מחיר ה"פספורטים" הללו היה עצום, וגם היה קשה מאוד להשיגם. לייבל שמח עמי בשמחתי, והבטיח לנסות למצוא "פספורט" גם עבורי, שהרי ה"פספורט" שקניתי התאים רק לאשתי ולילדיי.

שוב, מדירה לדירה

מצידי, רציתי שאשתי והילדים לא ימתינו עד שגם אני אשיג את ה"תעודה" אלא שיסעו מיד, אולם אשתי לא רצתה כלל לשמוע על אפשרות כזאת ודעתה הייתה נחרצת: או שכל המשפחה נוסעת או שאיש אינו נוסע. נשארנו, אפוא, בלמברג, כשאנו ממתינים עד שיצליחו להשיג את הניירות עבורי.

בינתיים התגוררנו בדירתה של אשה נוכריה. באחד הימים באה אלינו לפתע האשה ואמרה לנו, כי מישהו סיפר לה שעוקבים אחריה והיא פוחדת להסתבך עם השלטונות, ולכן היא מבקשת שנעזוב את הדירה. אולם היינו ביחסים טובים עמה, ועל כן הסכימה לחפש עבורנו דירה אחרת.

ביום שישי באה ואמרה שמצאה דירה עבורנו. הלכנו לכתובת שנתנה לנו, וה"דירה" לא היתה אלא חדר קטן שחלונו נפתח לעבר קיר של בית סמוך, וממילא היה החדר חשוך ביותר. לא היתה לנו ברירה, ושהינו בחדר זה במשך השבת.

ברם, לא היתה זו שבת שלווה. באמצע היום נכנס לפתע אל החדר שוטר וביקש לראות את התעודות שלנו. הושטתי לו אותם, והוא ראה מיד שאין לנו רישיון לחיות בעיר זו. השוטר פנה אלינו בסבר-פנים חמור, ושאל מה מעשינו בעיר ללא רישיון. הייתי מבוהל מאוד, אולם, בחסדי שמיים, לא איבדתי את עשתונותיי ואמרתי לו כי אין אנו גרים בעיר, אלא עצרנו כאן בהיותנו בדרך, ועוד הלילה אנו ממשיכים בנסיעתנו. איני יודע מדוע, אולם ה' ריכך את לבו, ואולי היה זה מפני שראה ילדים רכים בבית, ולשמחתנו החזיר לנו את התעודות בלוויית אזהרה שלא נעיז ללון בלילה בעיר.

במשך כל השעות הבאות, היינו נתונים בחרדה גדולה, ומיד עם צאת השבת עשיתי הבדלה, שמנו את תרמילינו על שכמנו ויצאנו החוצה. כדי לצאת לרחוב היה עלינו ללכת מעט בין בתים. כשהלכנו שם היה חשוך, אולם כשיצאנו אל הרחוב נבהלתי לראות שעדיין אור בחוץ. החלון הקטן שבחדר שלנו הטעה אותנו לחשוב שכבר יצאה השבת, בעוד שעדיין היה אור בחוץ...

עמדנו במצב מביך. ללכת הלאה אסור, ללכת חזרה גם אסור, ולהישאר במקום הרי זה מסוכן מאוד. מרוב בהלה המשכתי ללכת, עד שהגענו לביתו של הרב שמואל נוטיק. הוא התפלא לראותנו באים אליו עם כל החפצים כשעדיין לא יצאה השבת, ואני סיפרתי לו בצער את כל מה שהיה. ר' שמואל אמר לנו שהיה זה כבר בין-השמשות, ואיך שיהיה, כבר לאחר מעשה ואין צועקין על העבר. אני מקווה שהקב"ה, שראה את כל מצבנו, מחל לנו.

עתה היינו קרחים מכאן ומכאן. מדירתנו הקודמת הוציאה אותנו בעלת-הבית, ומהדירה השנייה גירש אותנו השוטר. אולם גם עתה לא עזב הקב"ה את חסדיו עמנו, ולמחרת סיפרה לנו נוכרית אחת כי בשכונתה עומד בית למכירה תמורת 3000 רובל, וכי אם נקנה את הבית נוכל אף להירשם למגורים. היתה זו הצעה נפלאה, שהרי עד אז שילמנו 300 רובל ליום על כל נפש, כך שתמורת תשלום סכום השווה לדמי-שכירות בעד עשרה ימים יכולנו לרכוש את הדירה. מובן מאליו שלא היססנו הרבה וקנינו אותה. גם נרשמנו למגורים וכך ירד עול כבד מעל לבנו, ובבית זה אף יכולנו לקיים פגישות של אנ"ש מבלי לפחד.

פרק שישים ושבעה
ההכנות לנסיעה

בינתיים התחלתי לעשות הכנות שונות לנסיעה. הלכתי לאדם שהיה מומחה בזיוף מסמכים, הוא רשם במקומות הריקים שב"פספורט" את שמותיהם של זוגתי וילדיי, בכתב דומה לכתב המקורי. כשהראיתי זאת לר' לייבל מוצ'קין, שכאמור היה ראש המתעסקים בעניין היציאה מרוסיה, התפעל מאוד מהצלחת הזיוף, ואמר לי כי ב"פספורט" כזה אנו יכולים לנסוע ב"מחלקה הראשונה"...

העיכוב היחידי של נסיעתנו היה העדרו של "פספורט" עבורי. לייבל מוצ'קין עסק בחיפוש ה"פספורט" עבורי, אולם עדיין לא הצליח להשיגו. כך עברו הימים, והנה יום אחד באמצע חודש חשוון, בא אלי לייבל והורה לי להתכונן לנסיעה שתתקיים בימים הבאים. הוא סיפר לי כי מצא עבורי אפשרות להירשם ב"תעודה" של משפחה מסוימת, והוא מקווה כי הדבר הצליח.

"טאק, טאק"

עברו יומיים-שלושה ולייבל הודיע לי להיות מוכן כי בערב נצא לדרך. הכל כבר היה מוכן אצלנו, והתרגשותנו היתה רבה. בערב התקבצו לדירתנו כ-35 אנשים, שכן ביתי נקבע כמקום מפגש בהיותו בית פרטי ורחב-ידיים. ישבנו כך כל הערב, כולנו לבושים ומוכנים לנסיעה, וחיכינו לבוא המכונית שתסיענו למקום צאת השיירה. המכונית הגיעה באחת בלילה, ומיד עלינו עליה כולנו, תוך הקפדה על שקט מוחלט, כדי שאיש משכנינו לא יבחין במתרחש.

העיר היתה שקועה בדממה, ורק קול המכונית העוברת ברחובות הריקים בקע את השקט. הסתובבנו זמן מה בעיר, כדי לאסוף אנשים נוספים. כשנאספנו כולם

והיינו צריכים לנסוע למקום המפגש, הדהים אותנו הנהג באומרו שאינו יודע לאן לנסוע. נבהלנו מאוד, אולם מאחר שעמידה במקום אחד היתה מסוכנת, הוריתי לנהג לנסוע לתחנת-הרכבת, בתקווה שאולי שם נגלה מהיכן יוצאת השיירה.

הצעתי התגלתה כנכונה, וכשהגענו לתחנה פגשנו שם בחור שנשלח על-ידי לייבל, ושמו חיים-בער (בן הרב בצלאל ווילשאנסקי). הוא עלה לתא-הנהג וכיוון את הנהג למקום מפגש השיירה.

במקום המתינו פולנים רבים, עמוסים בבהמות וחזירים. הנסיעה התקיימה בתוך קרונות מסע, ועמדנו שם להמתין עד שיתנו לנו קרון כזה. היו מעט עיכובים ואנו עמדנו בינתיים רועדים מפחד שלא יגלו כי אין אנו פולנים. אפשר היה להבחין בכך בנקל, שכן איש מאתנו לא ידע פולנית. אלי פנה פולני אחד ושאלני משהו. לרגע נבוכתי, אך החלטתי להמשיך לשחק את המשחק והשבתי לו "טאק; טאק" ("כן, כן" – בפולנית). ולמזלי "קיבל" את תשובתי והלך לו.

לאחר המתנה בת מחצית השעה, ניתן לנו הקרון המיוחל ועלינו אליו. היינו 65 אנשים, כולל נשים וטף, והיה לנו מקום ברווח. אני התרחקתי בכוונה תחילה מבני משפחתי, כיוון שהייתי רשום כבן משפחה אחרת, וילדיי היו עלולים לקרוא לי "אבא" בשעת הבדיקה.

לפני הנסיעה עלתה לקרון "הדודה שרה" חילקה לכמה אנשים את ה"תעודות" שלהם ולקחה מכולנו את התעודות הרוסיות. המצאה של תעודה כזאת בידינו היה עלול להעמיד בסכנה את כולם, ונשמנו לרווחה כשנפרדנו מהם.

ויכוח עם סוף טוב

לפתע שמענו קול ויכוח סוער מאחת הפינות. העניין היה בכך, ש"הדודה שרה" רשמה ב"תעודה" של אחד האנשים גם את שמה של אשה עם שלוש בנותיה, והלה רגז על כך.

המדובר היה באשתו של הרה"ג והרה"ח ר' אברהם-אליהו מייזליס, אשר הוא עצמו עבר את הגבול עוד מכבר, מיד כששוחרר ממאסר של עשר שנים, ואילו היא נותרה עם שלוש בנותיה ברוסיה.

זמן רב חיפשו עבורן "תעודות" ולא מצאו, וכשראתה ה"דודה שרה" את ה"תעודה" של האיש הזה אשר היו רשומים בו רק שני אנשים, ניצלה את ההזדמנות, כהוגן,

ורשמה בו את האשה עם שלוש בנותיה. כשהאיש בא בטענות, ענתה לו בצדק שזה ענין של "פיקוח נפש" והצלת ארבע נפשות בישראל!

האשה שעליה נסב הויכוח, ישבה בוכייה באחת הפינות. היא קמה ממקומה, ניגשה אל האיש ובבכי מר סיפרה לו איך התגלגלה עם ילדיה בבתי גויים, ושתקופה מסוימת בילו הילדות בבית-יתומים נכרי, וכך התחננה שייפסק הויכוח, ואמרה כי היא בטוחה שהקב"ה שראה את כל צרותיה, יצליח את הנסיעה ובזכותה יעברו כולם בשלום.

כשהיא דיברה בקול חנוק מבכי, ישבו כל יושבי הקרון כשהם מזועזעים ונרגשים, ודומני שלא היה אחד שלא בכה. צרותיו של כל אחד גרמו לנו שנהיה שבורים ורצוצים, וכשהאשה סיפרה על צרותיה שלה, ממש הרגשנו כאילו בנו המדובר. סופו של דבר היה, שהאיש נתרכך, זעמו שכך, והכל על מקומו בא בשלום. כולם שמחו שמחה אמיתית על הסוף הטוב של הויכוח.

כשנסתיימו כל הסידורים, התרווחנו על מקומותינו וחיכינו לצאת הרכבת. לאחר שעה של המתנה החלה הרכבת לנוע, אולם מהר מאוד נוכחנו, לאכזבתנו, כי עדיין אין היא יוצאת לדרך, אלא רק מאספת קרונות. היא המשיכה בנדודיה אלה עד השעה שש בערב, כלומר למעלה מ-12 שעות. מובן מאליו שבגלל המתח הרב ששרר בקרבנו, היתה כל דקה כנצח. לייבל היה מופיע מדי כמה שעות, כשהוא מביא עמו מצרכי-מזון שונים ומרגיע את רוחנו.

פרק שישים ושמונה

היציאה לחירות

כשיצאנו סוף סוף לדרך, נשמנו לרווחה. אמנם, עדיין היה עלינו לעבור כמה ביקורות קפדניות, אולם העמידה במקום היתה קשה ביותר. הנסיעה עד הגבול נמשכה כשלוש-ארבע שעות, ושם עלה לקרון שומר-גבול רוסי כדי לבדוק את תעודותינו.

הקרון היה מלא וגדוש, והשוטר ראה שכך לא יוכל לנהל את הבדיקה. הוא הורה, אפוא, למחצית האנשים לרדת למטה, ולחצי השני הורה להצטופף בצד ימין, כשאת האנשים שעברו את הביקורת העביר לצד שמאל. הבדיקה היתה קלה יחסית. הוא לקח בידו את התעודות, ולאחר בדיקה קצרצרה נקב במספר האנשים הרשומים בתעודה, ואנשים אלה עברו לצד השני. היתרון שבכך היה בזה, שהאנשים לא נבדקו אישית, אלא לפי מספר נפשות. כשסיים את בדיקת האנשים שהיו בקרון, חזר אל אותה שיטה ובדק את כל האנשים שירדו מהקרון. הבדיקה בכללותה עברה במהירות יחסית ולא היו כל תקלות. בסיום הבדיקה הודיע לנו כי חל איסור על הוצאת כסף רוסי מהמדינה, וביקש מאיתנו להוציא את כל הכסף הרוסי ולהשליכו לכובעו. היה בידינו כסף רב – לי עצמי היה יותר מאלף רובל – וכובעו של השוטר התמלא עד מהרה בכסף. בדיעבד שמחנו מכך שהשוטר היה מרוצה, שכן על-ידי כך הבטחנו לעצמנו את הנסיעה.

בדרך לעבר הגבול הפולני, ליווה אותנו פולני אחד שהיה מאנשיו של לייבל, ואנו שמענו להוראותיו. הוא עצמו היה בין אנשי ביקורת-הגבולות וכך היקל את קשיי הביקורת. הבדיקה עברה בשלום, בעזרת ה', ואנו יצאנו אל החופש כשהאיש הפולני מאחל לנו ברכת "דרך צלחה".

ברגעים הראשונים עדיין לא עיכלנו את משמעות היציאה לחירות. האנשים ישבו ושתקו, ואני עסקתי בפילוס הדרך אל מקומם של בני משפחתי, שמהם

התרחקתי בתחילת המסע. אולם לאט לאט החלו האנשים לתפוס את גודל ההצלחה, ומצב-הרוח בקרון עלה ועלה. כולנו ברכנו את מי-שאמר-והיה-העולם, והשמחה היתה ניכרת על פני כולם.

אומרים "לחיים" ומודים לה'

רציתי לומר "לחיים" לכבוד המאורע, ושאלתי אם יש למישהו בקבוק "משקה". ר' פייוויש חן, בנו של החסיד הנודע ר' מאיר שמחה חן מנעוול, השיב לי שיש בידו 2 ליטר "משקה". שמחתי מאוד וניגשתי אליו כדי לקחת את הי"ש, אולם כשהגעתי למקומו ראיתי שפניו אינן נראות טוב. שאלתי אותו לשלומו, והוא השיב לי כי הוא חולה, וכי הוא מוכרח לשכב. השגת מקום משכב במצב ההוא הייתה כקריעת-ים-סוף, אולם לאחר מאמצים רבים הצלחתי לפנות עבורו מקום, אותו ריפדתי בשקים שלו ושלי. הוא נשכב על השקים וכשראיתי שמתחת לראשו אין שום דבר, פשטתי את מעילי וממנו עשיתי כעין כר.

ר' פייוויש התרגש מאוד מכל מה שעשיתי עבורו, לקח את ידי ואיחל לי כי הקב"ה יחיה אותי כשם שהחייתי אותו. לאחר מכן נתן לי בשמחה את ה"משקה", וכולנו אמרנו "לחיים" מתוך חדווה אמיתית.

פטירתו של ר' פייוויש

לאחר נסיעה של כמה שעות, עצרה הרכבת בקראקא, ולא ידענו אם נמשיך את נסיעתנו בה או שנצטרך להחליף רכבת. בינתיים הורע מאוד מצבו של ר' פייוויש, וראיתי שחייבים למצוא עבורו מקום שבו יוכל לנוח ולהבריא. ירדתי עמו ועם אשתו ובתו, והרכבת המשיכה במסעה, לפי דברי האנשים, לעבר העיר טרנוב.

הולכתי את ר' פייוויש לתוך התחנה ושם מצאנו מקום חם למדי, ואף הצלחתי להשיג עבורו כוס תה. כשהתחמם מעט ושתה את התה, נראתה על פניו הטבה מסוימת. לצערנו הרב הלכה מחלתו והחמירה, עד שכעבור מספר ימים החזיר את נשמתו לבוראו. הוא נטמן בעיר זו, קראקא. תנצב"ה.

נס שלא עלינו על הרכבת לטרנוב

בגלל המצב שירדנו מהרכבת, עלינו לחפש כעת רכבת לטרנוב כדי להגיע שוב

אל הקרון שלנו.

לאחר בירור קצר נודע לי כי רכבת כזאת יוצאת בשעה 6 בבוקר, ואנו נשארנו בינתיים בתחנה. בשעה 5 יצאתי להשיג כרטיסים, ובעז"ה הצלחתי להשיגם מהר מאוד, ויצאנו לעבר הרציף שממנו יוצאת הרכבת.

מזג-האוויר היה קר מאוד, ממש כפור, ואני הייתי לבוש בבגדים של סתיו, אולם הצלחנו להגיע אל הרכבת, וכבר עמדנו לעלות על המדרגות. ולפתע אני שומע קול הקורא בשמי ממרחק. פניתי לאחור והבחנתי בר' מרדכי ריבקין, ועמו עוד שני אנשים מהקרון שלנו, והם צועקים אלינו שלא נעלה על הרכבת. כשהגיעו אלינו סיפרו, שהקרון שלהם נותק בשדה, במרחק כשני ק"מ מהתחנה, ומאז הם מחפשים אותנו כל הלילה, כדי שלא ניסע לריק לטרנוב.

היה זה ממש נס שהצליחו לעצור אותנו ברגע האחרון מלעלות לרכבת. אילו היינו נוסעים בה לטרנוב, קרוב לוודאי שהיינו מאבדים לגמרי את הקשר עם בני משפחותינו ועם הקבוצה. ממש לא מצאנו מילים להודות לקב"ה על כך.

חזרתי לקרון. כשהגעתי לקרון, בכו בני משפחתי משמחה, שכן הם כבר כמעט נואשו למצוא אותנו.

בינתיים נצטווינו לרדת מהקרון ולמצוא מקום מחסה. בחוץ היה הקור חזק מאוד. כמה אברכים הלכו לחפש איזו קורת-גג ובעז"ה מצאו במהרה מרתף שבו הצלחנו כולנו להיכנס.

לאחר שהסתדרנו, התחלנו להתעניין בדבר צעדינו הבאים. לא היה לנו מושג על משך הזמן שבו יהיה עלינו להישאר במקום, והיה חשוב למצוא מקומות לינה נוחים עבור כולנו. שלחנו שניים מהאברכים לחפש את בית-המדרש המקומי, ולהביא לנו ידיעות על המצב בעיר.

השניים חזרו כעבור שעתיים, כשמאחוריהם שתי מכוניות גדולות. הם סיפרו כי מצאו מרכז לפליטים השייך ל"אגודת ישראל". האברכים סיפרו אודותינו להנהלה, והיא שלחה את שתי המכוניות כדי להביאנו אל המחנה.

המכוניות הביאו אותנו למשרדי ה"אגודה", ברחוב מאדעווע 7, ושם היה בית-מדרש גדול ששקק חיים יהודיים. ממש לא האמנו למראה עינינו, לנוכח הציבור העצום של היהודים שומרי תורה ומצוות שהתרכזו שם. קיבלנו מקומות לינה עבוד כולנו וגם מזון, והודיעו לנו שאי"ה לאחר השבת נמשיך בדרכנו.

לאחר זמן מה ששהינו במחנה, שמעתי כי ידידי ר' יצחק גולדין נמצא בלודז', ולאחר מאמצים רבים הצלחתי להשיג טלפון ולהתקשר אליו. שמחנו מאוד על שכולנו הצלחנו לצאת את רוסיה, וסיפרתי לו כי כולנו ב"ה בריאים ושלמים, ונמצאים בינתיים במחנה של ה"אגודה".

הוא אמר לי שיעביר את הבשורה לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, והורה לנו להשתדל לצאת מפולין בהקדם האפשרי – לצ'כיה או לאוסטריה או לגרמניה, ובלבד לצאת מהר ככל האפשר מפולין. ניכר היה מדבריו שזוהי דעת כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ.

בשבת נשארנו בקראקא, ושמחנו מאוד להתוועד שוב כבימים הטובים. באופן כללי, עברו עלינו הימים שעשינו שם די בנעימות, ורק פטירתו של ר' פייוויש ז"ל ציערה אותנו מאד.

פרק שישים ותשעה

יוצאים אל עבר הגבול

במוצאי שבת-קודש שוחחתי שוב בטלפון עם ר' יצחק גולדין, ובין הדברים סיפר לי כי ידידנו ר' משה אהרן (ה"מלמד" של פרונזה) נמצא בעיר מאלברים, והוא משמש שם כרב מטעם הממשלה. ר' יצחק מסר לי את מספר הטלפון שלו, ולאחר כמה ניסיונות הצלחתי להתקשר אליו.

כשהוא שמע שזה אני ושהצלחנו לצאת מהגיהינום הסובייטי, התחיל לשיר ניגון שמח ויצא בריקוד כשהשפופרת בידו. הוא אמר לי שהוא יוצא מכליו מרוב שמחה, ושהוא מוכרח להיפגש עמנו. הסברתי לו כי מחר בבוקר אנו יוצאים לעבר הגבול הצ'כי, וכי לפי מה שאמרו לנו נלון בבניין מיוחד שנמצא ליד מעבר הגבול. ר' משה אהרן הבטיח שישתדל לבוא אל המקום הזה כדי להיפגש עמי.

למחרת בשעה 10 בבוקר, הגיעה משאית גדולה להסיענו אל הגבול. כעשרה אנשים נשארו בעיקר כדי להמתין לשאר בני המשפחה, ואנו הנוסעים מנינו כ-50 איש.

התוועדות לתפארת כל הלילה

נסענו במשך כל היום, ולפנות ערב הגענו לעיר קלאצק וניתן לנו כעין בית-מלון גדול כדי לעשות בו את הלילה. נפגשנו שם עם עוד כ-50 איש שהגיעו למקום קודם לכן, ולדבריהם היינו אמורים לעבור את הגבול כבר למחרת בבוקר.

התחלנו לסדר מקומות לינה, וכשכבר עמדנו לסיים את המלאכה, וכבר היה לכל אחד מקום לינה, נכנס לפתע אחד מאנ"ש ואומר לי בפחד כי בחוץ מסתובב איש צבא השואל עלי. אני הבנתי מיד כי זה ר' משה אהרן ויצאתי לקראתו.

במרכז, המחבר. מימין, בנו הרב שלום דובער בוטמן. משמאל, מחותנו הרב חיים שמריהו גוראריה

הפגישה ביניינו הייתה לבבית מאוד. ר' משה אהרן היה איש נלבב ושמח, בצעירותו היה חסיד ברסלב, ולכן כשראה אותי תפסני בזרועו ויצא עמי בריקוד נלהב. לאחר מכן הביא מישהו "משקה" וישבנו להתוועד. ישבנו כך בשמחה רבה כמעט כל הלילה, ולפני שנפרד ממני אף העניק לי כמה זלוטעס פולניים, שבאמצעותם יכולנו לקנות כמה מצרכי מזון כצידה לדרך.

מחוץ לגבולות הגיהנום

שהינו בקלאצק עד למחרת לפנות ערב, ואז יצאנו במשאית לעבר הגבול. סמוך לגבול עמד בניין קטן, ובו נצטווינו לעשות את הלילה. המקום היה צר, ולכן סידרנו מקומות משכב רק עבור הילדים, ואילו המבוגרים ישבו או עמדו.

בכיליון עיניים חיכינו לעלות השחר, וב"ה באו מה"בריחה" ואמרו לנו להתכונן כי בעוד זמן קצר עלינו לעבור את הגבול בין פולין לצ'כוסלובקיה, הנמצא בסך-הכל כמה דקות הליכה מהבית בו עשינו את הלילה.

נצטווינו לא לדבר יותר מדי בקול, ולהזדרז להעביר את המיטלטלין, כי עקב ההליכה ברגל לא יכולנו לקחת את הכל בפעם אחת, ולכן עשינו את הדרך כמה פעמים כדי להעביר את הכל.

הוכנסנו לבית של משטרת הגבולות, ושם בדקו ברפרוף את החפצים שלנו, וכשיצאנו מהבית הורם מחסום הגבול והמשכנו למדינת צ'כוסלובקיה. גם שם לא

הייתה בדיקה רצינית. אנשי ה"בריחה" עמדו ובידם רשימות שמות, וכך הועברנו ממדינה למדינה. ממש חסדי ה'! לא שיערנו שאפשר לעבור גבול בקלות כזאת!

בצד השני של הגבול, חיכו לנו משאיות ולקחו אותנו לעיר ברטיסלאווא הסמוכה (היא פרשבורג, עירו של ה"חתם סופר" זצ"ל) והוכנסנו לכעין מחנה צבא עם צריפים, מגודר מסביב בגדרי תיל. שם בא לקראתנו האברך שלום מענדל קלמנסון, שהיה שליח אדמו"ר מוהריי"צ נבג"מ בפראג בתקופה ההיא. מובן ששמחנו מאוד לפגוש מישהו מאנ"ש, ובפרט שלא ידענו לאן פנינו מועדות. הוא בישר לנו שנגיע לאשכנז או לאוסטריה, ושם נמצאים כבר אנ"ש שיושבים ומחכים להמשיך לנסוע לארה"ב או לאה"ק ת"ו. בכל אופן, כשנגיע לשם נהיה כבר מחוץ לגבולות הגיהנום, ונהיה בה"אמעריקאנער זאנע" (אחרי המלחמה עם הנאצים ימ"ש חילקו את השטחים הכבושים לארבעה חלקים: הרוסי, האמריקני, הצרפתי והאנגלי, כשכל חלק נקרא "זאנע"). התחנה הראשונה שלנו, לפי התכנית הזו, תהיה וינה בירת אוסטריה.

חבל שהפגישה עם ר' שלום מענדל היתה קצרה, כי היה עליו לעזוב אותנו ולנסוע לפראג לעבודתו.

אחרי כמה שעות, הובלנו לתחנת הרכבת שם עלינו על רכבת שפניה לעיר הבירה וינה.

כמה שמחנו לראות שהקרונות מיועדים לנוסעים ואינם קרונות משא, וברוך ה' לכולנו יש מקום לשבת, והילדים אף עלו למדף הנחת החפצים והיו יכולים לשכב שם בהרחבה.

כמעט הפעם הראשונה שאפשר לנוח ולעשות חשבון-נפש ולהודות לה' על כל הטוב והחסד שעשה עמנו. הלוא רק לפני פחות משבוע היינו בכור הברזל, במדינה שאין עבד יכול לברוח משם, והנה אנחנו נמצאים במדינות חופשיות ומתקדמים לקראת וינה, שאף בחלומות הכי ורודים לא חלמנו שפעם נעבור דרכה, בדרכנו אל החופש, להגיע לארה"ב ולהתראות עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ [שליט"א].

באמצע הנסיעה הודיעו לנו מה"בריחה" שהרכבת תעבור על גשר ששם הוא הגבול של ה"רוסישע זאנע" (התחום הרוסי), ועל-כן אם הרוסים יעלו לרכבת וישאלו שאלות – לענות להם ביידיש, כי אין אנו מבינים רוסית, "ואנחנו יהודים מטערקיי... " מובן שהדם נקרש לשמע הדברים האלו, אבל ב"ה החיילים הרוסים נכנסו לקרון ורק הסתכלו עלינו עזבו אותנו כלעומת שבאו. עוד נס!

תודה לך רבש"ע!

אנו נוסעים הלאה, ובשעה טובה הגענו לווינה עיר הבירה. לקחו אותנו לבניין ענקי הנקרא "רוטשילד'ס שפיטאל". הוכנסנו לחדר אחד ענק מלא מיטות ושולחנות, ושם שהינו יותר מעשרה ימים.

קיבלנו גם מצרכי מזון, כמו לחם, סוכר, חמאה ועוד, וכן היו פרימוסים שיכולנו לבשל בהם תבשיל חם או להרתיח מים לכוס תה. וב"ה אנו ברקיע השביעי מרוב הטוב והחסד שעשה ה' עמנו.

"בראק" ("צריף") של חופש

אחרי כעשרה ימים ויותר, קיבלנו שוב הוראה להמשיך בדרכנו לאחד ממחנות הפליטים שבאוסטריה, וגם הפעם עוברים את חלק הכיבוש שבידי הרוסים, ולזמן מה אנו נהפכים להיות "יהודים מטערקיי... " וב"ה גם הפעם עברנו בשלום!

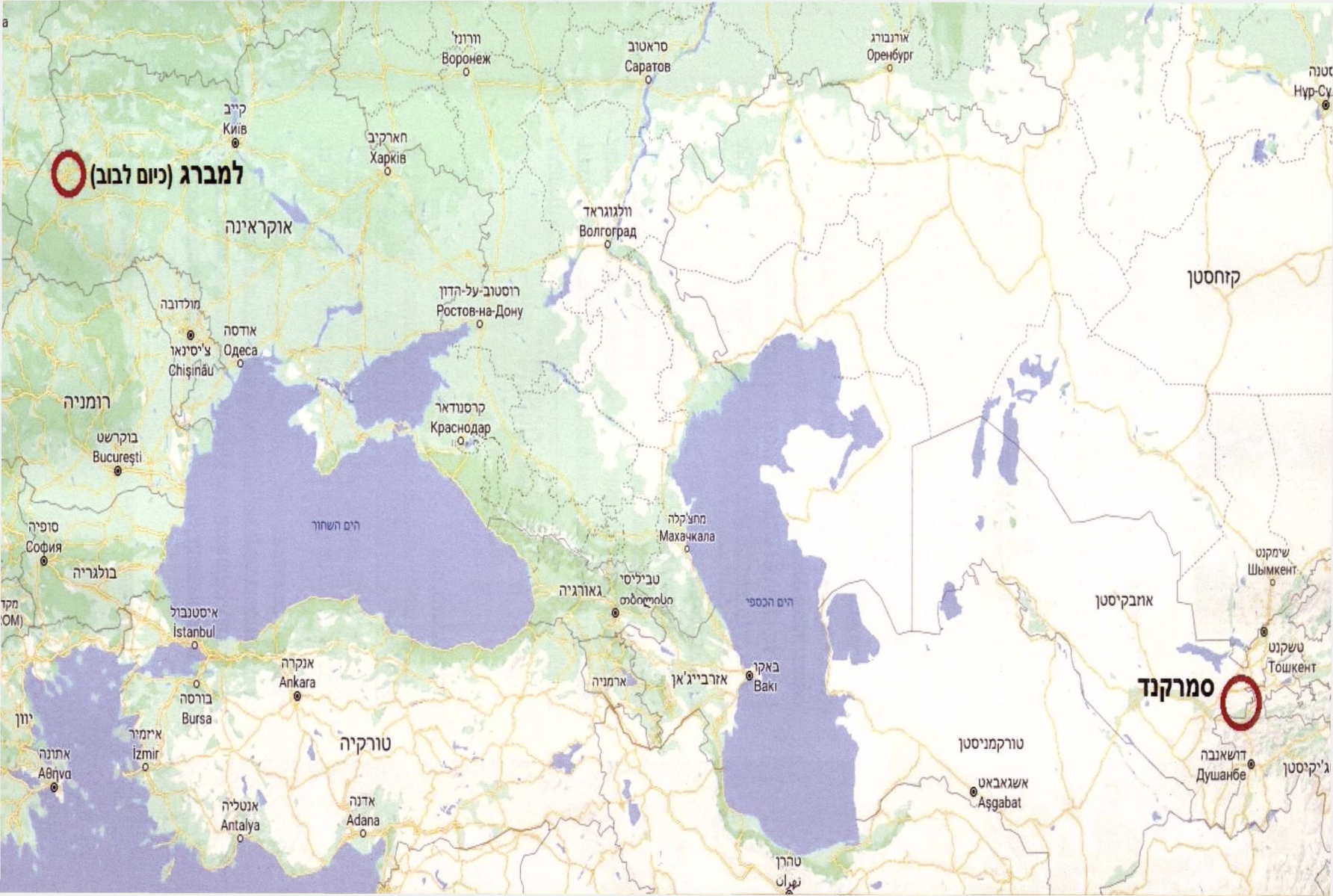
בערב, כשכבר החשיך, עצרה הרכבת באיזו תחנה קטנה. נצטווינו לרדת והעבירו אותנו במשאית למחנה ענקי של צריפי צבא גדולים, כולם מאוכלסים בפליטים כמונו. שם המחנה "וועגשייד" (=פרשת דרכים), המקום נמצא לא רחוק מהעיר לינץ.

פגשו אותנו יהודים חרדים עטורי זקן ופיאות, והסבירו לנו שהם מה"אגודה". פה כל אחד צריך להיות שייך למפלגה מסוימת, והמפלגה דואגת לו, ולכן הם מבקשים שנשתייך אליהם והם ידאגו לנו, וגם מוכן בשבילנו צריף עם מיטות ושמיכות וכו'.

בינתיים הם רבים עם אנשי מפלגות חילוניות על החזקה על הצריף המיועד עבורנו, וב"ה שהדבר נגמר בכי-טוב, ומביאים אותנו אל ה"בראק" ("הצריף") המיוחל.

הצריף הוא ענקי, והמיטות מסודרות בצידי הצריף, כל משפחה מקבלת כמה מיטות וגם מיטות דו-קומתיות, ווילונות מפרידים בין משפחה למשפחה. באמצע הצריף עומד שולחן ארוך-ארוך (מצורף מהרבה שולחנות קטנים), ולכל משפחה חלק מאותו שולחן, שהוא (החלק) נמצא בקרבת מקום ל"חדר השינה".

הצריף בנוי כמובן מקרשים. הזמן הוא סוף מרחשוון-תחילת כסלו, בחוץ קור איום ונורא. שני תנורי ברזל שמתפקידם לחמם את הצריף, עומדים משני צידיו.

למברג (כיום לבוב)
סמרקנד
אוקראינה
רוסטוב-על-הדון
Ростов-на-Дону
Воронеж
Саратов
Оренбург
Волгоград
Харків
Київ
קזחסטן
מולדובה
אודסה
Одеса
Chişinău
רומניה
București
קרסנודאר
Краснодар
הים השחור
סופיה
София
בולגריה
איסטנבול
İstanbul
אנקרה
Ankara
בורסה
Bursa
איזמיר
İzmir
אתונה
Αθήνα
יוון
טורקיה
אנטליה
Antalya
אדנה
Adana
מחצ'קלה
Махачкала
גאורגיה
טביליסי
ארמניה
אזרבייג'ן
באקו
Baki
הים הכספי
אוזבקיסטן
שימקנט
Шымкент
טשקנט
Ташкент
טורקמניסטן
אשגאבאט
Aşgabat
דושאנבה
Душанбе
טהרן
تهران

כשהגענו לצריף היה קצת 'שמח', כי כל אחד רצה לתפוס מקום יותר טוב ללינה וכו'. אבל ב"ה כולם נרגעו, וכל אחד התחיל לסדר את ה"פינה" שלו, והעיקר שהביאו הרבה שמיכות ואנו קיבלנו 18 שמיכות, שלוש שמיכות לכל אחד, ואנחנו ב"ה שש נפשות.

במשך הלילה היה הקור איום ונורא, אפילו בתוך ה"בראק" (צריף), עד כדי כך שעל מי ה"נעגל וואסער" מתהווה שיכבה של קרח, אבל תחת לשמיכות – ועליהם כמה מעילים וכדומה – המצב לא גרוע כל-כך. העיקר שאנו נמצאים באוויר של חופש, ואף כי קר הוא האוויר, הרי החופש נותן את הכוח ואת התנופה להתגבר עליו.

וישלח "מלאכים..."

אחרי שסידרנו את החפצים, המיטות וכו', נאמר לנו שצריכים ללכת לצריף מספר 1, שמה נרשמים כל הבאים למחנה, ושמה מקבל כל אחד "די-פי קארט", שזהו ה"דוקומנט" –התעודה הרשמית של הפליט. ה"די-פי קארט", מונפק על ידי אונר"א, סוכנות של האו"ם העוסקת בעזרה לפליטים. "די פי" ראשי תיבות באנגלית ל"אדם עקור".

כן אומרים לנו שצריכים לסדר "מלאכים" – כלומר, קודם הולך ראש המשפחה ורושם את עצמו ואת הילדים, ואח"כ הולכת אשתו ורושמת את עצמה כראש משפחה וכן את הילדים עוד פעם, וכמובן בשמות אחרים, כי העזרה שמקבלים מאונר"א היא לפי מספר הנפשות, וככל שיגדל מספר הנפשות, כך תגדל גם העזרה; ואילו הנפשות העודפות נקראות בשם "מלאכים".

כל אחד שנרשם מקבל תלושים עבורו ועבור משפחתו, ואח"כ עבור התלושים האלה הוא מקבל בגדים, אוכל וכו'. והאמת היא שבלי ה"מלאכים" קשה מאוד וכמעט בלתי-אפשרי להתקיים.

באנו למחנה בסוף חודש מרחשוון. התקשרתי בטלפון עם ידידנו ר' יצחק גולדין, ששהה בעיר לודז' בפולין (לרב של המחנה, הרב יואל הייטליך, היה טלפון, ומשם התקשרתי אל הנ"ל). שאלתי אותו אם יש חדשות ואם באו עוד אנ"ש מ"התם" ("פון דארטן...") והוא ענה לי שלצער שנינו אין חדשות לעת-עתה.

ביו"ד כסלו – חג הגאולה של אדמו"ר האמצעי – הנני מקבל פתאום הודעה

מבית הרב שקוראים אותי לטלפון. ליבי אמר לי שיש בשורות טובות, ורצתי ממש בכל כוחותי (עם השטעקלאך שלי...). והנה באמת בשורה טובה בפיו של ר' יצחק גולדין, והיא: "עשאלאן" (רכבת מסע) עם 280 (!!!) נפשות עבורו את הגבול. הוא מסר לי בפרוטרוט את שמות כל אנשי המשפחות, כי כמעט לכל אחד מאיתנו נשאר מישהו בלמברג, כי כל בני משפחת ליובאוויטש קשורים ודבוקים זה בזה בקשרי שידוכים וכו'. אצלי בפרט נשאר שם גיסי ר' אבא לוין עם משפחתו, כי הוכרחנו להיפרד לפני הנסיעה, ושמחתי לשמוע כי ברשימה שמסר לי ר' יצחק היה גם שמו של גיסי, וכן להרבה מאנ"ש במחנינו יש ברשימה אח או אחות.

"הם חוגגים היום איזה חג"

כשחזרתי ל"בראק" עם הבשורה הטובה, היה נדמה שכל ה"בראק" והקורות התרוממו למעלה מרוב שמחה... בו במקום הוחלט על התוועדות רבתי, בפרט שהיום הוא יו"ד כסלו שגם בלי השמחה הנוכחית בוודאי לא היה עובר בלי אמירת 'לחיים' וזיכרונות מהעבר וכו'. מכרנו כמה שמיכות, ובכסף קנינו משקה ומיני תרגימא ועשינו התוועדות לשם ולתפארת כל הלילה. רקדנו ושמחנו ממש כמו בשמחת תורה. אינני זוכר שמחה כזאת וריקודים כאלה חוץ משמחת-תורה. רק בג' תמוז תרפ"ז, כאשר התבשרנו שכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"ם יצא מבית-האסורים, היו שמחה וריקודים כאלה שאפשר להשוות אותם לריקודים של היום.

מסביב לצריף התאספו הרבה אנשים והסתכלו על ה"בייזן וואונדער", ושאלו איש את רעהו: "מה קרה?" והרבה מהם הם אנשי אונגארן, שבכלל לא מכירים אותנו, הם רק יודעים שאנחנו "ליובאוויטשער חסידים", והידענים שביניהם משיבים להם: "עפעס איז בא זיי א יום-טוב היינט" (=הם חוגגים היום איזה חג).

מכירת "קאלדרעס" - ("שמיכות") להקמת הישיבה

אחרי זמן מה הגיע אלינו מידע על יציאת עוד "עשאלאן" ובו קבוצה נוספת של אנ"ש, וב"ה כולנו שמחים עם הידיעה הזאת, ומצפים לידיעות נוספות לאיזה מחנות פליטים העבירו אותם.

ב"ה, זכינו גם לזה. התברר שקבוצה אחת הועברה למחנה הפליטים שטייער, והשנייה למחנה פליטים האליין. העיירה שטייער לא רחוקה מהעיר לינץ, שגם

מחננו וועגשייד נמצא לידה אם כי קרוב יותר, ואילו האליין נמצאת ליד העיר זלצבורג.

כך נודע לי שגיסי ר' אבא לוין וב"ב הגיעו למחנה שטייער. מיד כשנודע לי על כך נסעתי לבקרם, ומובן שלשמחתנו אין גבול.

בקבוצה שלנו היו ארבעה ילדים בגיל מתאים לישיבה קטנה. והם – מאיר בנו של ר' מרדכי גרוזמן, מאיר ריבקין אחיינו של ר' חיים-ליפא לעווין (שהוריו נשארו ברוסיה והוא נסע עם דודו הנ"ל וגם נקרא על שמו עד היום הזה:"מאיר חיים-ליפא'ס"), שלום, בנו של הרה"ח התמים ר' אריה לייב איידלמאן, ובננו שלום-בער.

בבואנו למחנה וועגשיד מצאנו בבית-הכנסת)את אחד הצריפים הפכו לבית הכנסת (שלושה או ארבעה כרכים של מסכת מכות, ובאין ברירה התחיל ר' לייב איידלמן ללמוד את המסכת עם הנערים. וגם אנחנו המבוגרים למדנו מתוך אותן גמרות בין מנחה לערבית.

במחנה שטייער היו כחמישה-עשר ילדים, בני גילאים שונים. התחלתי לחשוב איך לארגן כעין חדר-ישיבה עבורם ועבור הנערים הנמצאים במחנינו.

קראתי לאסיפה של אנ"ש, וביקשתי שכל אחד ינדב "קאלדרע" –"שמיכה" אחת שיאפשר למכור אותה ולקבל עבורה 50 שילינג, וכך יהיה לנו סכום נכבד.

למעשה נאספו יותר מעשר שמיכות. קראתי גם לאסיפה של אנ"ש במחנה שטייער, בה השתתפו מזקני אנ"ש ר' בצלאל ווילישנסקי ור' משה-זלמן קמינצקי, וסוכם לפתוח את החדר-ישיבה ולהתחיל בלימודים. שכרתי שני מלמדים, ר' נחום וולוסוב וגיסי ר' אבא לוין, וכן משגיחים, הבחורים ר' ראובן קמינצקי ור' רפאל וילשנסקי, ולקחתי על עצמי לשלם את המשכורות הדלות שלהם.

מובן שלא הייתה פנימייה, והילדים מוועגשייד שוכנו בין המשפחות של אנ"ש בשטייער. בננו היה כמובן אצל גיסי ר' אבא לוין.

הכסף שנאסף ממכירת השמיכות לא היה רב, ותוך זמן קצר התחלתי להרגיש דוחק בקופה...

והנה הגיע חג הפורים, והחלטתי לנצל אותו לאסיפת כסף. לא רחוק מוועגשייד היה

מחנה פליטים בשם בינדערמיכל. לעומת הצריפים של וועגשייד, היו בבינדערמיכל בניינים רבי-קומות, והמשפחות היו מבוססות הרבה יותר מהמשפחות במחנינו. זאת מפני ששם כבר היו אנשים שעסקו במסחר, כיוון שהגיעו זמן רב לפנינו.

התחלתי את היום השכם בבוקר, עוד לפני קריאת המגילה, כי רציתי להגיע לשם בשעות הבוקר והנסיעה לוקחת זמן וכו'. וב"ה ראיתי בחוש כי "לב ישראל ער הוא". מתחילת היום הלך אתי ר' פרץ חן ואח"כ התחלף עם ר' אלחנן רייצעס ואח"כ עם ר' חיים-ליפא לעווין. וב"ה במשך כל היום אספנו תשע-מאות שילינג, סכום שהספיק לאחזקת החדר-ישיבה שלנו בערך לחודשיים.

הייתי כל-כך עסוק בזה, עד שאת המגילה קראתי בשעה מאוחרת, ואת חטאי אני מזכיר. עול ההוצאות רבץ עלי, והרגשתי שאם לא עכשיו אימתי... ואני בטוח שבזכות הרבים האיחור הזה ייחשב לי לזכות.

פרק שבעים

אנחנו מגיעים לפאריז

החיים במחנה התנהלו לאיטם. אני מצאתי תעסוקה מאוד חלקית בתור משגיח. במחנה היו קצבים שהיו שוחטים בהמה או שתיים בשבוע. השוחט היה ר' לייב איידלמן, ואני הייתי משגיח עד שיימכרו את הבשר, וגם שלא יחליפו עם החלק האחורי של הבהמה.

ידעתי שגיסי הרה"ג והרה"ח ר' שניאור-זלמן שניאורסאהן היה בפאריז, אך לא ידעתי מה עבר עליו בזמן המלחמה, וכן לא ידעתי את כתובתו. וב"ה ע"י סיבה פגשתי מישהו שראה אותו בפאריז, והלה סיפר שהוא ב"ה חי וקיים עם כל משפחתו. אחרי עמל ויגיעה הצלחתי להתקשר אתו בטלפון, וכמובן לא היה קץ לשמחתנו, אחרי שלא ידענו מה עלה זה בגורלו של זה.

הוא בישר לי שהוא משתדל להעביר אותנו לפאריז, ובינתיים שלח חבילות מזון. אלו היו חבילות סטנדרטיות, שעבור כל אחת מהן קיבלתי עשר דולר! ממש מטמון בימים ההם.

לפני ר"ח ניסן הגיע למחנינו יהודי בשם קליין, ובפיו בשורה -- במוצאי שבת שהיה גם מוצאי ראש חודש ניסן -- אנו נוסעים לפאריז.

את ניהול הישיבה מסרתי לר' לייב איידלמן, ואז היה בקופה כסף לכמה שבועות ויותר. בכסף שקיבלנו עבור חבילות המזון, קנינו כרטיסי נסיעה.

ארזנו את חפצינו הדלים, וכשעמדתי בדלת הצריף לפני היציאה, הסרתי את כובע ה"קאסקעט" הרוסי שחבשתי כל הזמן, וחבשתי כובע חדש הנקרא "שליאפע"

הרחוב "ריע דייע" והגשר ברקע

ריע דייע, מצד הגשר.

הכניסה ל10 ריע דייע,
פאריז.

קהלת החרדים
ASSOCIATION DES ISRAÉLITES PRATIQUANTS
« Kehilath Hachredim »
10, RUE DIEU .- PARIS (X•)
Actuellement - 9 av.des Célestins Vichy (Allier)
Synagogue | 10, Rue Dieu, (X•) 8bis, Av. de Montespan
Cantines | 10, Rue Dieu 20, Rue Villiers de l'Isle Adam
Ecoles Talmud Torah | 10, Rue Dieu 20, R. Villiers de l'Isle Adam
Colonie d'Enfants | Château de Moellins à Bizeneuve (Allier)

ה"בלאנק" של "התאחדות החרדים"
דצרפת.

[=מגבעת]. באותו רגע חלפה בי המחשבה שכל העניין של חסידות הוא לשנות את המהות ולא את הלבוש החיצוני...

הגענו לפאריז לפנות בוקר של יום ראשון ב' ניסן תש"ז. השעה הייתה מוקדמת מאוד, ואף אחד ממשפחת גיסי לא ידע שאנו מגיעים היום. לקחנו מונית והגענו לביתם. ושוב ששון ושמחה. ואני במחשבתי משווה את השמחה בצאתנו מרוסיה, בבואנו לוועגשייד, ועכשיו כשבסופו של דבר הגענו

הרבנית חנה שניאורסאהן נ"ע

לפאריז, זהו כעין סוף לתחילת היציאה ממסך-הברזל, כי פה אין כבר חלוקה של האזורים לארבעת המעצמות הגדולות. ואני מרגיש בהרגשה מלאה כי חופשי אנוכי מעול מלכות הגויים, וב"ה שיש עלי רק עול מלכות שמיים.

גיסי הרה"ג רש"ז לא היה בבית. כמה שבועות לפני-כן הוא נסע לארה"ב על-מנת לגייס כספים עבור המוסדות שלו (ישיבה לבחורים, ובית יתומים ויתומות).

פסח בפאריז עם הרבי

בבית גיסי פגשתי לראשונה את אמו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, והיא סיפרה לי שגם בנה נמצא כאן, והוא מתאכסן במלון. שמחנו מאוד מהפגישה, כי היינו בקשר מכתבים, וכמו שכבר כתבתי, אחרי הסתלקות בעלה הגאון החסיד והמקובל ר' לוי יצחק נ"ע, קיבלתי ממנה כמה וכמה מכתבים (כי מקודם כתב הוא בעצמו) וכן ספר קבלה ומחברת כתובה בידי ר' לוי יצחק נ"ע, וכל זה נשאר לצערי ברוסיה כנ"ל.

לקראת הצהריים הגיע כ"ק אדמו"ר שליט"א לבקר את אמו. הוא מבקר אותה פעמיים ביום: בבוקר אחר תפילת שחרית, ובערב אחרי תפילת ערבית.

זו הייתה הפגישה הראשונה שלי אתו, מאחר שלא נפגשנו קודם. בבת-צחוק הוא אומר לי שיש לו דרישת-שלום ממני ממברק ששלחתי לחותנו כ"ק אדמו"ר נבג"מ ממחנה הפליטים...

בינתיים הלכו והתקרבו ימי הפסח, ואנו עוד בקושי מעכלים את מעמדנו החדש בעיר-הבירה של צרפת.

בבית-היתומים שליד פאריז השייך לגיסי הרב, ישנה מאפייה לאפיית מצות-יד. אין יותר בעיות כבעבר להשיג חיטים ולטחון אותם למצה שמורה. ב"ה הכל על הצד היותר טוב. אפינו מצה שמורה, ושוב הלב מתמלא ומתרחב בשמחה גדולה, ואנחנו מודים לה' ומשבחים ומהללים אותו על כל הניסים שעשה אתנו להחיותנו כיום הזה, ונשארה רק משאלה אחת – להתראות עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ שליט"א...

כ"ק אדמו"ר שליט"א הביא אתו מצות שמורה מארה"ב.

גם יין לא היה איפה לקנות. עשיתי יין מצימוקים עם סוכר, מה שנקרא "געשטעלט

וויין" (העמדת יין). אמרתי לכ"ק שאני שומר את השיעור של כ"ק אדמו"ר הצ"צ, "אחד תלת" – כלומר, שני חלקים צימוקים, וחלק אחד סוכר ומים. אבל כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר שהוא רוצה שיקנו ענבים ויסחטו את המיץ. לא הבנתי באותה שעה את ההעדפה, אבל היא פשוטה לכאורה, מאחר שכ"ק אדמו"ר שליט"א אינו משתמש בסוכר בחג-הפסח, וכנראה לא רצה לגלות את הסיבה לסירובו להשתמש ביין של סוכר.

(וההידור לא לאכול סוכר בפסח, היה אז רק ליחידי סגולה ממש. וכמו שנודע שכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ עשה כמה תנאים עם המיועדים להיות חתניו,

התוועדות הרבי ב10 ריע דייע, פאריז.

ואחד מהתנאים היה "לא לאכול סוכר בפסח").

הסעודות של החג סודרו בקומה השנייה של הבית, בחדר האמצעי שהוא חדר אולם ענק (משני צדדיו עוד שני חדרים, חדר אחד מכל צד, ושלושת החדרים

הם החזית של כל הבניין), וכן באותה קומה יש גם מטבח מיוחד לפסח.

כל הבניין הוא בן שלוש קומות. בקומה התחתונה כמה חדרי מחסן, וכן מעבר למוסך שכן, שאינו שייך לבניין. קומה ב' האמצעית, שלושת החדרים דלעיל,

מטבח, וכן עוד כמה חדרים שעל אחד מהם יש שלט: "מועצת הרבנים", כלומר ששם יושב בית-הדין של גיסי הרב. הדירה של גיסי הרז"ש היתה בקומה השניה על יד המשרדים שלו.

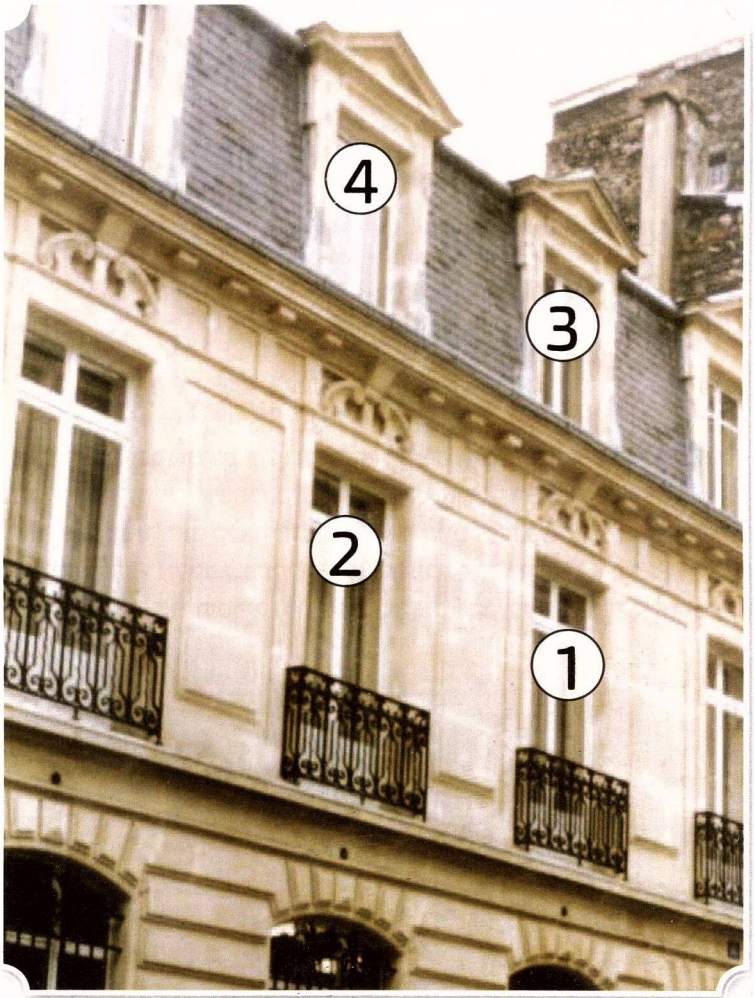
בקומה העליונה: בצד ימין – דירת מגורים שניתנה לנו. בדירה היו שלושה חדרים ומטבח. חדר האוכל ("סטאלאווע") היה באמצע, ושני חדרי שינה משני הצדדים. כשבאנו הקדשנו חדר אחד לרבנית חנה נ"ע אם כ"ק אדמו"ר שליט"א. בהשגחה פרטית היתה לחדר הזה דלת לפרוזדור. ובמשך כל השנים שהיינו בפאריז עד אדר תשי"ד, קראנו את החדר הזה בשם "דער רביצין חנה'ס צימער" – ("חדרה של הרבנית חנה").

התוועדות של הרבי ב10 ריע דייע, פאריז

בצד שמאל: בית הכנסת, עזרת-נשים, מטבחון, סוכה וחדרי-שירותים. זה בקיצור תיאורו של הבית. בחוץ על הקיר באותיות גדולות כתוב AIP. שפירושו בלה"ק: "התאחדות החרדים", שבראשה עומד גיסי הרב שניאור-זלמן שניאורסאהן.

הבית ב-10 ריע דייע, פאריז

בקומה השניה- שני החלונות האמצעיים (מספר 2-1) הן של החדר הגדול בו התראה הרבי ואמו הרבנית בפעם הראשונה בפאריז, בו התקיימו כמה התוועדויותשל הרבי, כולל ההתוועדות הראשונה של הרבי בפאריז, הסדרים והסעודות בחג הפסח, וההתוועדות של "צאתכם לשלום" בערב לפני שהרבי נסע מפאריז. בקומה השלישית- חלון השני מימין (מספר 3) הוא של חדר האוכל בדירה בה גרנו. בו התקיימו סעודות שבת קודש עם הרבי ואמו הרבנית, ובו התוועד הרבי בי"א ניסן. חלון השלישי מימין (מספר 4) חדרה של הרבנית נ"ע.

פרק שבעים ואחד

כ"ק אדמו"ר שליט"א בראש ה"סדרים" והסעודות בפאריז

בפאריז היו אז כמה משפחות בודדות של אנ"ש, ומהם (כך זכורני): ר' אליהו-שמואל ובנו ר' חיים-אשר כהנוב, ר' יצחק זאקאן ובנו ר' אהרן, ר' איסר קאריק ובנו ר' יהושע, ר' זאב סלאווין ובניו ר' יוסף חיים ור' צבי, ר' בן-ציון שם-טוב (הוא היה לבד), ר' יעקב ליפסקער (הוא היה מבשל בשביל כ"ק אדמו"ר שליט"א בימי החול), הב' צבי חיטריק (הוריו היו בבלגיה), הב' עזריאל חייקין (הוריו היו

התוועדות של הרבי ברחוב ריע דייע מספר 10
מימין הרבי, אמו הרבנית חנה, מימינה הרבנית שרה שניאורסאהן,
אשת הרב שניאור זלמן שניאורסאהן.

בשוודיה). כן היה שם הרב בנימין גורודצקי שכבר הגיע עם משפחתו לארה"ב, והיה בפאריז בשליחותו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נבג"מ.

השולחן הענקי היה מלא עד אפס מקום. כמובן, הרבי שליט"א ישב בראש השולחן, לימינו אמו, ולשמאלו, במרחק קצת, שורה של הגברים. זכיתי בחסדי השי"ת לשבת על יד כ"ק אדמו"ר שליט"א ב"סדרים" ובסעודות.

היו הרבה דיבורים של כ"ק אדמו"ר שליט"א ב"סדרים" ובסעודות. בכל פעם שכ"ק אדמו"ר שליט"א דיבר היה שקט מוחלט, וכל דבריו הקדושים נשמעו בקשב רב.

כ"ק אדמו"ר שליט"א התאכסן במלון "אדוארד השביעי" הנמצא ברחוב אופערא, אחד הרחובות היוקרתיים של העיר. מרחק הליכה עד הבית שלנו הוא בערך עשרים דקות. וכנ"ל הרבי מבקר את אמו פעמיים בכל יום, בשעות הבוקר ובערב.

מקום הפגישה שלהם היא בחדר האוכל שלנו. זוגתי יהודית ע"ה היתה מגישה להם עוגה ותה.

זכינו שבשבתות, ביום שישי בערב, ובסעודת היום, סעדו כ"ק אדמו"ר שליט"א ואמו הרבנית חנה נ"ע, אתנו בחדר האוכל.

כנ"ל יש בקומה השלישית בית-כנסת. הרבי מתפלל בליל שבת וחג עם המניין, ובשבת בבוקר, הרבי שומע קריאת-התורה כשהוא עומד ליד ה"סטענדער" של בעלי התפילה כשפניו אל מול ספר-התורה. בבית הכנסת מתפללים כשלושה מניינים. הרבי עולה כל שבוע למפטיר או לשלישי, וב"מי שבירך" הוא מנדב כל פעם סכום כסף, אם איני טועה, 300 פרנק, שהם כשנים-עשר דולר. סכום נכבד בתקופה ההיא.

הישיבה ביער של בולאן

הקבוצה הראשונה של אנ"ש שוכנה ב'פרימה הוטל' שבפרברי פאריז. ביניהם היו מחשובי העדה כמו הרב נחום שמריהו ששונקין, ר' בצלאל ווילישאנסקי, ר' איסר קלובגאנט, ר' שמואל בצלאל אלטהויז ועוד. בסך-הכל היו שם כעשרים משפחות.

בין המשפחות היו כבר כחמישה-עשר ילדים, והתחלנו לחשוב על מסגרת יותר רחבה של ישיבה.

המלון בו התאכסן הרבי

הרש"ג היה אז בפאריז, והוא קרא אסיפה מאנ"ש והתארגן ועד – ר' איסר קלובגאנט היה היו"ר, ואני הסגן שלו. המדובר היה שצריכים ישיבה עבור בחורים בני שש עשרה-שבע עשרה וכו'. מצאנו בית-הכנסת לא רחוק מ"פרימה הוטל", ביער של בולאן, הקרוי ע"ש משפחת רוטשילד, ושם סודר הלימוד. – הרב מרדכי-דוב לאקשין היה המגיד-שיעור, ור' שמואל-דוד בעלינאוו היה המשגיח.

כשנפתחה ישיבת תומכי-תמימים בברינוא, עברה ישיבה זו לשם.

פרק שבעים ושניים

כ"ק אדמו"ר שליט"א מבקר במוסדות של הרז"ש

כאמור לעיל, היו לגיסי הרש"ז שניאורסאהן שני מוסדות: א) ישיבה. ב) מוסד לבנות.

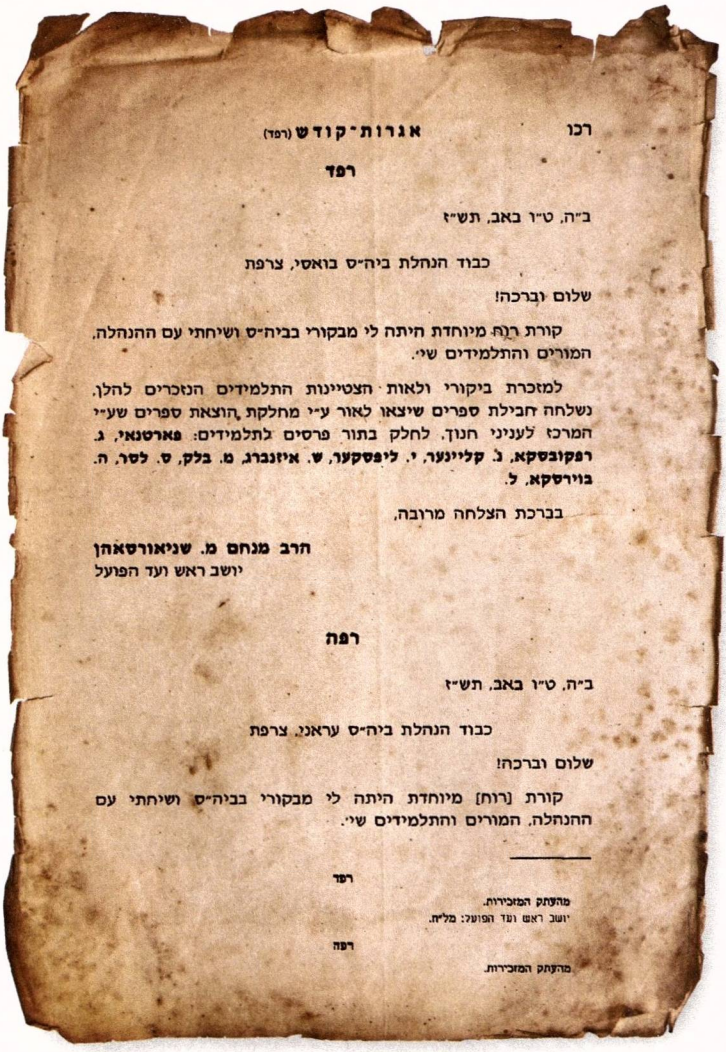
מחמת מצב מלחמת העולם, היו בשני המוסדות יתומים ויתומות, ר"ל.

כ"ק אדמו"ר שליט"א ביקר בשני המוסדות, ויצא בסיפוק רב. בישיבה שאלו אותו התלמידים כמה שאלות, והוא בחן אותם והם ענו לו כהלכה. במוסד התלמידות,

וביניהן, כנזכר, יתומות בגלל השואה ר"ל, הרבי נאם ומעיניו זלגו דמעות.

בבוא כ"ק אדמו"ר שליט"א בחזרה לארה"ב, שלח מכתבים ופרסים לשני המוסדות עם השמות של התלמידים והתלמידות, למי לחלק אותם.

רכו **אגרות־קודש** (רפד)

רפד

ב״ה, ט״ו באב, תש״ז

כבוד הנהלת ביה״ס בואסי, צרפת

שלום וברכה!

קורת רוח מיוחדת היתה לי מבקורי בביה״ס ושיחתי עם ההנהלה, המורים והתלמידים שי׳.

למזכרת ביקורי ולאות הצטיינות התלמידים הנזכרים להלן, נשלחה חבילת ספרים שיצאו לאור ע״י מחלקת הוצאת ספרים שע״י המרכז לעניני חנוך, לחלק בתור פרסים לתלמידים: **פארטנאי, ג. רפקובסקא, נ. קליינער, י. ליפסקער, ש. איזנברג, מ. בלק, ס. לסר, ח. בוירסקא, ל.**

בברכת הצלחה מרובה,

הרב מנחם מ. שניאורסאהן
יושב ראש ועד הפועל

רפה

ב״ה, ט״ו באב, תש״ז

כבוד הנהלת ביה״ס עראני, צרפת

שלום וברכה!

קורת [רוח] מיוחדת היתה לי מבקורי בביה״ס ושיחתי עם ההנהלה, המורים והתלמידים שי׳.

רפד

מהעתק המזכירות.
יושב ראש ועד הפועל: מלי״ח.

רפה

מהעתק המזכירות.

"כבוד הנהלת ביה"ס בואסי, צרפת"
"כבוד הנהלת ביה"ס עראני, צרפת"
"קורת רוח מיוחדת היתה לי מביקורי בביה"ס"

בנין המוסד בעראני

מחכים לרבי. המסיבה בעראני.
בחדר האוכל תמונה של כ"ק אדמו"ר הריי"צ. מתחת לתמונה שלט: "ברוך הבא"- לכבוד הרבי. באמצע השולחן הראשי מקום פנוי- בשביל הרבי .
הילדים: מצד שמאל: הרה"ח התמים השליח ר' שמעון לזרוב, ממד ימין הרה"ח התמים ר' מיכאל באניעשעוויטש. מימין בשולחן הראשי הרה"ח התמים ר' צבי הירש חיטריק, הרה"ח ר' אהרון מרדכי זילברשטרום, הרה"ח ר' יונתן באלטער, הרה"ח ר' צבי צאהלעור

ביה

בית ספר לנערות
דהחתאחדות החרדים בצרפת
בואסי - פריז

תעודת מבחן

בעד שנת _____

שם התלמידה _____

שם משפחתה _____

הגיל _____

מחלקה _____

	הלמודים	הציון
א	תומש	
ב	נביאים ראשונים	
ג	נביאים אחרונים	
ד	הקראה	
ה	קריאה	
ו	התנהגות	

ועד הבחינה

זלמן בומאמן
א. יעקב דיסקין
צבי ליברמן

יוסף ראפאפארט
נפתלי גלוסקין
אבא לעווין

המנהל ח. מ. טייכטהאל

תעודת מבחן בבית הספר לבנות בבואסי, צרפת

מסיבה במוסד לבנות של הרב שניאור זלמן שניאורסאהן בבואסי על יד פאריז. מצד ימין, הרב נפתלי גלוסקין, הרב אברהם יצחק (אבא) בלאך (מוסתר קצת), הרב מנחם טייכטל, הרב אהרן יעקב דיסקין, המחבר, דר. זאר, נציג הג'וינט, ר' יוסף ראפאפארט.

רבות בנות עשו חיל.
מימין, הרב אהרן יעקב דיסקין, המחבר, דר. זאר נציג הג'וינט, ר' יוסף ראפאפארט, מרת תמר איטא גלוסקין. מצד הקדמי של השולחן, הרב אבא הלוי לוין, הרב נפתלי גלוסקין.

פרק שבעים ושלושה

חג השבועות תש"ז

בשנת תש"ז חל חג-השבועות ביום שני ושלישי בשבוע. כמו שכבר סיפרתי, בפאריז באותה תקופה לא היה יין בנמצא. אני הייתי מקדש על יי"ש בדרך-כלל, וכמוני עשו עוד כמה מאנ"ש.

בשבת-קודש לפני חג השבועות, ה' סיון, קידשנו גם כן על היי"ש.

כ"ק אדמו"ר שליט"א נתן "חלק" על כך ש"יונגעלייט" (אברכים) מקדשים על היי"ש. הרבי אמר שיש להיזהר מדבר שמביא תוצאות לא רצויות, ושאל בתמיהה: "איפה שמעו על התנהגות כזו?"

מובן שבעקבות זאת ביום ראשון בערב, בסעודה הראשונה של חג השבועות, משכתי את ידי מלקדש על היי"ש, וחיכיתי לבאות. כ"ק אדמו"ר שליט"א רמז לי ואמר: "נו!" – כלומר למה איני מקדש, ועניתי באותה מטבע: "נו". כלומר, הלוא היו טענות נגד זה... ואמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: "אויף אזויפיל האב איך ניט געמיינט" ("לא התכוונתי עד כדי כך"), ופירוש הדברים – התכוונתי רק שלא יהיו תוצאות בלתי-רצויות.

בחג-השבועות התפלל בביהכנ"ס אורח נכבד, ר' יעקב גריפל ז"ל הוא היה עסקן חרדי ידוע, וברבות הימים בארה"ב היה מאוד מקורב לכ"ק אדמו"ר שליט"א והיה נכנס ל"יחידות" גם בזמנים לא-מקובלים וכו'. הזמנתי את הנ"ל לסעודת החג.

פרק שבעים וארבעה

ישיבה-חיידר בבית הכנסת "25"

בין חג-הפסח לחג-השבועות התחילו להגיע לפאריז קבוצות אנ"ש ממחנות הפליטים בגרמניה ובאוסטריה.

כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ יסד בפאריז "לשכה לעזרת הפליטים וסידורם", ובראשה עמד הרב בנימין גורודצקי. ה"לשכה" קיבלה תמיכה מהג'וינט שהיה פעיל עוד ברוסיה בשנות השלושים, ואז היה ברוסיה המנהל של ג'וינט הד"ר יוסף רוזן שעזר מאד בפעולות כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, והיה לו אפילו שם סודי – "שושנה" – שהשתמשו בו בחליפת מכתבים וכדומה.

ה"ג'וינט" סידר את אנ"ש בכמה מקומות. לכל מקום קראו "קיבוץ". ברבות הימים היו "קיבוצים" כאלו במלון "פרימה הוטל" בעזאן, פונטוניי, סעווער, ו"האטעל מאדערן". כל ה"קיבוצים" היו מחוץ לעיר, בפרבריה של פאריז, חוץ מ"האטעל מאדערן" שהיה בטבורה של העיר, לא-רחוק מהבית שאנו גרנו בו, וכתובתו הייתה Rue Bichat 49

כמובן שהדירות היו של חדר אחד או לכל היותר שני חדרים, והמטבח היה משותף לכל דיירי הקומה, וב"ה שבצאתנו מן המצר אל המרחב זה היה מספיק לפי שעה. גם ביגוד היו מחלקים מפעם לפעם.

אחרי חג-הפסח התחלנו לחשוב על דבר החינוך של בננו שלום-בער, וכן היו עוד כמה ילדים, אף כי בגילאים שונים, כמו בניו של ר' יעקב ליפסקער, הבחורים אביש ואחיו יעקב יהושע לויפער ועוד.

סידרנו כעין ישיבה-חדר באחד מבתי-הכנסת של ה"פלעצל" (לא רחוק מבתי הכנסת של "17" ושל "25"). בית הכנסת שוכן ברחוב פאווה. בזמנו שימש שם כרב ר' יואל הרצוג אביו של הרב הראשי ר' יצחק אייזיק הרצוג , וגם עכשיו

בעלת-הבית היא אחותו של הרב הרצוג.

אני זוכר שהרש"ג היה מאוד שבע-רצון מהסידור של החדר-ישיבה, ואף הצטלם עם התלמידים.

בית הכנסת "25"

פרק שבעים וחמישה

הרבי מתוועד ב-"25"

באחד הימים שאחרי חג-הפסח, הוזמן כ"ק אדמו"ר שליט"א להשמיע דברי תורה בבית-הכנסת "25" ברח' דה רוזיע.

בדיוק באותו יום, סודר גם ביקור של הרש"ג בישיבתו של גיסי הרש"ז שניאורסאהן, וכן בבית-היתומות. הישיבה נמצאת בעיירה עראני, ובית-היתומות בעיירה בואסי, שהן משני צידי פאריז, וכשנוסעים ממקום אחד למשנהו מוכרחים לעבור דרך פאריז עצמה.

הייתי מוכרח להתלוות לרש"ג בביקורו במוסדותיו של גיסי הרש"ז, ש"עזב" עלי את ניהולם, אבל מצד שני לא עלתה אפילו מחשבה לא להיות בביהכנ"ס "25" כשהרבי יהיה שם.

ביקור הרש"ג היה אמור להתחיל בשתיים, לצערי התחיל הביקור רק בשעה ארבע, ושהינו בעראני הרבה זמן. ראיתי שאם אני ממשיך את ביקורי לבואסי, אני מפסיד את דברי כ"ק אדמו"ר שליט"א ב-"25".

כאמור, שני המוסדות נמצאים משני צידי העיר, ומוכרחים לעבור את העיר כשנוסעים ממקום אחד לשני. ניצלתי את ההזדמנות שאנו עוברים את פאריז, וביקשתי סליחה באומרי שיש לי פגישה חשובה בפאריז ואני מוכרח לעזוב.

מכיוון שכבר התלוויתי אל הרש"ג בביקור במוסד אחד, הרי לא היה "נורא" אם אינני ממשיך הלאה.

ירדתי מהמכונית, לקחתי טקסי, ונסעתי מהר לבית הכנסת "25". כשבאתי לשם

היה בית הכנסת מלא מפה לפה. באותה תקופה היו בפאריז הרבה אדמו"רים ורבנים וסתם 'עמך', כי לשם הגיעו כל אותם הפליטים שיצאו את פולין והארצות הקומוניסטיות, וכל בתי-הכנסת היו מלאים עד אפס מקום.

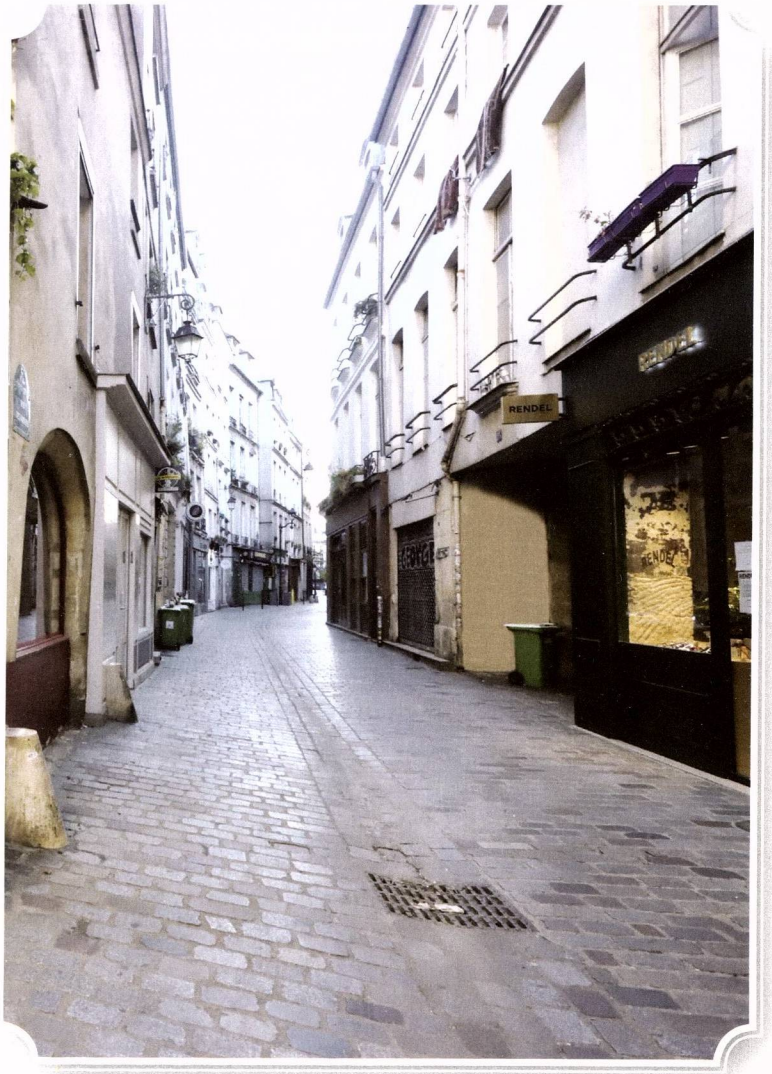
הזמן היה לפני תפילת מנחה. התפללנו מנחה ברוב עם. אחרי התפילה שאל כ"ק אדמו"ר שליט"א מה לומדים בין מנחה למעריב, וכשענו שלומדים עין-יעקב שאל איפה מחזיקים, והתחיל לדבר על העניין הנלמד במשך זמן ארוך לפי דרוש,

בית הכנסת ברחוב פאווה בה"פלעצל" בפאריז.

נגלה, חסידות, קבלה וחקירה וכו'. הקהל ובפרט האדמו"רים ו"יודעי ספר" שביניהם יצאו מכליהם, איך יהודי מסוגל לבאר עניין בכל מקצועות התורה, שרק עכשיו הודיעו לו עליו!

רחוב הראשי ב"פלעצל" בפאריז -- ריע דה רוזייע. בית הכנסת "25" מצד ימין

כשהרבי דיבר, היה שקט מוחלט בבית הכנסת, והציבור "בלע" כל מה שכ"ק אדמו"ר שליט"א אמר.

אחרי תפילת ערבית, שוב ביקשו מהרבי לדבר. הרבי שאל מה לומדים אחר תפילת ערבית, וכשענו שלומדים הלכות תפילין, התחיל לדבר על תפילין על-פי נגלה, חסידות, קבלה וחקירה וכו'. אחרי זה אמרו שיש גם שיעור בתניא, וכ"ק אדמו"ר שליט"א דיבר גם על השיעור בתניא.

אחרי זה קישר כ"ק אדמו"ר שליט"א יחד את כל השיעורים ב"עין יעקב" ב"הלכות תפילין" ובתניא - לפליאתם של כל השומעים...

בסיום דבריו אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: כל אחד יזכה ללכת לקראת משיח צדקנו "יעדערער מיט זיין רבי'ן, און מיר מיט אונזער רבין", ("כל אחד עם הרבי שלו, ואנחנו עם הרבי שלנו") ופרץ בבכי...

בבית הכנסת שרר חום ומחנק גדול, אבל אף אחד לא עזב את המקום עד הסוף, וכנ"ל כולם יצאו מלאי התפעלות מהדברים ששמעו מפיו של הרבי שליט"א.

למרות השעה המאוחרת, לא ויתר כ"ק אדמו"ר שליט"א על ביקורו אצל אמו נ"ע, ומבית הכנסת נסענו לבית שלנו, ששם התארחה הרבנית חנה נ"ע.

פרק שבעים ושישה

ההתוועדות בהוטל "פרימה"
הרבי מדבר על "מעמד"

התוועדות מיוחדת נערכה לכבודו של הרבי שליט"א ב"קיבוץ" של אנ"ש ב'פרימה הוטל', שבפרברי פריז. היה זה בניין קטן בעל שלוש קומות, ששימש כמלון ונשכר ע"י ה"ג'וינט" עבור אנ"ש הפליטים.

למטה בחצר יש עוד כמה חדרים. אחד מהם הוסב לבית הכנסת ובית המדרש, ובחדר נוסף שכן משרדו של ר' רפאל ווילשאנסקי, שהיה מזכיר ה"לשכה לעזרת הפליטים".

ההתוועדות נערכה למטה בבית-הכנסת בנוכחות כל אנ"ש, ב"פסח שני".

כ"ק אדמו"ר שליט"א נסע ל"פרימה הוטל" מביתנו אחרי ביקור אצלו אמו, וכמה אנשים ואני בתוכם התלווינו אליו. בדרך עשינו חנייה קצרה אצל מר יצחק שניאורסאהן (אחיו של הפרופסור פישל שניאורסאהן מאה"ק ת"ו). כ"ק אדמו"ר שליט"א שהה אצלו זמן קצר, וראו את הקירוב והידידות ביניהם, ומשם נסענו לפרימה.

כשהגענו לפרימה עמדו כל אנ"ש, והרב נחום שמריהו ששונקין והרב בצלאל וילשאנסקי בראשם, על המדרכה מחוץ למלון, וקיבלו את פני כ"ק אדמו"ר שליט"א. ומה נהדר היה המראה!

במשך ההתוועדות דיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א על דבר 'מעמד' להחזקת בית-חיינו. ואף שכולם עדיין היו מחוסרי פרנסה, הייתה היענות גדולה מאוד, אף שכמעט כל אחד היה צריך לדאוג להלוואה על-מנת לסלק את מה שהבטיח. ראו כאן במוחש את כוחם של חסידים והתקשרותם אל המקור החי – הוא הרבי.

בנין מלון "פרימה", כיום.

מלון "פרימה". השביל לבית הכנסת

היומן של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ

בערב שבת-קודש לפני נסיעתו, הביא כ"ק אדמו"ר שליט"א את יומנו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"ם בקשר עם מאסרו ושיחרורו בשנת תרפ"ז. הרבי הזהיר לבל יעתיקו את זה.

היומן היה מודפס במכונת-כתיבה על דפים ארוכים. הדפים חולקו בין אנ"ש שהיו בביתנו, ובמשך השבת התחלפנו בדפים והצלחנו לקרוא את כולם.

הרבי מתוועד עם החסידים הפליטים במלון "פרימה".
הילד על יד הרבי – הרב שלום דובער בוטמן.

פרק שבעים ושבעה

ה"צאתכם לשלום" וההתפעלות העצומה של אנ"ש

ביום ראשון בערב, כ' סיון, לפני נסיעת כ"ק אדמו"ר שליט"א לארה"ב עם אמו, נערך לכבודו "צאתכם לשלום". ה"צאתכם לשלום" היה בביתנו באולם הגדול בקומה השניה.

ב"ה

זהר נעערטער פרײנד.

מיר האבן דעם כבוד אייך איינצילאדן צום

צאתך - לשלום - אוועגט

וועלכער קומט פאר לכבוד דעם אָפספּרן נאך אמעריקא פון אונזער השובֿ-ן נאמט

הרה"ג הרה"ת הר' ר' מנחם מ' שניאורסאן שליט"א

יו"ר ועד השלוח פון מרכז לעניני הנוך מחנה ישראל אין קה"ת

(קרני הוד תורה)

דער איידם פון כ"ק אדמו"ר שליט"א מלובאוויטש

זונטיק ם' שלה (8.VI.1947) 8 אזייגער אוונט.

אין זאל 10, rue DIEU, PARIS X°

Métro: République.

הכבוד רב: ארגאניזאציאן קאמיטעט

המודעה ל"צאתכם לשלום"

הודפסו מודעות והתאסף קהל גדול, הן מבאי בית-הכנסת שלנו והן מחשובי העיר, וכמובן מאנ"ש (במשך הזמן נוספו עוד משפחות).

משעה 8 עד שעה 10 בלילה היה החלק הרשמי, ואז הלכו להם ה"בעלי בתים" וכו' ונשארו רק אנ"ש.

כ"ק אדמו"ר שליט"א התוועד עד אור הבוקר, והיה בשמחה גדולה. כ"ק אדמו"ר שליט"א ביאר את ענייני השמות של כל אחד ואחד. כלומר, הוא ביאר את שמו של כל אחד ואחד על-פי נגלה, חסידות וקבלה, והתאים באופן נפלא את השם להאופי הפרטי ותכונות נפשו של כל אחד ואחד.

הנוכחים יצאו מכליהם מלאי התפעלות. דבר כזה הם עוד לא ראו.

כשראו שהשמות נגמרים, התחילו לחפש ולחטט אם יש אנשים שיש להם עוד שם, אבל לא קוראים אותם כי-אם בשם אחד.

"ער מאכט בעסער פון מיר" – "הוא עושה יותר טוב ממני"

נזכרתי באותו מעמד, שגם לאביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, הגאון החסיד המקובל ר' לוי יצחק נ"ע, היה אותו סגנון של קישור נגלה, חסידות, קבלה ותכונות הנפש וכו'.

בתוך ההתוועדות בין שיחה לשיחה, כשראיתי את ההתפעלות העצומה של אנ"ש, אמרתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א מה ששמעתי מאביו ר' לוי יצחק נ"ע שהוא התבטא פעם על בנו כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ער מאכט בעסער פון מיר" ("הוא עושה יותר טוב ממני"). הרבי שליט"א נענה ואמר: "א טאטע דארף אזוי זאגן" ("אבא צריך לומר כך") אבל אני לא ויתרתי ועניתי באותה מטבע: "א זון דארף אויך אזוי זאגן" ("גם בן צריך לומר כך")

בגמר ההתוועדות יצאו כולם בריקוד נלהב, וכשגמרו לרקוד הייתה השעה 8 בבוקר. פאריז התעוררה ליום חול, וחסידים נכנסו לתוך התלהבות של קדושה...

כ"ק אדמו"ר שליט"א עזב את פאריז ביחד עם אמו ביום ב' כ"א סיוון תש"ז,

הגאון החסיד המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע

באונייה 'מוריטניה', לפי פקודת כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ. הנסיעה הייתה באוניה ולא באווירון, כמו שהרבי שליט"א הגיע לפאריז.

קבוצה מאנ"ש ואני בתוכם, נסענו ללוות את כ"ק אדמו"ר שליט"א עד תחנת-הרכבת הנוסעת לעיר הנמל האוועד, שממנו מפליגה הספינה. שם נפרדנו מהם ואיחלנו להם דרך צלחה.

תם ונשלם ביקורו של הרבי בפאריז.

אף שהנני כותב את הדברים שנים רבות אחרי שהם אירעו, הרי ביקורו של הרבי בפרט, טרי בזיכרוני כאילו זה היה אתמול.

המחבר על רקע בית הכנסת שהוא ייסד בכפר חב"ד.

דירת המחבר בכפר חב"ד ובית הכנסת שבנה מתחת לדירתו.
משמאל, הרכב שלו.

פרק שבעים ושמונה

כולם רוצים "זעהען זיך מיטן רבי'ן" – "להתראות עם הרבי"

במשך הזמן התאספו בפאריז כמה מאות משפחות מאנ"ש. כולם יושבים על חשבון ה"ג'וינט" ושוכנים כבוד ב"קיבוצים" השונים. כמו שהזכרתי לעיל, פאריז איננה נחשבת כתחנה סופית אלא כ"תחנת מעבר" ליעד הבא, שכרגע אינו ידוע וברור.

כולם רוצים להמשיך את הנסיעה לכיוון ארה"ב, "זעהען זיך מיטן רבי'ן" ("להתראות עם הרבי") אלא שהדבר כרוך בהשגת רישיונות הגירה, שאין זה דבר קל כלל ועיקר. רק יחידים נסעו בינתיים, ובהם משפחת ר' יעקב ליפסקער, משפחות דייטש וריבקין, ואולי עוד מישהו שאיני זוכר.

גם לקנדה נסעו כמה משפחות, כמו ר' דוד-לייב מרוזוב, ר' זאב סלווין ובניו, ר' פרץ מוצ'קין, האחים ר' יהודה לייב ור' יהושע העשיל צייטלין, ר' זלמן שור ועוד.

לאוסטרליה נסעו גם כן כמה משפחות: ר' איסר קלובגאנט, ר' שמואל-בצלאל אלטהויז, ר' זלמן סערעבראנסקי, ר' שמעון שטילערמאן, ר' דוד פערלאוו, ר' נחום-זלמן גורעוויטש ועוד.

הקבוצה הכי גדולה עלו לאה"ק תובב"א, ועל ידם נוסד כפר-חב"ד, ובמקורו בשמו הראשון – "ספריא". בא-כוחו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ באה"ק ת"ו היה

החסיד ר' פינחס אלטהויז, שהיה ה"יוצא ונכנס" בכל המוסדות הממשלתיים בכל הקשור עם המתיישבים החדשים.

כל חתונה – התוועדות גדולה

במשך הזמן, השתדכו בפאריז הרבה מאנ"ש אחד עם חברו. כמדומני שכמה עשיריות זוגות צעירים נוספו במשך הזמן (עד שנת תש"י-תשי"א). כל חתונה הייתה כמו "התוועדות גדולה" שנמשכה כל הלילה עד אור הבוקר. "כלי זמר" בכלל לא היו אז בחתונות, וכן את כל המאכלים בישלו המחותנים וקרוביהם בעצמם, וגם לא היה "האל" (=אולם) לחתונות, אלא כל חתונה התקיימה באחד ה"קיבוצים" או בישיבה בברינוא, אבל השמחה פרצה את כל הגדרים, והיא הייתה אמיתית "מיטן גאנצן הארצן" (=עם כל הלב) ולא כדי לצאת ידי חובה. גם הזמנות לא נשלחו אלא הכל נעשה בעל-פה, בלי גינונים ובלי חשבונות... וחושבני ששמחה אמיתית כזו תהיה עוד הפעם רק בבוא גואל-צדק במהרה בימינו, ואז נשמח באמת בשמחה עד בלי גבול.

תמונה קבוצתית של ההנהלה והלמידים של ישיבת תומכי תמימים, ברינוא, צרפת

פרק שבעים ותשעה

שלוחי כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ

בשנת תש"ח שלח כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נבג"מ שני שלוחים לבקר את אנ"ש באירופה, הלוא המה הרב זלמן פויזנר והרב מנחם מענדל בוימגרטן. הם מסרו ד"ש טרי וחם מבית-חיינו וכן הפיחו רוח חיה בתוככי אנ"ש. בפעם הראשונה זכינו לראות ילידי אמריקה בצורה של בחורי-ישיבה מהדור הישן.

אני זוכר שהמשפיע הרב ר' ניסן נמנוב התוועד לכבודם בישיבה, ותבע מהם שיישארו לזמן-מה בישיבה ללמוד כתלמידים מהשורה, ואז יוכלו גם להרגיש את האווירה של 'תומכי-תמימים' האמיתית כמו שהיה בליובאוויטש מקדמת דנא, וכן למסור לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ ד"ש מדויק ומורגש ממה שראו והרגישו.

מובן שאת ההוראות לנסיעתם ולסדרה המדויק, קיבלו מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, אבל מרגש היה לשמוע את דברי המשפיע ר' ניסן שביטא רגשותיו בזה, וראו מהו באמת א חסידישער איד, שהישיבה היא כל חייו וחוץ מזה הכל הבל, וכביטוי החסידי "ניטא קיין וועלט" (="אין עולם").

בכלל היו כל אנ"ש בפאריז קשורים זה אל זה. כשמישהו נסע מפאריז, ולא רק קבוצה אלא אפילו משפחה בודדת, היו כולם באים לתחנת-הרכבת להיפרד מהם. והיו ריקודים נלהבים שאנשי צרפת הקרים הסתכלו על כך כעל "א בייזן וואונדער" (=פלא פראי). אנ"ש היו בהתחברות ובידידות זה עם זה כמשפחה אחת גדולה.

ישיבה בתוך ארמון

הישיבה בברינואה היא פרק מיוחד בחיי אנ"ש בצרפת בתקופה ההיא.

העיירה ברינואה היא עיירת קיט במרחק של כחצי שעה מפאריז. בעיירה יש הרבה "אחוזות" מפוארות, והיא נחשבת כאחד המקומות היוקרתיים בין עיירות הנופש.

השגריר הרוסי הוא שכן מצד אחד של הישיבה, והשגריר האמריקני מצדה השני.

הישיבה שוכנת בארמון רחב-ידיים שכנראה השתייך פעם לאחד הרוזנים של צרפת. הארמון עצמו נמצא בתוך גן ענק, שיש בו כמה בריכות והרבה עצי פרי. הארמון יפהפה, בן שתי קומות. בקומה הראשונה שני חדרים ענקיים, ועוד כשמונה חדרים יותר קטנים, ובקומה ב' כשלושה-עשר חדרים בגדלים שונים. כן ישנה עלייה קטנה עם חדרון קטן.

הקבוצה הראשונה של בחורים הגיעה לישיבה לערך בחודש מנחם-אב (שנת תש"ז). היא הגיעה ממחנה הפליטים "האליין" שבאוסטריה. בראש הקבוצה עמד המשפיע הרה"ח ר' שלמה-חיים קסלמן, וכן הגיעו הראש-ישיבה הרה"ג ר' יוסף גולדברג, והמשגיח – הרה"ח ר' נחום לבקובסקי.

הרבה מהבחורים היו בלי הורים, אם בגלל היותם יתומים ל"ע, או משום שהוריהם נשארו לעת-עתה מאחורי מסך הברזל, ולא הצליחו לעבור. לצערנו הרב, אחדים מההורים אף נשארו שם ונפטרו במאסר, כמו הרב ר' שמואל נאטיק ("ר' שמואל קריסלאווער") ור' דובער לעווערטאוו ("ר' דובער קאבילאקער"), שבניהם באו עם הקבוצה הנ"ל.

בבוא הישיבה לברינוא, הועברו לשם גם התלמידים שלמדו בבית-הכנסת של רוטשילד ביער בולון.

במשך הזמן התפתחה הישיבה והורחבה. בגלל הדוחק הרב ששרר במקום, שכרו עוד כמה חדרים בשכונת "אינוואליד".

מלבד המשפיע הרש"ח קסלמן, הר"י גולדברג והר"נ לבקובסקי, כיהנו בישיבה כר"מים גם הרה"ג ר' נחום טרבניק והרה"ג ר' משה רובינסון ("ר' משה קאראלעוויטשער" שנפטר ל"ע בפריז).

אח"כ הגיעו גם המשפיע הרה"ח ר' ניסן נמנוב, הרה"ג ר' זלמן-שמעון דוואַרקין שכיהן כמשגיח ראשי ב"זאל", וכן הרה"ח ר' זלמן לעוויטין ("ר' זלמן האדיטשער") ששימש כמשגיח על לימוד החסידות.

המשפיע הרה"ח ר' ניסן והרה"ג ר' זלמן-שמעון, שהי' ר"מ בישיבה, הגיעו לישיבה בחודש כסלו תש"ח.

עם בואו של ר' ניסן הוא נכנס תיכף לישיבה, ולשבחו של הרה"ח רש"ח קסלמן ייאמר שהוא פינה את מקומו כדי שהרנ"ן יהיה המשפיע הראשי, אף שהרש"ח היה יותר מבוגר בשנים, והיה כבר בישיבה מקודם.

ר' ניסן נהיה המשפיע והמנהל של הישיבה.

אגב. במכתבו של כ"ק הריי"צ המברך את ר' ניסן בברכת 'בואכם לשלום', הרבי קורא לו: "משכיל ועובד אלוקים"...

שמעתי שעוד ברוסיא, בהיותו בחור או אברך צעיר, אמר עליו אדמו"ר הריי"צ נבג"מ: "א זיסער סאלדאט ("חייל מתוק").

פרק שמונים

ההלם - הסתלקות כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ

פרק מיוחד היה הסתלקותו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בפתע פתאום נחתה מהלומה על ראשנו שאיש לא פילל לה, ובפרט אלו שרקמו תכניות לנסוע לארה"ב "זעהען זיך מיטן רבי'ן" ("להתראות עם הרבי") ופתאום חרב עליהם עולמם.

קיבלנו את הידיעה המרה ביום ראשון י"א שבט. אנ"ש מכל ה'קיבוצים' התאספו באולם ה"לשכה", מבלי שיודיעו על כך, אלא שכל אחד הרגיש שזה הזמן שצריכים להיות ביחד... לבכות ביחד... ולהתאבל ביחד...

באותו יום ראשון, נסעתי לבקר את ר' אהרון-יעקב דיסקין שהיה חולה מעט. בני ביתי אמרו לי שצלצלו אלי מה"לשכה". צלצלתי לשם, וענה לי ר' חיים שרייבר שיש אסיפה של אנ"ש בשעה 5 ונוכחותי מוכרחת. הוא לא גילה לי כלום, רק אמר שאבוא תיכף ומיד.

בבואי ללשכה, הבנתי תיכף את החורבן. אנ"ש ישבו וייללו... התיישבתי על-יד חברי-ידידי ר' יצחק גאלדין ושאלתי אותו מתי זה קרה, והוא ענני: בשבת. יותר פרטים לא ידועים.

פתאום הכריז מישהו: "זעצט זיך שבעה" (=תשבו שבעה), ובכייה פרצה מכולנו. גם קרענו קריעה...

ישבנו שבעה – שעה אחת. אבלות כבדה שררה באולם הגדול. כל אחד היה שקוע במחשבותיו ובזיכרונותיו מימי קדם...

עכשיו נפסק הכל... נגנזו כל התוכניות. השמש שקעה ונעשה חושך. בכיות יללות ויבבות. יתומים היינו ואין אב. מי ייתן לנו תמורתו... ברגע אחד נהפכנו לשברי כלים...

כזה היה ר' ניסן

השנה עברה עלינו בכעין תוהו-ובוהו. יותר מבעבר היו הרבה מאנ"ש נוסעים לישיבה בברינוא, להתוועדויותיו של המשפיע ר' ניסן. אף שגם לפני זה היו רגילים לנסוע לשם, התלכדנו והתאחדנו יותר מבעבר.

הנני זוכר שבאחת ההתוועדויות, דיבר ר' ניסן בהנוגע שבחור אחד קנה "בשנה זו" חליפה חדשה. ר' ניסן שם לב לזה והתחיל לדבר – "ווי איז דאס רעכט אז א בחור זאל אין אזא צייט אנטאן א נייעם קאסטיום" (=איך זה מתאים לבחור שבזמן כזה ילבש חליפה חדשה). ובפרט – המשיך ר' ניסן – שבשביל לקנות חליפה, הרי צריכים קודם למדוד אותה, לראות "צי עס ליגט גוט" (=אם היא 'מונחת' טוב), והרי זה כמוסיף חטא על פשע – לא רק שקונה חליפה חדשה אלא גם מודד אותה... ואיך זה מתאים לבחור "תמים" הלומד ב"תומכי תמימים"... בדברו על כך בכה ר' ניסן והתייפח מאוד מאד ולא יכול היה להירגע.

המצבה של המחבר בהר הזיתים

זה גם מזכיר לי שבאחת ההתוועדויות התפלא ר' ניסן, איך ייתכן שבחור ב"תומכי תמימים" ייקח חתיכת חמאה וחתיכת לחם, וימרח את החמאה בסכין על הלחם! מילא שהחמאה היא מזינה והיא מוכרחת לבריאות הגוף וכו', זה אני מבין – כך אמר – אבל הרי אפשר לקחת חתיכת חמאה לחוד וחתיכת לחם לחוד או לכל היותר לאכול אותם ביחד, אבל לקחת סכין ולמרוח

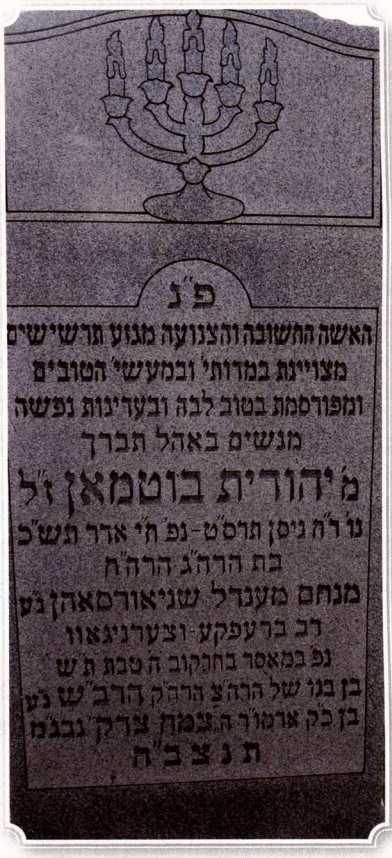

את החמאה על הלחם, ובאופן ש"לא ישאר מקום פנוי על הלחם" בלי חמאה. זה כבר גובל עם "חומריות", וזה מושלל מכל וכל!

כזה היה ר' ניסן, וכל מילה שיצאה מפיו "האט ער דערביי געהאלטן" ("הוא אחז בזה"). הבחינה של "אלוקות בפשיטות ועולם-הזה בהתחדשות", כמבואר בדא"ח - היתה מאירה אצלו בגילוי והיתה חלק ממציאותו.

חתונת בתו של ר' ניסן

ר' ניסן השיא את בתו בחודש אדר תש"י כמתוכנן מקודם ליו"ד שבט. ר' ניסן שלח מכתב לכ"ק אדמו"ר שליט"א ושאל אם יכול לדחות את החתונה. כ"ק אדמו"ר שליט"א ענה לו לא לדחות את זמן החתונה. כ"ק אדמו"ר שליט"א הוסיף שכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ רמז לכך במאמרו ליו"ד שבט תש"י "באתי לגני" שכותב שם בנוגע לחתונה.

מצבת מרת יהודית בת הרב ר' מנחם מענדל ע"ה, זוגתו של המחבר

פרק שמונים ואחת

"כתב התקשרות" לכ"ק אדמו"ר שליט"א

במשך השנה היו כמה אסיפות של אנ"ש. אסיפה אחת הייתה בביתנו 10 רי דיו, והוחלט לכתוב כתב-התקשרות לכ"ק אדמו"ר שליט"א לקראת יו"ד שבט, יום ההילולא הראשון.

כחודש לפני יו"ד שבט צלצל אלי ר' ישראל-נוח בעליניצקי ("ר' ישראל נח הגדול") הזקן שבחבורה שלנו בפאריז, ופקד עלי לכתוב "כתב-התקשרות" לכ"ק אדמו"ר שליט"א. זה היה במוצאי שבת-קודש, תיכף אחרי הבדלה.

ר' ישראל נח הוסיף ואמר: "איך פארלאז זיך אויף דיר, אז דו וועסט אנשרייבן גוט" ("אני סומך עליך שתכתוב טוב"), והעיקר שזה יהיה עוד הערב (מוצאי שבת-קודש), כי עושים "מלווה-מלכה" במלון "מאדערן" (אחד הקיבוצים של אנ"ש), והוא רוצה שכולם יחתמו שם. ומלון "מאדערן" הוא לא רחוק מהבית שלנו.

התיישבתי לנסח ולכתוב את ה"כתב התקשרות". זה לקח כמה שעות, וכשגמרתי הלכתי ל"מלווה-מלכה". שמה היו מהזקנים הרה"ג הרה"ח ר' מענדל דובראווסקי והרה"ח ר' נחום שפירא. סיפרתי להם את דבר שליחותי משמו של ר' ישראל-נח וחתמו תיכף ומיד.

מחמת ענווה לא חתמו תיכף הראשונים, באומרם "שיש חסידים יותר גדולים", ולכן הרחיקו קצת את חתימתם למטה יותר, ואחריהם חתמו כל אנ"ש שהיו נוכחים במקום.

בבואי הביתה, צלצלתי לר' ישראל נח והודעתי לו על מילוי שליחותו. הוא היה בשמחה גדולה וביקש ממני שאשלח את ה"כתב התקשרות" לאירלנד לאנ"ש הנמצאים שם.

הסיפור עם אירלנד הוא כזה:

ממשלת אירלנד נתנה לפליטים היהודים כמות עצומה של בשר כמתנה. מובן שהיה צורך לסדר את עניין השחיטה, וכן כל הכרוך עם ייצור קופסאות שימורים. העניין סודר ע"י ה"לשכה" בפאריז, ונסעו לשם קבוצה של אנ"ש בתור רבנים, שוחטים, משגיחים וכו'.

ראש העיר של דובלין (עיר הבירה של אירלנד) היה בזמן ההוא יהודי בשם ראבערט בריסקא, והוא עזר בזה מאד.

שלחתי את ה"כתב התקשרות" לאירלאנד, ולאחר כשבועיים נתקבל ה"כתב התקשרות" בחזרה עם חתימתם של כל אנשי הקבוצה. והבאתי אותו בפעם הראשונה לר' ישראל נח, כי באותו יום ראשון אחרי ה"מלווה-מלכה" שלחתי אותו תיכף לאירלנד.

ר' ישראל נח קרא את ה"כתב התקשרות" והיה מאוד שבע-רצון הן מהסגנון והן מכל החתימות שהוחתמו בינתיים. אחר-כך חתמו שאר אנ"ש שבפאריז. וה"כתב התקשרות" נשלח לכ"ק אדמו"ר שליט"א.

ולא אכחיש שהייתי מאוד שבע-רצון שהשי"ת בחסדו זיכני להיות פעיל ב"כתב התקשרות" לכ"ק אדמו"ר שליט"א.

פרק שמונים ושתיים

הברחה לחיים יהודיים

כבר הזכרתי כמה פעמים את ר' משה-אהרון הלברסברג שהיה אתנו בעיר פרונזה ברוסיה ואחר-כך נפגשנו בפולין. באחד הימים הוא בא אלי לפאריז. מאוד-מאוד שמחנו איש עם אחיו, אבל ראיתי שמשהו מעיק עליו והוא פרש לפני את דאגתו.

כיודע, בזמן המלחמה הרבה ילדים יהודים נכנסו או הוכנסו למנזרים כדי שיישארו בחיים, ולא יובלו למוות ר"ל כמו שהובלו אבותיהם.

גם שתי בנותיו של אחיו, נמצאות במנזר בהולנד סמוך לגבול בלגיה. הבת המבוגרת בת 18 ואחותה בת 14. הן אדוקות מאוד בנצרות רח"ל, תחת השפעת הכומר ר"ל וכו', וכשהוא בא ורצה להיפגש איתן, לא רצו לראותו. והסיבה – הן שמעו שהוא יהודי דתי, ואין הן רוצות שיהיה להן קשר עם דוד כזה... מובן שזה שבר אותו מאוד.

ר' משה היה יהודי של מסירות נפש. הוא לא נרתע. הוא התחיל לטכס עצה איך להוציאן מהשמד, ולהביאן אל חיק היהדות. וה"תוכנית" שהוא תיכנן היא מיוחדת.

באותה תקופה גר בפאריז דוד אחר של הבנות, אחיה של האם שלהן. עם הדוד הזה הן היו מוכנות להיפגש, מאחר שאינו דתי, ולכן הוא בא לפאריז לחפש את הדוד הזה.

את שמו הוא לא ידע, רק את שם משפחתו – גולדברג. אם כי עבודה לא קלה בכלל, כי לך תחפש אחד "גולדברג" ב"פאריז" -- עשיתי מה שביכולתי לעזור לו בחיפושים אחרי מר גולדברג, ות"ל אחר מאמצים רבים הצלחתי – ע"י מכר משותף – למצוא אותו. נסענו אליו שלשתנו, דהיינו ר' משה-אהרן, המכר המשותף ואני. לולא המכר המשותף לא רצה בכלל לדבר אלינו, ואמר "פון זיינט

וועגן, קענען זיי בלייבן דארטן", ח"ו. (=מצידו, הן יכולות להישאר שם, ח"ו).

אחרי הרבה דיבורים, הצלחנו להשפיע עליו שייפגש איתן, אבל גם לאחר שהסכים לפגישה, טען שאינו רוצה לנסוע עד הולנד אלא שיביאו אותן אליו לפאריז, ואז הוא יעשה את ה"טובה" להיפגש איתו.

מסירות נפש של יהודי

בלית-ברירה נסע ר' משה-אהרן עוד פעם למנזר, להשתדל אצל ההנהלה שירשו להן לעזוב את המנזר לכמה ימים כדי להתראות עם הדוד שלהן בפאריז.

ר' משה-אהרן פנה אל הקהילה באנטוורפן (שנמצאת לא-רחוק מהולנד) וביקש עזרה, היינו מישהו שיודע לדבר הולנדית או צרפתית.

בקהילה הנ"ל עסקו בתקופה ההיא במקרים כגון אלה, ושלחו אליו יהודי פיקח ומסור שמדבר את שתי השפות, מתמצא במצבים אלו, ויודע בדיוק מה לעשות.

אחרי כמה ימים של השתדלויות, הוא הצליח להיפגש עם הכומר הראשי של המנזר, וכן הצליח בדרך לא-דרך לשכנע אותן שייאותו להיפגש עם הדוד בפאריז, והעיקר שקיבל רשות לנסוע איתן לפאריז להתראות עם הדוד השני שלהן, אחיה של אימן.

אבל מה שציפתה לו היתה הפתעה לא-נעימה. הכומר שהבנות נמצאות תחת השגחתו הישירה, אינו רוצה לתת להן לעזוב את המנזר ולו לכמה ימים. והסיבה: היות שהוא "זכה" (עפרא לפומיה) "להציל" שתי נפשות יהודיות ולהביאן תחת צילה של התיפלה, אין הוא רוצה לאבד את חלקו ב"גן עדן" עבור זה, ולכן אינו רוצה לתת להן לנסוע!

את הנימוק הנ"ל לסירובו, הוא כתב לכומר הראשי, ועל זה ענהו הכומר הראשי כי הוא מבטיח לו שהוא עצמו יובילו ל"גן עדן" שלהם...

כך הגיעו הבנות לפאריז, בלוויית איש הקהילה מאנטוורפן, והתאכסנו באחד המלונות.

התוכנית נרקמת

התכנית של ר' משה-אהרן הייתה להביא אותן איכשהו לאנייה המפליגה לארץ ישראל, תחת סיפור בדוי כאילו הן מפליגות לכיוון הולנד.

על-מנת שהכל יסתדר כמו שצריך, היו צריכים הרבה סייעתא דשמיא, וכן שיתוף פעולה מכמה צדדים.

דבר ראשון, היה צריך לשכנע את הדוד שבפאריז שבינתיים ייסע למרסיי (שמשם מפליגות האוניות לאה"ק ת"ו) ולא יפגוש את הבנות בפאריז, ובלית-ברירה – כביכול – הן ייסעו להתראות אתו במרסיי...

כן היו צריכים לסדר שבעלותן לאונייה לא יבקשו מהן 'ניירות' וכרטיסים וכו', וכן שלא יבינו מכל הסובב אותן לאן פני האונייה מועדות.

האיש המלווה הנ"ל רכש את אימונן, הן הרגישו בטוחות במחיצתו ולא חשדו בשום תחבולות ותכניות שנרקמו סביבן...

בינתיים, בהיותן בפאריז, עזר להן איש אנטוורפן וגם הלך איתן בפיקחותו לסיור כדי להראות את יופייה של פאריז. ואודות הדוד שבא כדי להתראות איתן, סיפר להן שהוא היה צריך לנסוע "במפתיע" למרסיי, ועל-כן גם הן ייסעו לשם, וממרסיי ייסעו חזרה...

הדוד נסע קודם לכן למרסיי כפי התוכנית. גם הן הגיעו לשם, והדוד בא למלון על-מנת להיפגש איתן. מובן שהן שמחו לקראתו, וכן הוא לקראתן. הוא לא שהה הרבה זמן, ואחרי הפגישה נסע חזרה לפאריז.

בינתיים נוצרה עוד בעיה: האנייה מפליגה לאה"ק ת"ו רק למחרת, ולמה לחכות עוד יום שלם כשאפשר לנסוע ברכבת כל יום? אבל כשהקב"ה עוזר, הכל הולך למישרין בלי שאלות מיותרות. איש אנטוורפן שוב הוביל אותן "לראות את מרסיי", וכך עבר עוד יום.

ר' משה-אהרן עוד לא נפגש איתן כי, כנ"ל, הן לא רצו לפגוש דוד שהוא יהודי דתי.

ועכשיו לסופה של התכנית. ר' משה-אהרן יעלה על האנייה לפניהן, התא שלו יהיה על יד התא שלהן, הוא יתוודע אליהן רק כשהאנייה תתחיל להפליג, ואז יגלה להן לאן פניהם מועדות, וכבר לא תהיה להן ברירה...

בחסדי השי"ת הן עלו לאנייה...

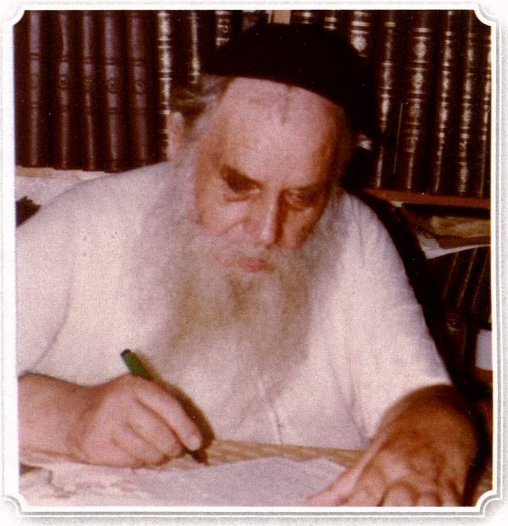
בחסדי השי"ת בשעה טובה ומוצלחת, הן עלו לאנייה. המלווה, האיש מאנטוורפן, הסביר להן שפה מדברים גרמנית, שפה שהן לא מבינות, ועל-כן מן הראוי שיהיו בתא, ולא ייצאו ממנו, והוא שהוא מבין גם גרמנית, יסתובב בינתיים בסביבה ומפעם לפעם ייכנס אליהן... כי נשארו עוד כמה שעות עד ההפלגה.

והן לא ידעו שבתא הסמוך, נמצא דודן איש המסירות-נפש, רוקם כל התוכנית, וכי הכומר יצטרך לחפש לו דרך אחרת על-מנת להיכנס לגן-עדן...

הפעם האחרונה שידידנו מאנטוורפן נכנס אל תאן, הייתה ממש לפני הפלגת האנייה, ואז עזב את תאן, כאילו לחזור בעוד זמן קצר, ובמקום זה עזב את האנייה ושם את פניו לעבר פאריז.

ידידנו חזר לפאריז, וסיפר לי את כל מה שנעשה, ואיך הכל הלך "גלאטיק" (חלק) בהשגחה פרטית נפלאה. לבסוף נאנח והוציא "א גוטן קרעכטש" ("אנחה גדולה") ואמר: "איי, איז דאס געווען א שטיקל ארבעט..." ("איי, איזו עבודה זו היתה...") יזכר האיש הזה לטוב על מעשה ההצלה של שתי נפשות מישראל!

אחר שנה וחצי, הייתי באה"ק ת"ו. נפגשתי שוב עם ר' משה-אהרן. הייתי אצלו בבית ושם פגשתי את אחת הבנות, והיא השלימה את הסיפור (ודיברנו על זה כל הלילה): כשהן חיכו לבואו של הידיד מאנטוורפן והוא לא בא, ובמקומו נכנס לתאיהן פתאום דודן, שלא רצו לראותו, והוא אומר להן (יותר בשפת ידיים, מאחר שהן לא מבינות אידיש) שהן נוסעות לאה"ק ת"ו, -- באותו רגע הן רצו ל"ע "שפרינגען אין ים" ("לקפוץ לים"). בגלל זה

מנהל החשבונות של "גמילות חסד לוי יצחק" שייסד

פנים בית הכנסת שהמחבר ייסד. לפני ארון הקודש, ה"נר תמיד" לעילוי נשמתו.

סידרו שמירה מטעם הנהלת האנייה. ויום אחד לא אכלו כלל, ורק ביום השלישי נרגעו מעט.

כשבאו לארץ הקודש, עוד המשיכו זמן-מה ללכת ל"תיפלה" וגם כתבו מכתבים לכומר שלהן, אבל לאט-לאט בעזרת השי"ת התרגלו למצבן החדש בארץ הקודש, ואחת מהן התחתנה פה בחופה וקידושין, כדת משה וישראל, שמי פילל ומי מילל שזה יהיה פעם... וב"ה שתי נפשות מישראל ניצלו משמד ר"ל!

זהו מאורע מהחיים שנשמע כמו סיפור דמיוני. ואכן, החיים הם המספרים, ובאופן הכי טוב, את הסיפורים הכי יפים.

פרק שמונים ושלושה

זכיתי!

כאן אני מסיים לכתוב את זיכרונותיי. רשמתי אותן כדי שידעו צאצאיי, וכל אלה שיקראו אותם, מעט מהמעט ממה שעבר עלינו במדינה האדומה מאחורי-מסך-הברזל, למען ידעו דור אחרון, ויהיה להם לזכרון ולחיזוק, והיה זה שכרי.

אני שמח שזכיתי להיות בורג קטן, אחד בין מאות ואלפי ברגים, שהחזיקו את "מכונת היהדות" במולדתנו, הודות למסירות-הנפש שהכניס והפיח בנו

כיתוב ה"נר תמיד" – "מייסד בית הכנסת"

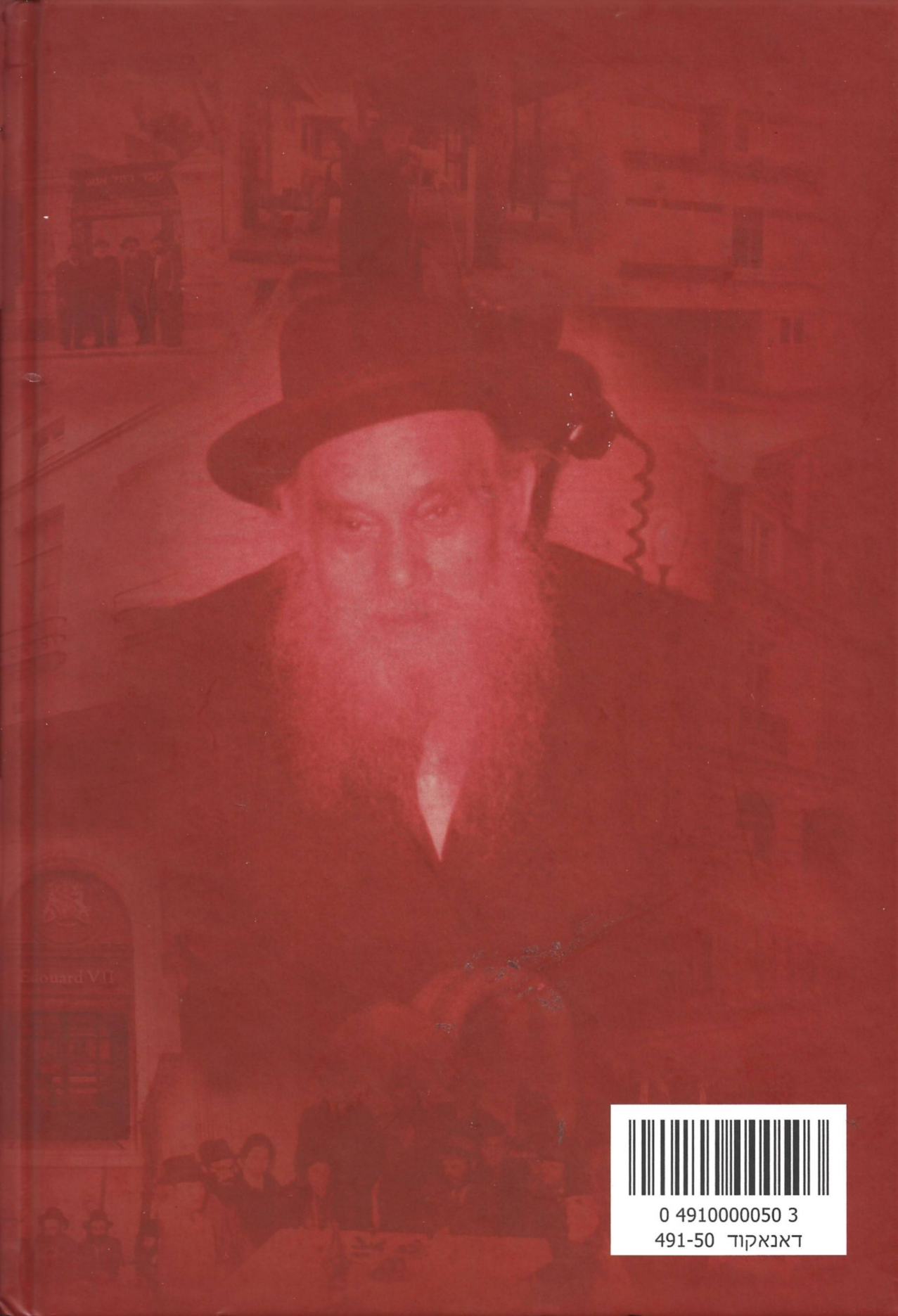
כיתוב ה"נר תמיד". לעילוי נשמת המחבר

כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ. זה נתן לנו את הכוח והעוז לעמוד בפרץ ולהחזיק מעמד במצבים הקשים.

תודת לא-ל זכיתי לעלות לאה"ק ת"ו ולהתיישב בכפר-חב"ד. אני מלא תהילה ושבח לבורא העולם. בעזרתו ית' זכיתי לראות את בניין בית-הכנסת ובית-המדרש "בית נחום יצחק" ("ליובאוויטשער שטיבל") עומד על תילו. התחלתי עם "מקדש מעט" מתחת לביתי בין העמודים, שהוקם בן-לילה, והתפללנו שם בוקר וערב עם שיעורים וכו', עד שזכיתי להתחיל לבנות את בית-הכנסת הנ"ל שמתנוסס היום לשם ולתפארת.

זכיתי גם לייסד קופת "גמ"ח לוי יצחק" ע"ש אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א – שהיה בן-דוד ראשון לזוגתי יהודית עליה-השלום, אם בניי ובנותיי (אביה ר' מנחם מענדל ור' ברוך שניאור, אביו של ר' לוי-יצחק, אבי כ"ק אדמו"ר שליט"א, היו אחים).

אני נושא רינה ותפילה שיאריך ה' ימיי ושנותיי, ואזכה לראות נחת בגו"ר מכל יוצאי חלציי, ונזכה כולנו לצעוד לקראת הגאולה האמיתית והשלמה בקרוב ממש, וכ"ק אדמו"ר שליט"א בראשנו. אמן כן יהי רצון.

0 4910000050 3
דאנאקוד 50-491